

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
FİNANSAL İKTİSAT VE BANKACILIK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜNİVERSİTE SAYISININ ARTMASININ YEREL
BÜYÜME DİNAMİKLERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dündar AYDIN

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Fırat GÜNDEM

2023

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
FİNANSAL İKTİSAT VE BANKACILIK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜNİVERSİTE SAYISININ ARTMASININ YEREL
BÜYÜME DİNAMİKLERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dündar AYDIN

DANIŞMAN
Doç. Dr. Fırat GÜNDEM

İZMİR - 2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Üniversite Sayısının Artmasının Yerel Büyüme Dinamiklerine Etkisi: Türkiye Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../2023

Dündar AYDIN

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Üniversite Sayısının Artmasının Yerel Büyüme Dinamiklerine Etkisi: Türkiye
Örneği

Dündar AYDIN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Finansal İktisat ve Bankacılık Programı

Yükseköğretim kurumları eğitim ve öğretim, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ve yönetim rolleri aracılığıyla bölgesel büyüme ve kalkınmayı etkilemektedir. Bu nedenle, yükseköğretim kurumları bölgelerin beşeri ve sosyal sermayesindeki gelişme ve iyileşmelerin temel kaynaklarından biridir. Literatürde, yükseköğretim kurumları bölgesel ekonomilerin büyümesi ve kalkınması için temel araçlar olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, araştırmacılar yükseköğretim kurumlarının yerelleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Yerel düzeyde ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini geliştirmeye yönelik politikalar uygulayan Türkiye de belirli dönemlerde üniversitelerle ilgili bir dizi politikayı hayata geçirmiştir. Öte yandan Türkiye'de üniversiteler ile yerel dinamikler arasındaki ilişkiler, en basit anlamıyla üniversite kuruluş kararları, merkezi otorite tarafından belirlenmekte ve dolayısıyla üniversitenin yerel toplumla ilişkileri merkezi otoritenin yönelimleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Türkiye uluslararası örneklerden farklılaşmaktadır.

Bu doğrultuda, Türkiye'de yerel ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerine katkı sağlayabileceği düşüncesiyle yerele yayılan üniversitelerin kuruldukları bölgelerde beklenen etkiyi yaratıp yaratmadıkları bu tezin temel araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda bölgeler arası karşılaştırmalar yaparak bölgelerin ekonomik durumunu yerel veriler ışığında incelemek sonuçları yorumlamak açısından anlamlıdır.

Bu tezde, üniversiteler ve yerel büyüme dinamikleri arasındaki ilişki, il bazında veriler kullanılarak mekansal rejim regresyonları ile analiz edilmiştir.

İllerin mekansal sınıflandırması Kalkınma Bakanlığınca kullanılan hazırlanan Sosyal ve Ekonomik Gelişmişlik (SEGE) gruplarına göre yapılmış, böylelikle söz konusu politikanın sonuçları ulusal ve bölgesel bazda incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bölgesel kalkınma ve büyüme, Yükseköğretim, Panel En Küçük Kareler Yöntemi, Chow testi.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Effect of Increasing Number of Universities on Regional Growth

Dynamics: The Case of Turkey

Dündar AYDIN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Economics

Financial Economics and Banking Program

Higher education institutions affect regional growth and development through education and training, research and development activities, and management roles. Therefore, higher education institutions are one of the main resources for development and improvements in the human and social capital of regions. In the literature, higher education institutions are recognized as key instruments for the growth and development of regional economies. Therefore, researchers argue that higher education institutions should be decentralized. Turkey, which has been implementing policies to enhance the process of economic growth and development at the local level, has also implemented a series of policies related to universities in specific periods. On the contrary, in Turkey, the relations between universities and local dynamics, in the broadest sense, university establishment decisions, are determined by the central authority and therefore the university's relations with the local community are realized in line with the orientations of the central authority. Consequently, Turkey differs from international examples.

Accordingly, the main research question of this thesis is whether universities in Turkey, which are expanded locally with the idea that they can contribute to local economic growth and development processes, have the expected impact in the regions where they are established. In this context, it is meaningful to examine the economic situation of the regions in light of local data by making comparisons between regions to interpret the results.

In this thesis, the relationship between universities and local growth dynamics is analyzed by spatial regression using province-based data. The spatial classification of the provinces is made according to the Social and

Economic Development (SEGE) groups used by the Ministry of Development; thus, the results of the policy are analyzed on a national and regional basis.

Keywords: Regional development and growth, Higher education, Panel Least Squares Method, Chow test.

**ÜNİVERSİTE SAYISININ ARTMASININ YEREL BÜYÜME DİNAMİKLERİNE
ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLOLAR LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

YÜKSEKÖĞRETİM, YEREL BÜYÜME VE YEREL KALKINMA

1.1. KURUMSAL YAPILAR VE BÜYÜME İLİŞKİSİ	5
1.2. KURUMSAL YAPILAR VE KALKINMA İLİŞKİSİ	6
1.3. BİR KURUM OLARAK YÜKSEKÖĞRETİM VE ETKİLERİ	7
1.3.1. Yükseköğretim ve Endüstri İlişkileri	8
1.3.2. Yükseköğretim ve Teknoloji İlişkileri	11
1.3.3. Yükseköğretim ve Bilim	14
1.3.4. Yükseköğretim ve İnovasyon	16
1.4. YÜKSEKÖĞRETİM VE YEREL BÜYÜME	19
1.5. YÜKSEKÖĞRETİM VE YEREL KALKINMA	21
1.6. ULUSLARARASI DENEYİMLER	23

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELER

2.1. TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELER TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	27
2.1.1. 1923-1946 Dönemi	29
2.1.2. 1946-1960 Dönemi	33
2.1.3. 1960-1980 Dönemi	35
2.1.4. 1980-2001 Dönemi	39
2.1.5. 2001-2006 Dönemi	43
2.1.6. 2006 ve sonrası: Yeni Üniversiteler Dönemi	44
2.2. GENEL DEĞERLENDİRME	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜNİVERSİTELER VE YEREL DİNAMİKLER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1. VERİ SETİ VE MODEL	52
3.1.1. Veri Seti	52
3.1.2. Model	54
3.2. AMPİRİK YÖNTEM	55
3.2.1. Analiz Yöntemi	55
3.2.2. Tanımlayıcı İstatistikler	55
3.3. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR	56
3.3.1. Ampirik Bulgular	56
3.3.2. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE) ve Mekansal Rejim Regresyonları	61
SONUÇ	68
KAYNAKÇA	70

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BOÜN	Boğaziçi Üniversitesi
DP	Demokrat Parti
GTBA	Güçlü Temel Bileşenler Analizi
EKKY.	En Küçük Kareler Yöntemi
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İTÜ.	İstanbul Teknik Üniversitesi
İBBS	İstatistiksel Birimler Bölge Sınıflandırması
KGSYİH	Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu
s.	Sayfa

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Modelde kullanılan değişkenler ve açıklamaları	s. 53
Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler	s. 55
Tablo 3: Yatay kesit bağımlılığı testi	s. 57
Tablo 4: Birim Kök Testi Sonucu	s. 58
Tablo 5: Varyans Şişkinlik Faktörü (VIF) testi sonuçları	s. 59
Tablo 6: Zaman Sabit Etkili Modellere Ait Panel Ekky Regresyon Sonuçları	s. 60
Tablo 7: Birinci Modele ait Mekansal Rejimli Regresyon Bulguları	s. 64
Tablo 8: İkinci Modele ait Rejimli Regresyon Bulguları	s. 66
Tablo 9: Üçüncü Modele Ait Rejimli Chow Testi Bulguları	s. 67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 1923 – 1946 Üniversitelerin İl Bazında Gösterimi	s. 31
Şekil 2: 1923 – 1946 Yılları Arası Üniversitelerin Yerele Yayılımları	s. 32
Şekil 3: 1946–1960 Yılları Arası Açılan Üniversiteler	s. 34
Şekil 4: 1946–1960 yılları arası üniversitelerin yerele yayılımları	s. 35
Şekil 6: Türkiye’de 1960 – 1980 yılları arasında üniversitelerin yerele yayılımları	s. 38
Şekil 7 : Türkiye’de 1980-1990 yılları arasında açılan üniversiteler	s. 40
Şekil 8: Türkiye’de 1992 Yılında İl Bazında Açılan Üniversiteler	s. 41
Şekil 9: Türkiye’de 1993-2000 Yılları Arası Açılan Üniversiteler	s. 42
Şekil 10 : Türkiye’de 2000-2006 yılları arası il bazında açılan üniversiteler	s. 43
Şekil 11 : Türkiye’de 2007-2010 yılları arası il bazında açılan üniversiteler	s. 45
Şekil 12: Türkiye’de 2011-2016 Yılları Arası İl Bazında Açılan Üniversiteler	s. 46
Şekil 13 : Türkiye’de 2017-2018 Yılları Arası İl Bazında Açılan Üniversiteler	s. 47
Şekil 14 : Türkiye’de 2019-2022 Yılları Arası Açılan Üniversiteler	s. 48
Şekil 15 : 2023 Yılı İtibariyle Üniversitelerin Yerele Yayılımları	s. 50
Şekil 16 : Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, İl SEGE 2017	s. 63

GİRİŞ

Geçen yüzyıl iktisadi büyüme, iktisadın en canlı alt dallarından biri olarak öne çıkmıştır. O zamandan beri gerek teorik gerekse ampirik çalışmalar büyümenin belirleyenlerini tespit etmeye çalışmaktalar. Şimdiye kadar birbirinden farklı pek çok model ve değişkenden bahsedilse de beşerî sermaye ve beşerî sermayenin en önemli göstergelerinden yükseköğretim literatürde ağırlıklı yer kaplamaktadır. Beşerî faktörün bir belirleyeni olan yükseköğretim, istisnalar olmasına rağmen kişi başı reel büyümeye pozitif katkıda bulunmaktadır (Brekke, 2021: 229–261). Yükseköğretim, bireyleri üretkenliklerini arttıran becerilerle donatmasıyla, ekonominin bilgi tabanını genişletmesiyle ve yeniliği teşvik etmesiyle ekonomik büyüme için önemli ve belirleyici bir faktör durumundadır (Massow, 1984: 105–111).

Literatürde ülke ekonomisinin büyüme ve kalkınmasında yükseköğretim kurumlarının önemli birer araç oldukları kabul edilmektedir. Bundan ötürü, yükseköğretim kurumlarının yerele yayılması gerektiği araştırmacılar tarafından öne sürülmektedir. Bu tespit, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretim kurumlarına dair alınan kararların daha dikkatlice alınmasına yol açmıştır. Bu ülkeler, daha az gelişmiş bölgelerinde yeni yükseköğretim kurumları kurmuşlardır. Bununla yükseköğretim kurumlarından kuruldukları bölgelerin ekonomik büyümesini ve kalkınmasını olumlu yönde etkilemesi beklenmiştir.

Kurumsal bir kimliğe sahip olan üniversitelerin, genel olarak ekonomik kalkınmaya ve özellikle de bölgesel ekonomik kalkınmaya olan katkısı, geniş bir uluslararası literatürün konusu olmuştur (Chatterji, 1998: 349–354). Üniversitelerin bölge ekonomisi üzerindeki etkisine ilişkin siyasi beklentiler, bölgesel ekonomik potansiyellerin çeşitlendirilmesinden veya teşvik edilmesinden, bölgesel rekabet gücünün güçlendirilmesine kadar uzanmaktadır (Peer ve Penker, 2016: 228–253).

Üniversiteler yerel ekonomik büyümeye ve kalkınmaya yerel firmalar ile çeşitli iş birliklerine girmek, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunmak gibi farklı yollar ile katkıda bulunmaktadır (H. A. Goldstein ve Renault, 2004: 733–746). Yerel ekonomik kalkınma ve üniversiteler arasındaki ilişki, çeşitli yollarla etkileşim halindedir. Bu bağlamda ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini yerel düzeyde iyileştirmeye yönelik politikalar uygulayan Türkiye de belirli dönemlerde üniversitelerle ilgili bir dizi politikalar uygulamaya koymuştur. Öte yandan Türkiye'de üniversiteler ile yerel dinamikler arasındaki ilişkiler, en basitinden üniversite kuruluş kararları, merkezi otorite tarafından belirlenmekte, dolayısıyla da üniversitenin yerel ile olan ilişkilenimi

de merkezi otoritenin yönlendirmeleri doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Bu nedenle Türkiye uluslararası örneklerden farklılık göstermektedir.

Türkiye’de üniversitelerle ilgili veriler Yükseköğretim Kurumu (YÖK), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) vb. kamu kurum ve kuruluşları tarafından derlenmektedir. Üniversitelerle ilgili nihai veriler; 2023 yılı itibarı ile Türkiye’de 129 devlet ve 75 vakıf üniversitesi ve 4 vakıf meslek yüksek okulu olmak üzere toplam 208 yükseköğretim kurumunun mevcut olduğunu göstermektedir (Yükseköğretim Bilgi Sistemi, 2022). Kuruluş tarihleri dikkate alındığında üniversiteleri 1992 öncesi, 1992-2005 ve 2006 ve sonrası olmak üzere üç farklı dönemde incelemek mümkündür (Akçığıt ve Özcan-Tok 2020: 32-66). Üniversitelerin kurulmasına dair karar süreçlerinde lokasyon çeşitliliğinin gözetilmesinin yerel ekonomik kalkınma üzerindeki beklenen etkilerinden kaynaklı olabileceği bilinmektedir. Bu bağlamda, üniversiteler yaratacağı çarpan etkileri dolayısıyla yerel ekonomik ve sosyal yapıları değiştirme ve dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Bu doğrultuda, Türkiye’de yerel ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerine bir katkısı olabileceği düşünülerek yerele yayılan üniversitelerin, kuruldukları bölgelerde beklenen etkileri meydana getirip getirmediği bu tezin temel araştırma sorusudur. Bu bağlamda yerel veriler ışığında bölgelerin ekonomik durumunu; bölgelerarası karşılaştırma yaparak incelemek sonuçların yorumlanabilmesi açısından anlamlıdır. Yükseköğretim politikalarının yerel ekonomik faaliyetlere olan etkisi bu yönüyle ele alınırken, ayrıca yükseköğretim politikalarının etkinliği de incelenecektir. İncelenen çalışmalarda; yayılmacı politikaların daha çok üniversite etkinliğine odaklandığı gözlenmiştir. Yükseköğretimin yerel büyüme ve kalkınma süreçlerine olan etkisi üniversitelerin kurumsal yapıları çerçevesinde literatürde yer bulmaktadır.

Bu bağlamda, yükseköğretim ve büyüme ve kalkınma ilişkisi kurumsal yapı çerçevesinde de ele alınmalıdır. Bu çerçevede yerel düzeyde üniversitelerin kurumsal yapıları ve yerel aktörlerle olan ilişkileri de dikkate alınmalıdır. Buradan hareketle, üniversitelerin yerele yayılmaları sonucu, yerel ekonomik dinamikler üzerindeki etkilerini, yerel veriler yardımıyla incelemek bu tezin özgün yanlarından birini oluşturmaktadır.

Yükseköğretim ve yerel ekonomik büyüme-kalkınma ilişkisinin birbirleri ile doğrudan ve dolaylı bir şekilde bağlantılı olduğu daha önce de ifade edilmişti. Bu araştırma ile, üniversitelerin yerele yayılmasındaki dönemsel değişimlerin, yerel dinamikler üzerindeki etkisi ortaya konacaktır.

Tez; birinci bölümde yükseköğretim ve yerel büyüme-kalkınma ilişkisine odaklanacak, ikinci bölümde Türkiye'deki üniversitelerin niceliksel durumu ilgili dönemler halinde incelenecek ve üçüncü bölümde ise üniversitelerin yerel ekonomik dinamikler üzerindeki etkisine dair bir uygulama ile son bulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÜKSEKÖĞRETİM, YEREL BÜYÜME VE YEREL KALKINMA

Kurumlar toplumun kendi içindeki etkileşimlerini sistemli hale getiren yapılar olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle kurumlar tekrarlı etkileşimleri yapılandırmaktadır. Kurallar ve kısıtlamalar da kurumun özünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kurumlar bir kurallar bütünü ve kuralların yaptırım özelliklerini haiz olduğu davranış normları olarak tanımlanmaktadır (North, 1989: 1319–1332). Yine anayasalar, tüzükler, ortak yasalar, sözleşmeler vb. örnekler toplumsal ilişkileri sistemli hale getirmektedir (Çiçen ve Arslan, 2020: 1–29). Bu durumda, toplumsal yapının öğelerini kurumlar ve kurallar oluşturmaktadır. Toplumda etkileşim ve iletişim artıkça söz konusu kurallara ve kurumlara olan ihtiyaç artmaktadır. Dolayısıyla toplumsal ihtiyaçlar kurumlara ve kurallara kaynaklık etmektedir.

Kurumlar davranışları hem kısıtlamakta hem de etkinleştirmektedir. Bu nedenle kurumlar ve kurallar oluşurken kısıtlamalar da beraberinde gelmektedir. Fakat bu tür kısıtlamalar yeni olasılıklara da yol açmaktadırlar çünkü kuralların yokluğunda var olmayacak seçimler veya eylemler kurumlara birlikte toplumların hayatına girmektedirler. Örneğin, dil kuralları iletişim kurmamızı sağlamakta, hukukun üstünlüğü kişisel güvenliği arttırabilmektedir (Hodgson, 2007: 751-755). Kurum bazında ise, bir ülkede anayasa mahkemesi, toplumun ve bireylerin güvencesini sağlarken, yükseköğretim kurumu da toplumda beşeri sermayeyi belirli kıstaslar dahilinde geliştirmektedir. Bu bağlamda, toplumsal ihtiyaçların kurumlara ve kurallara kaynaklık ettiği ifade edilebilir (Chankseliani vd. 2021: 109-127).

Kurumlar nasıl çalışır? Kurumların çalışma biçimi toplumun değer yargıları ve algıları ve kuralları yorumlama biçimi çerçevesinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla, bireylerin de kuralları algılama ve anlama şekli kurumların çalışma biçimi ile ilişkilidir (Klein, 2016: 83-100). Bu çerçevede kurumların çalışması, belirlenen kuralları insanların nasıl izlediği ile ilişkili olmaktadır (Hodgson, 2007: 751-755)

Toplumsal değer ve algılardan yola çıkarak kurumlar, toplumsal faaliyetleri yapılandırırken, ekonomik faaliyetleri de yapılandırmaktadır. Kurumsallaşmayı başarabilmiş yerel ve ulusal firmalar, idari kurumlar, üniversiteler, temel eğitim veren okullar vb. kamu kurum ve kuruluşları ekonomik dinamikler üzerinde etkili olan kurumlara örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte, bir bütünün parçaları olan kurumlar belirli kısıtlamalar ve kurallar çerçevesinde işleyiş içindedir (Aghion, 2006: 3-32).

1.1. KURUMSAL YAPILAR VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

İktisat teorisi değer ve ekonomi olmak üzere iki kavramla ilgilenmektedir (North vd. 2013: 1-327; Dunning 1924: 759-761). Değer ve ekonomi kavramları parçaların bütünüle olan iki nicel ilişkisi olarak ayırt edilebilir. Bu bağlamda kurum ve ekonomi ilişkisini, John R. Commons (1924) "... parçaların bütünüle olan bu iki nicel ilişki (değer ve ekonomi ilişkisi) ekonomik teoride her yerde çalışır." ifadesiyle ele almaktadır (North vd., 2013: 327). Dolayısıyla, kurum ve ekonomi ilişkisi dinamik bir özellik göstermektedir. Kurumlar, toplumun ekonomik faaliyetlerinden etkilenmekte ve kurum ve ekonomi ilişkisinin kaynağını toplumsal faaliyetler oluşturmaktadır (Coase, 1937: 386-405).

Toplum, bireylerden meydana gelmektedir. Bireylerin farklı faaliyet türleri sistemli bir yapı sergilemektedir (Hodgson, 2007: 751-755). Bu toplumsal faaliyetler sosyal ve ekonomik çıktılar ortaya koymaktadır. Bu çıktıların kaynaklık ettiği sonuçlar da yakın tarihten beri araştırmacılar tarafından incelenmektedir (Dunning, 1924: 759-761). Bu bağlamda kurumsal yapıya dönüşen farklı bireysel faaliyetler bir bütünü oluştururken, ortaya çıkan bu bütüncül yapı ise ekonomik büyüme süreçlerine kaynaklık etmektedir (Coase, 1937: 386-405).

Kurumsal iktisat alanındaki çalışmalar kurumsal yapının, büyüme için önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla kurumlar ile büyüme arasında anlamlı ve pozitif bulgular mevcuttur (Acemoglu vd. 2005: 397-400). Bu bağlamda, beşeri ve fiziki sermaye de yine ekonomik büyümenin yapı taşları olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, ekonomik büyümenin gelişimi, beşeri ve fiziki sermayenin gelişimi ile yakından ilgilidir. Nord (1973)'a göre, kurallar bütünü olan mülkiyet haklarının gelişimi ile beşeri ve fiziki sermayenin gelişimi birbiriyle bağlantılıdır, bununla birlikte mülkiyet haklarının korunmasındaki noksanlıklar beşeri sermaye yatırımlarını engellerken, ekonomik büyümenin gelişimini de olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla mülkiyet hakları ve ekonomik büyüme arasında birbirini tamamlayıcı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır (Nord, 1973: 8-11).

Kurumların istikrar sağlayıcı işlevlerine ilişkin de bazı bulgular söz konusudur. Rodrik (1999)'in geniş bir ülkeler veri seti ile yapmış olduğu çalışması; istikrar ve yasallaştırıcı işlevlerin ülkeler üzerindeki etkilerine dair önemli bulgular ortaya koymaktadır.

Buna göre 15'ten fazla ülke yıllık %2,5'in üzerinde büyüme kaydederken, bu ülkeler güçlü kurumların varlığı nedeniyle 1970'lerdeki petrol fiyat artışlarına karşı koyabilmiştir. Dolayısıyla kurumsal anlamda daha güçlü olan ülkelerin makro iktisadi şoklara karşı daha dayanıklı olduğu bulgusunu yazar paylaşmaktadır. Yine aynı çalışmaya göre petrol krizi sonrasında kurumsal bağlamda zayıf kalan ülkeler düşük büyüme performansı sergilemektedirler (Rodrik, 1999: 385-412). Bu nedenle zayıf kurumların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek adına, kurumsal yapıyı geliştirme önerileri araştırmacılar tarafından sıklıkla ortaya atılmaktadır. Öte yandan söz konusu önerilerin büyük çoğunluğu az gelişmiş ülkeler tarafından, gelişmiş ülkelere benzer kurumların oluşturulmasını ve taklit edilmesini salık vermektedirler. Fakat pek çok çalışmada, bu önerilerin az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki makasın daha da açılmasına neden olduğunu, bu nedenle de az gelişmiş ülkelerin yanlış yönlendirildiğini ifade edilmektedir. Az gelişmiş ülke ekonomilerine önerilen kurumların çoğu gerçekte gelişmiş ülkelerin kalkınmalarının nedeni değil sonucu olarak gösterilmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki kurumsal gelişme, kurumlara olan ihtiyacın ortaya çıkmasından itibaren mümkün olabilmektedir (Chang, 2011: 473-498). Bu nedenle kurumsal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğe dair literatürde farklı görüşler mevcuttur.

1.2. KURUMSAL YAPILAR VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Kurumsal iktisat ekolüne göre piyasalar kendiliğinden dengeye gelmez, etkin bir piyasa mekanizması için kurumsal mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu görüşe göre kurumsal mekanizmaların etkinlik ve etkililiklerini sağlaması ekonomide büyümeye yol açacaktır. Yaşanan bu büyüme ile kurumlara yatırımların artacağı, kurumların da iktisadi kalkınma adına yenilikler, adalet, siyaset, mülkiyet hakları, gelir dağılımı, bireylerin ya da grupların refahını arttırmak vb. hamlelerde bulunacağı ifade edilmektedir (Acemoglu vd., 2005: 397-400). Tüm bu olgular sonucunda da kalkınma denilen süreç ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik kalkınma üzerinde kurumların birinci derecede etkiye sahip olduğu teorik ve ampirik çalışmalar tarafından sıklıkla gösterilmektedir (Adams, 2018: 245–281; Baland vd., 2020: 1–20). Bu bağlamda, kurumların ulusların uzun vadeli ekonomik performansının altında yatan belirleyici rolü üstlendiği şeklindeki Douglas North hipotezini doğrulayan pek çok çalışma vardır (Cavalcanti vd. 2008 : 412-432).

İktisat bilimi, uzunca bir süredir kurumlar ve ekonomik performans arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadır. Bu kurumlardan bazıları, doğası gereği doğrudan ekonomik kurumlardır. Söz konusu ekonomik kurumlar da en az firmalar kadar temel sosyal yapıları, ücret ilişkilerini ve uzun vadeli sözleşmeleri belirlemektedir. Bu kurumlar yapısal özelliklerin birçoğu birey ve iş kişiliğini, mülkiyeti elinde tutma ve elden çıkarma veya sözleşmeler yapma yeteneğini yasal rejimlere borçludur. Bu bağlamda, yasal rejimler, hangi ekonomik faaliyetlerin gerçekleşebileceği, nasıl gerçekleştiği ve bunları kimin üstlenebileceği konusunda sonuçlar doğurmaktadır (Baland vd. 2020: 1-20).

Kurumlar ve kalkınma üzerine güncel hâkim söylem, teorik açıdan iki sorundan muzdariptir. Bu teorik sorunlardan birincisi, ekonomik gelişmenin kurumları değiştirdiği gerçeğini göz ardı ederek, nedenselliğin kurumlardan ekonomik kalkınmaya doğru olduğu şeklindeki açıklamadır. İkincisi ise, söz konusu nedenselliğin “kalkınmaya giden kurumlar” kısmına odaklanılsa bile, bunu oldukça basit ve statik bir şekilde teorize etmesidir. Her ne kadar ekonomik performans açısından kurumların ekonomik gelişmenin nihai belirleyicisi olduğu yönündeki görüş baskınsa da ekonomik gelişmeden kurumlara olan diğer yöndeki nedensellik de en az diğeri kadar önemlidir (Chang, 2011: 473-498). Bu bağlamda, kurumlar ve kalkınma ile ilgili sadece tek bir nedensellik yönünden bahsetmek, bütünün sadece bir parçasına odaklanmak anlamına gelmektedir.

1.3. BİR KURUM OLARAK YÜKSEKÖĞRETİM VE ETKİLERİ

Yükseköğretim, bilgi yaratımı ve uygulama yoluyla beşeri sermayenin niteliği konusunda bir güvence kaynağı olarak ön plana çıkmaktadır. Yine yükseköğretim teknolojik yeniliğin ve endüstriyel dönüşümün ve yükseltmenin önemli bir ayağı olarak görülmektedir (Hamer vd. 2005: 7-11). Bilgi ekonomisi çağında yükseköğretim; yetenekleri, bilimsel araştırmaları ve sosyal hizmetleri iyileştirmek gibi işlevlere de sahiptir. Bu çerçevede, yükseköğretim söz konusu fonksiyonları yerine getiren bilimsel araştırma kurumları, aracı kurumlar ve birden fazla yenilik kuruluşlarından oluşmaktadır (Maes, vd. 2011: 4-10). Bu bağlamda yükseköğretim teknolojik, endüstriyel ve bilimsel bilgi inovasyonunda yeri doldurulamaz bir rol üstlenmektedir. Yükseköğretim teknolojik yenilik sistemlerini geliştirmenin, endüstrilerin dönüşümünü ve yükseltilmesini hızlandırmanın anahtarı olarak görülmektedir (Wu ve Liu 2021: 2-7).

Yükseköğretim kurumları bölgesel büyüme ve kalkınmayı eğitim ve öğretim, araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle ve yönetim işlevleriyle etkilemektedir. Bölgelerin beşeri ve sosyal sermayelerindeki gelişmeye ve iyileşmeye yükseköğretim kurumları kaynaklık etmektedir. Yükseköğretim kurumları, kuruldukları bölgelerdeki kurum ve kuruluşlarla beraber yürüttükleri iş birliklerinde üstlendikleri başat rol, bölgesel kalkınma için önemli bir aktör olmalarına kaynaklık etmektedir. Bu çerçevede, yükseköğretim kurumları bu beklenen etkilerinden ötürü, bölgesel büyüme ve kalkınma aracı olarak ele alınmaktadır. Özellikle, pek çok Avrupa ülkesinde, gelişmemiş bölgelere yükseköğretim kurumları büyüme ve kalkınma aracı olarak yaygınlaştırılmıştır (Duch vd., 2011: 2–22).

Yükseköğretimin bölgesel büyüme ve kalkınmanın aracı olmasının yanı sıra ekonomik yapı da bölgesel büyüme ve kalkınmada etkilidir (Smith, 2007: 98–114). Ekonomik yapının önemli faktörleri olan endüstri, teknoloji, bilim ve inovasyon olguları ulusal ve bölgesel dinamikler üzerinde etkindir. Sonraki alt başlıklar, bu dört temel faktör ile yükseköğretim kurumlarının yerel büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri ele alınarak tartışılmaktadır.

1.3.1. Yükseköğretim ve Endüstri İlişkileri

Yükseköğretim ve endüstri ilişkisi yerel büyüme ve kalkınma çerçevesinde, pazar ihtiyaçlarına uyumlu müfredatın geliştirilmesi, ortak araştırmalar yapmak yoluyla yenilik yapılması şeklinde tanımlanabilir (Rios, 2022: 4-11). Bu bağlamda, yeni ürün ve iş süreçlerinin ortaya çıkmasında yükseköğretim ve endüstri etkileşimi kaynaklık etmektedir. Yeni patentler veya ürün prototipleri, mali tasarruflar, kurum içi çalışmaya göre maliyet tasarrufu yöntemleri, kamu hibelerine erişim gibi örnekler gösterilmektedir (Rios 2022:4-11; Wu ve Liu 2021: 7-10) .

Yükseköğretim ve endüstri ilişkisinde ekonomi, kurumsal ve sosyal kanallar şeklinde üç farklı kanal öne çıkmaktadır. Bunlar;

1. Ekonomik açıdan yükseköğretimin patent ve lisans gelirleri elde etmesi, özel sektör ortaklıklarına girebilmesi, finansman ve teknolojik destek elde etmesi vb.

2. Kurumsal açıdan, yükseköğretim için bu ilişki bir dizi değişim ve gelişimlere kaynaklık etmektedir. Buna göre eğitim ve ders tasarımında iyileştirmeler, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin son teknolojik gelişmelerden önemli derecede fayda sağlamaları, uygulamalı eğitimde ve istihdam çıktılarında vb. gelişmeler kurumsal bağlamda gerçekleşmektedir.

3. Sosyal açıdan ise, bireylerin kişisel ve akademik gelişimindeki rolü, sosyal ve kültürel gelişim vb. çıktılar yükseköğretim ve endüstri ilişkisindeki kilit kanallardan biridir (Gleason 2018: 4-18; Tasker ve Packham 1993: 12) . Dolayısıyla ekonomik, kurumsal ve sosyal açıdan kanallar, endüstri ve yükseköğretim arasındaki çerçeveyi belirlemektedir.

Yerel büyüme ve kalkınma bağlamında; endüstri ve yükseköğretim iş birliği nasıl gerçekleşmektedir? Bu iş birliği daha çok, sanayi şirketlerinden yükseköğretime maddi destek akışıyla ortaya çıkmaktadır. İşletmeler ve yükseköğretim kurumları arasında imzalanan (araştırma ve geliştirme odaklı faaliyetler) sözleşmeler söz konusu iş birliğinin bir ayağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda yükseköğretimde öğretim biçimlerinin çeşitlendirilmesinde, sanayii işletmelerinin katkısı, bağış ve öğrenci bursları farklı iş birliği yollarına örnek gösterilmektedir. Bu nedenle söz konusu iş birlikleri, yükseköğretim kurumlarının gelirlerini ve araştırma faaliyetlerini çeşitlendirmelerine olanak sağlayan bir ilişkiye dönüşebilmektedir. Böylelikle, sanayi şirketleri, yükseköğretime yönelik bu katkılarıyla, kendi üretim imkanlarını geliştirecek şekilde yükseköğretimin kurumsal yapısının düzenlenmesinde ve söz konusu kurumsal yapıya yönelik geliştirmelerde söz sahibi de olabilmektedir (Hou vd., 2021: 637–659).

Yükseköğretimin kurumsal açıdan endüstri üzerinde, ticarileştirmeyi hızlandıran teknolojiler, bilgiye erişim ve multi-disipliner araştırma uzmanlığı, fakülteden uzmanlığa erişim, daha güçlü araştırma ve geliştirme yetenekleri gibi katkıları söz konusudur. Bu bağlamda, firmalar akademik bağlantıları temel amaçlarına (ciro ve karlılıkta büyüme) ulaşmalarında kullanmayı hedeflerken, yükseköğretim kurumları ise, akademik kurumların geliştirilmesi, lisans ve lisansüstü yeterlilikler için öğrenci yetiştirme, araştırma yoluyla bilgiyi arttırma ve yayınlar yoluyla ortaya çıkarılan yeni bilgiyi yaymak gibi farklı amaçlar altında karşılıklı etkileşimde bulunmaktadır. Böylece hem yükseköğretim kurumlarının hem de firmaların endüstri ve yükseköğretim ilişkisinden beklentileri oldukça farklılaşmaktadır (Valentín, 2000: 14-18). Dolayısıyla, yükseköğretim ve endüstri ilişkisi belirli kısıtlamalara tabi olmaktadır. Bu kısıtlamalar;

1. Firmaların araştırma konusunu kısıtlaması,
2. Bilim insanlarının, bilimsel çalışma kapsamı dışında kalan gayri resmi tartışmalara maruz kalması (bilimsel bilgi faaliyetlerinin dışına çıkılması),
3. Ortaya konulan bulguların yayınlamasında yaşanan gecikmeler, şeklinde sıralanabilir.

Bu çerçevede, endüstri ve yükseköğretim ilişkisi, teknoloji ve yükseköğretimi de kapsayacak şekilde genişletilirse, farklı boyutlara ulaşmaktadır (Rios 2022: 14-17; Wu ve Liu 2021: 7-13). Bu nedenle iki farklı amaca sahip olan üniversite ve endüstri arasındaki ilişki zannedildiği gibi pürüzsüz ve kolay işleyen bir süreç değildir. Bu tür durumlarda merkezi otoritenin kamusal faydayı önceleyen müdahalesi etkili ve anlamlı sonuçlar üretebilir.

Bölgelerin kalkınması için yükseköğretim ve endüstri arasında önemi yüksek rolleri yükseköğretim kurumları üstlenmektedir. Yüksek Öğretim Kurumları, endüstriyi etkileme kanalları üzerinden, bölgesel kalkınma süreçlerini çeşitlendirmektedir. Yükseköğretim ve endüstri kaynaklı yeni etkiler ekonomik ve sosyal kalkınmaya giden süreçleri de doğal olarak çeşitlendirmektedir. Bu bağlamda, endüstri üretime dayalı faaliyetler çerçevesinde bölgesel ekonomilerde önemli bir rol oynamakta ve yükseköğretimi bölgesel aktör haline getirmektedir (Lopes ve Lussuamo, 2021: 1019–1015).

Bölgesel kalkınma ve büyümenin gelişimi; bir bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına yönelik tüm stratejilerin doğru belirlenmesine ve uygulanmasına bağlıdır. Bölgesel kalkınma stratejilerinin oluşturulmasında ve uygulanmasında yükseköğretim kurumları önemli bir rol oynamaktadır. Yükseköğretim kurumları, bölgedeki endüstri yapısına uygun eğitim programları sunarak nitelikli insan kaynağının oluşmasını sağlar. Bu da endüstri sektörlerinin gelişimine katkıda bulunarak bölgesel kalkınmanın gelişiminde etkili olmasını sağlamaktadır (Lehmann ve Menter, 2016: 1284–1307).

Bunun yanı sıra, yükseköğretim kurumları araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle de bölgesel kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Endüstriyel sektörlerle iş birliği içinde yürütülen üniversite araştırma projeleri bölgenin rekabet gücünü artırmaktadır. Böylelikle bölgede faaliyet gösteren kuruluşların yenilikçi çözümler geliştirmesine, üretkenliklerini artırmalarına ve ürün kalitelerini iyileştirmelerine yardımcı olmaktadır (Hou vd., 2021:637–659).

Bölgesel kalkınma hedefleri kapsamında, yükseköğretim kurumlarının endüstriyel yapının ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesini ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinin bölgedeki kuruluşlarla iş birliği içinde yürütülmesini gerektirmektedir. Böylelikle bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşılması mümkün olabilecektir (Cui ve Li, 2022:915–930). Dolayısıyla yükseköğretim ve endüstri arasındaki iş birliği bölgesel kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir.

1.3.2. Yükseköğretim ve Teknoloji İlişkileri

Yükseköğretim kurumları sadece sosyal bilimler üzerinde değil teknik bilimler konusunda da yetkin ve etkin kadroları ile yeni teknolojiler geliştirme amaçları doğrultusunda hareket etmektedir (Weinsten, 2020: 18). Bu konuda yükseköğretim kurumları salt kendi aralarında değil özel sektörle de bir bilgi transferi süreci yaşamaktadırlar. Önceki bölümde yükseköğretim-endüstri ilişkisi çerçevesinde, endüstriyel faaliyetlerin geliştirilmesinde yükseköğretime yeni sorumluluklar yüklendiği belirtilmişti. Benzer bir durum, teknik bilginin ve yeni üretim süreçlerinin önem kazandığı döneme doğru yükseköğretim ve teknoloji ilişkisi kapsamında da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda teknolojik gelişme için, yükseköğretimdeki kurumsal yapının geliştirilmesi ve yeni sorumluluklar üstlenmesi gerektiği görüşü literatürde hakim olmuştur. Böylece üretim süreçleri, teknik bilginin geliştirilmesi çerçevesinde teknoloji ve yükseköğretim ilişkisi şekillenmektedir (Weinsten 2020: 18; Maes vd. 2011: 12-13; Hamer vd. 2005: 8-10; Gallick 1998: 12).

Yükseköğretim ve teknoloji ilişkisinde, teknolojiden yükseköğretime doğru bir eğilim söz konusudur. Bu bağlamda, yükseköğretim kurumlarında, teknoloji bir eğitim ve öğretim aracı haline gelmiştir. Özellikle teknolojiden etkin faydalanma ile, teknoloji eğitim alanını da değiştirmiştir. Teknoloji ile öğrenme ve öğretme yöntemi temelinde, öğretmen, öğrenciler ve kurum yöneticileri çeşitlendirilmiş eğitim teknolojilerinden yararlanmıştır.

Teknolojinin yükseköğretim ile olan bu ilişkisi, eğitim sınırlarını ortadan kaldırmış, gelişmiş eğitim teknolojileri kullanılarak katılımcılar arası gerçek zamanlı iş birlikleri yapılmasına olanak sağlamıştır (Taousanidis ve Taousanidis 2019: 8-13). Bununla birlikte teknoloji, yükseköğretimin dijitalleşmesinde etkin rol üstlenmiştir. Yükseköğretimde dijitalleşme ile, teknolojinin bir araç haline gelmesiyle çeşitli etkileri çıkmıştır. Bu etkiler; şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Teknoloji, eğitimde sınırları kaldırmaktadır.
2. Teknoloji, yükseköğretim kaynaklarına erişimi kolaylaştırmaktadır.
3. Teknoloji ile bireysel öğrenmeyi destekleyici yön ortaya çıkmıştır
4. Öğretim üyesi-öğrenci ilişkisine yeni bir boyut kazandırmaktadır.
5. Yenilik ve yaratıcılığa katkıda bulunmaktadır. Bu faktörler teknolojinin

yükseköğretim üzerindeki etkilerine örnek olarak gösterilmektedir .

Peki yükseköğretim teknolojiyle nasıl bir etkileşim halindedir? Yükseköğretim, kurumsal yapı bağlamında değişim ve gelişim gösterdikçe, etki alanı da gelişmekte ve genişlemektedir. Gelişen ve genişleyen bu etki alanıyla birlikte, yükseköğretim teknolojiyi de etkileme veya geliştirme kapsamına almaktadır. Bu bağlamda, yükseköğretim, teknolojik ilerleme sağlayacak bilimsel bilgi üretimindeki faaliyetleriyle çeşitli roller üstlenmektedir. Yükseköğretim kurumlarında yapılan araştırma ve geliştirme faaliyetleri teknolojik gelişme çerçevesinde 3 temel grupta toplanmıştır.

1. Temel araştırma
2. Uygulamalı araştırma
3. Veri Tabanı oluşturulmasına yönelik araştırma

Bu 3 temel gruplandırma arasında yer alan temel araştırma; pratik değerine bakılmaksızın bilimin sınırlarını genişletmeye ve anlamaya yönelik yapılan çalışmaları ifade etmektedir. Yapılan temel araştırmalar sonucunda üretilen bilimsel bilginin kullanılmasıyla belirli problemlere tam veya yeterli çözümler üretmeyi amaçlayan araştırma biçimi ise uygulamalı araştırma çeşidine dönüşmektedir. Hem temel hem de uygulamalı araştırmalarda belirli durumlarda verilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Dolayısıyla veri tabanı oluşturulmasına yönelik araştırma faaliyetleri, belirli durumlarda ortaya çıkan ihtiyaçlara yönelik, verilerin elde edilmesi ve işlenmesi gibi faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Örneğin, jeolojik haritaların hazırlanması, meteorolojik verilerin toplanması vb. bilimsel faaliyetler veri tabanı oluşturulmasına yönelik faaliyetlerin kapsamındadır.

Yükseköğretim ve teknoloji ilişkisinde yerel kalkınma ve büyüme üzerinde belirgin etkiler söz konusudur. Bu belirgin etkiler nedir ve nasıl ortaya çıkmaktadır? Yükseköğretim ve teknoloji iki şekilde yerel büyümeyi ve kalkınmayı etkilemektedir. Bunlardan birincisi, teknolojik gelişmelerin yükseköğretimi geliştirerek, yerel ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı geliştirmesidir. İkincisi ise, yükseköğretimin teknolojik bilginin yayılmasında ve teknolojinin gelişmesinde kilit rol üstlenerek yerel ekonomik büyüme ve kalkınmanın bu gelişmelerden olumlu etkilenmesidir. Dolayısıyla teknolojik gelişmeler, yükseköğretimin etkinliğini artırarak yerel büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisini arttırmakta. Bu çerçevede, yükseköğretimin teknolojik bilginin yayılmasındaki ve teknolojinin gelişmesindeki kilit rolüyle de yerel ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı olumlu etkilemektedir.

Yükseköğretim ve teknoloji ilişkisi yerel büyümeyi ve kalkınmayı nasıl etkilemektedir? sorusuna belirli bir çerçevede literatür tarafından cevap verilerek, bu etkinin nasıl gerçekleştiği belirtildi.

Yükseköğretim ve teknoloji ilişkisi; yeni iş alanlarının açılmasıyla istihdama katkıda bulunmakta ve gelirdeki çeşitliliğin sağlanmasında öncü rol üstlenmektedir. Bununla beraber yükseköğretim ve teknoloji ilişkisinde yeni ürün ve üretim süreçlerindeki iyileşme ve gelişmelere kaynaklık etmek ve yeni bilginin üretilmesinde ve yayılmasında başat rol üstlenmek gibi bir dizi sorumlulukları söz konusudur.

Yükseköğretim ve teknoloji ilişkisinde, yükseköğretim kurumsal özelliklere sahiptir. Yükseköğretim kurumsal yapı bağlamında, enstitüler, araştırma merkezleri, eğitim ve öğretim için ayrılan fakülte ve yüksekokullar vb. bölümlerden oluşmaktadır. Bununla birlikte, teknoloji de yapısı itibarıyla temel gruplara (bölümlere) ayrılmıştır. Bu gruplandırma, teknolojinin işlevleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Gürbüz vd., (1994) tarafından yapılan çalışmaya göre bu gruplandırma sırasıyla şu şekilde gösterilmekte ;

1. Jenerik teknoloji; uygulamalı araştırma ve geliştirmeye gereksinim duyulan belirli ürün veya işlemlerin yer aldığı bilimsel bir kavramdır. Ticari potansiyeli olan ürün ve iş süreçlerinin geliştirilmesi, jenerik teknoloji safhasında başlamaktadır. Elektrik ve elektronik teknolojisi örnek gösterilmektedir.

2. Rekabet öncesi teknoloji; belirli bir ürünün ilk prototipinin ortaya konulmasına kadar ki süreci kapsamaktadır. Bu süreç, teknolojik belirsizliğin giderilmesi, ürünün ticari potansiyelinin incelenmesi gibi süreçler rekabet öncesi teknolojiye yer alan süreçlerdir.

3. Destekleyici teknoloji; bilimsel faaliyet süreçleri (temel ve bilimsel araştırma, veri tabanı araştırma faaliyeti) temel ölçme ve standartlaştırma süreçleri vb. hizmetleri ve teknolojileri kapsayan süreçler bütünüdür (Gürbüz vd., 1994: 20-46).

Bong vd. (2022) bölgesel kalkınma üzerine yaptıkları çalışmada, üniversitelerin akademik bilgiyi dönüştüren ve yerel ekonomilerdeki araştırmaları ticarileştiren 'girişimci aktörler' olarak rolüne odaklanmışlardır. Teknoloji transferinin yeni girişim oluşumunu hızlandırdığı ve bunun da bölgesel istihdam artışını teşvik ettiği iddiasını destekleyen ampirik kanıtlar olsa da üniversitelerin bölgesel düzeydeki yapısal etkileri üzerine çok az araştırma olduğuna değinmektedirler.

Dolayısıyla, çalışmalarında, panel veri modelleri için araç değişkenler ve iki aşamalı en küçük kareler (IV-2SLS) uygulayarak, üniversite teknoloji transferinden içsel olarak kaynaklanan girişimciliğin bölgesel istihdam büyümesine katkısını tahmin edip edemeyeceğini incelemişlerdir. Üniversite teknoloji transferinin girişimciliği teşvik ettiğini ve bölgesel istihdam büyümesini canlandırdığını araştırmalarında doğrulamışlardır.

Ayrıca, transfer edilen teknolojilerin niteliğinin niceliğinden daha önemli olduğuna araştırma sonuçlarında yer almaktadır. Bu çalışmalarıyla, üniversite teknoloji transferinin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisine ilişkin bulguları ortaya koymuşlardır (Bong vd., 2022: 428–446).

1.3.3. Yükseköğretim ve Bilim

Bacon bilimi önermeler ve yöntemlerle birlikte sürdürülen araştırma faaliyeti olduğunu belirtmektedir. Bacon dolayısıyla bilimsel araştırma faaliyetlerinin problemlere sistemli bir şekilde açıklamalar getirdiğini ifade etmektedir (Topdemir, 2011: 10-13). Doğal olarak, bu durum bilimsel faaliyetlerinin açıklayıcı olmak özelliğini haiz olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu faaliyetler, belirli özellikleri yapısında barındırmaktadır. Bu bağlamda, olgular ve olaylardan yola çıkılarak yasalara ve teorilere ulaşmak ve denetlenebilir bilgi üretmeye çalışmak bilimin genel çerçevesini formel açıdan ortaya koymaktadır. Bu formel yaklaşım, bilimin ne olduğu konusunda kapsamlı bir fikri ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, bilimin temel yapısı, rasyonel ve mantıksal düşünme ve deney ve araştırma faaliyetleri gibi önemli yapı taşlarına dayanmaktadır (Topdemir, 2011: 12-13; Özlem , 2001: 2-8)

Bu bağlamda bilim; epistemolojik (bilgi felsefesi veya bilgiyle ilgilenen felsefe dalı) ve tarihsel açıdan gelişimini sürdürmüştür. 16. yüzyıldan itibaren bilim, kurumsal yapı bağlamında değişim ve gelişim sürecinden geçmektedir (Özlem , 2001: 8-10). Bilimin kurumsal tarihi temel olarak üç tip evreye dayandırılmaktadır

1. Amatör bilimsel faaliyetler dönemi
2. Akademik bilimsel faaliyetler dönemi
3. Bilim Endüstrisi dönemi şeklinde sıralanmaktadır.

Amatör bilimsel faaliyetler döneminde, bireysel araştırmacılar, kendi imkanları çerçevesinde, laboratuvar masraflarını karşılayarak bilimsel faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Bireysel araştırmalar, daha çok temel araştırmalar düzeyinde gerçekleşmektedir. Kurumsal yapı çerçevesinde akademik bilim ise daha çok 18.-19. yüzyıllarda başlamıştır. Bu yüzyıllardan itibaren akademik bilim dönemine sosyal ve ekonomik gelişmeler eşlik etmiştir.

O döneme dek, bireysel çabalarla sürdürülen bilimsel araştırma faaliyetleri, 18. yüzyıldan itibaren kurumsal bir kimlik kazanarak yükseköğretim kurumlarına

(üniversitelere) taşındı. Bilimsel araştırma sonuçlarının yaygınlaşmasına uygun bir zemin olmayışı, bilimsel çalışmaların etkilerini sınırlandırmasıyla sonuçlanmaktaydı. Bununla birlikte bilim kurumu olan üniversiteler, akademisyen denilen meslek grubunun oraya çıkmasına kaynaklık etmiştir (Aydın, 2014: 2; Yıldırım, 1994: 3-4). Yükseköğretimin gelişmesi ve kurumsal yapıya kavuşmaya başlaması bu dönemlerde ortaya çıkan bilimsel faaliyetlerdeki gelişmeler kaynaklık etmiştir.

Fakat, teknolojik gelişmelerin kaynaklık ettiği endüstri gelişmesi ve genişlemesi, bilimsel faaliyetleri etkilemiştir. Bilimsel faaliyetler, endüstride yaşanan değişim ve dönüşümle birlikte yeni sorumluluklar üstlenmiştir. Bu bağlamda bilim endüstrisi dönemi, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, akademik bilimden yükseköğretim kurumları aracılığıyla sosyal sisteme entegre olmuş bir bilimsel faaliyet biçimine geçildiğini ifade edilmektedir (Bilge, 2016: 3-6; Gürbüz vd., 1994: 9-11). Bilim endüstrisi ekonomik dinamiklerin ihtiyaçlarına cevap verdiği sürece varlığını sürdürme imkanına sahip yeni tür bir bilim dönemine işaret etmektedir. Bu çerçevede, bir takım akademik grupların da yardımıyla bilim bir endüstri haline gelmiştir. Bu türden akademik gruplar ve kamplaşmalar üniversitelerin bilimsel üretim ve toplumsal ihtiyaçlar karşısındaki rollerini farklılaştırmıştır. Bu nedenle, bilimsel faaliyetler hiçbir dönemde son yarım asırda olduğu kadar sosyal bir sistemin parçası olmamıştır (Özlem, 2001: 2-6).

Yükseköğretim ve bilim ilişkisinde, yerel ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki katkılar nasıl ortaya çıkmaktadır? Yükseköğretim ve bilim ilişkisinin nasıl ortaya çıktığı yukarıda tarihsel bir perspektifle ele alınmıştır. Yükseköğretim diğer bileşenlerine (endüstri, teknoloji, inovasyon) kıyasla, bilimi doğrudan kurumsal yapısında barındırmaktadır. Dolayısıyla bilim, bir akademik bilgi faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Buradan hareketle, akademik bilgi faaliyetlerinin, yerel ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumlu etkilemesi beklenmektedir. Çünkü, üniversiteler, bilimsel bilgi faaliyetlerini gerçekleştirirken, bu faaliyetlerin yerele yayılmasını sağlamakta ve yerel ekonomiye katkıda bulunacak dinamiklerin tetiklenmesine neden olmaktadır.

Yükseköğretim ve bilim ilişkisinde, yeni bilginin ortaya konması ve üretilen bu bilgilerin yayılması gibi sonuçlar söz konusu iken, ortaya çıkan bu iki sonuç ise, inovasyon süreçlerine ve teknolojik ilerlemelere kaynaklık etmektedir.

Bundan dolayı yükseköğretim ve bilim ilişkisi büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunacak yeni alanlar ortaya çıkartmaktadır. (Beth, 2018: 10; Vidican, 2009: 12-14).

Yükseköğretim ve bilim ilişkisinde ortaya çıkan sonuçlar yeni üretim süreçleri ve yeni ürünlere, istihdam yapısındaki değişimlere ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine, kaynaklık etmektedir. Buradan hareketle, yükseköğretim ve bilim ilişkisi, yerel büyüme ve kalkınma bağlamında, inovasyon olarak adlandırılan yeni iş ve ürün süreçlerine kaynaklık etmekte ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesinde öncü rol üstlenmektedir.

Bilimsel faaliyetler, süreç içinde yükseköğretim kurumlarının doğal faaliyetleri haline gelmiştir. Bununla beraber, bilim ve üniversite faaliyetleri bölge ekonomilerinin kalkınmasında ve büyümesinde birbirini tamamlayıcı ve destekleyici bir takım değişim süreçlerinden geçmektedir. Araştırma ve Geliştirme Merkezleri, bilimsel faaliyetler için oluşturulmuş bilim parkları, yükseköğretim ve yerel büyüme ve kalkınma üzerinde etkin olan örnekler arasında gösterilmektedir.

Hobbs vd., (2020) yaptıkları çalışmada, ABD'deki üniversite araştırmalarının bölgesel ekonomik etkilerine odaklanmaktadır. Özel sektör araştırma ortamının değişmekte olduğunu ve gelecekteki araştırmaların Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni inovasyon coğrafyasını vurgulayabileceği gerçeğinin bu değişime neden olduğunu vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla, üniversite araştırma ve bilim parkları, halihazırda bu yeni inovasyon coğrafyasına yönelik çalışmalarda bulunmuyorlarsa, gelecekte rekabette karşı karşıya kalabilirler. ABD'deki 146 araştırma ve bilim parkından sadece 11'inin, kamuya hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, bir ekonomik etki çalışması yürüttüğünü tespit etmişlerdir. Dolayısıyla, temel faaliyeti bilim olan yükseköğretim faaliyetleri, bölgede yer alan aktörler için geliştirilmesi gereken bir alan olarak görülmektedir (Hobbs vd., 2020: 42–56). Bu bağlamda, bölgesel kalkınma ve büyümenin gelişiminin ivme kazanması için, bilim parklarındaki faaliyetlere odaklanması gerektiği anlamına gelmektedir.

1.3.4. Yükseköğretim ve İnovasyon

Bölge ekonomisi bağlamında, inovasyonun yükseköğretimle olan ilişkisi, yeni iş ve süreçlerin ortaya çıkarılmasında bilimsel faaliyetler uygulamaya yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetleri kapsamında şekillenmektedir. Bu kapsamda, yükseköğretim kurumlarının kaynaklık ettiği bilimsel faaliyetleri neticesinde yeni bilgiler ortaya çıkarılmakta ve bu yeni bilgiler inovasyon sürecine öncülük etmektedir. (Wang ve Lu, 2021: 2-4).

Yükseköğretim kurumlarının kaynaklık ettiği bu yeni bilgilerin bir süre sonra eskimesi ve bu bilgilerin önemini kaybetmesi ve var olan sistemlerin gelişmesi, yükseköğretim kurumlarının yeni bilgileri sürekli olarak geliştirmesi zorunluluğunu ortaya çıkartmaktadır.

İnovasyon çalışmalarının etkin bir şekilde sürdürülmesinde bazı engellerin olduğu ifade edilmektedir. Ulusal veya uluslararası düzeyde araştırma ve geliştirme ve inovasyon çalışmalarının yapılmasının önündeki en önemli engellerden biri yükseköğretime ayrılan bütçenin yetersizliğidir (Vidican, 2009: 2-10). Ayrıca, inovasyonun geliştirilmesi amacıyla ayrılan bütçelerin kısıtlı olması yükseköğretim kurumlarında oluşacak araştırma geliştirme ve inovasyon tabanlı çalışma kültürünü sekteye uğratmaktadır (Yasemi, 2016: 2–13).

Yükseköğretim ve inovasyon ilişkisi nasıl gerçekleşmektedir? Bu ilişki hangi temeller üzerine kuruludur? Yükseköğretim ve inovasyon ilişkisi, toplumun ekonomik ve sosyal yapısında gerçekleşen değişimler temelinde gelişmektedir (Smith, 2007: 18-16). Buna göre sanayii ve teknolojik gelişmeler yükseköğretim kurumlarının eğitim ve öğretim rollerine ek olarak, bilimsel faaliyetleri sürdürmek sorumluluğu da eklemiştir. Bilimsel faaliyetler beraberinde, inovasyon süreçlerini tetikleyecek etkileri ortaya çıkmaktadır. Bu etkiler, yerel büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunacak belirli çıktılara kaynaklık etmektedir. Özellikle, yükseköğretim bilimsel çalışma faaliyetleriyle inovasyonu beslerken, bu besleme beraberinde, yeni bilgileri ortaya çıkartmakta ve inovatif çalışmalara kaynaklık etmektedir (Xu ve Li, 2020:12-17). Bu inovatif çalışmalar da yerel büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunacak yeni süreçleri beslemektedir. Bu süreçler bölge ekonomilerindeki büyümeye ve kalkınmaya kaynaklık etmektedir. Bu çerçevede, inovasyon ve yükseköğretim ilişkisindeki mevcut dinamik yapı, yerel ekonomilerin de farklı düzeylerde büyümesinde ve kalkınmasında birincil etken olmaktadır (L. vd., 2010: 5-12).

Uzun vadede bazı ülkelerin ve bölgelerin daha hızlı büyümesinde yükseköğretim ve inovasyon rolüne odaklanan çalışmalar da bulunmaktadır. Pek çok çalışma ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarındaki temel nedenin inovasyon olduğunu ortaya koymaktadır (Han, vd. 2022: 266-277). Radyonun, naylonun vb. icatların altında yatan tüm süreçler, inovasyon sürecinin sonucudurlar. Dolayısıyla, inovasyonun yerel ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı hızlandıran bir özelliği haiz olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile, yerel ekonomik büyüme ve kalkınmalarındaki artış hızı ve ilişki düzeyi de farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların nedenlerinden biri de yükseköğretim ve inovasyon ilişkisindeki inovatif süreçlerdir. Örneklendirmek gerekirse, ürün inovasyonunda belli ülkelerin (cep telefonu üretimi, elektrikli araç, üretimi) önde olmalarının temel nedenleri arasında yükseköğretimdeki bilimsel faaliyetler ve inovasyon arasındaki sıkı ve çok yönlü ilişki bulunmaktadır (Cui ve Li, 2022: 915–930). Bu bağlamda, yükseköğretim ve inovasyon ilişkisindeki çok yönlülüğe bilimsel araştırmaların yanı sıra, temel araştırmalar, uygulamalı araştırmalar da katkıda bulunmaktadır. Bu kavramlar, yükseköğretim ve teknoloji bölümünde değerlendirilmiştir.

Buradan hareketle, bilimsel faaliyetlerde kilit rol üstlenen üniversitelerin kurumsal açıdan ve yönetim açısından geliştirilmesiyle ilgili çalışmalar son zamanlarda öne çıkmaktadır. Han vd. (2022)'ye göre, Çin Halk Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki teknoloji firmalarına ve start-uplara yatırım yapmış ve ABD'ye Çin'in akademik gelişimini desteklemek, ulusal yükseköğretimdeki gelişmeyi sürdürmek amaçları doğrultusunda öğrenci ve araştırmacıları göndermiştir. Ne zaman ki temel araştırmalar gelişme göstermiş ve inovatif süreçleri destekleyecek ivmeyi kazanmış, o süreçten itibaren Çin inovasyon süreçlerinde gelişme göstermeye başlamıştır. Gelişen inovasyon ile Çin Halk Cumhuriyeti açık olan teknolojilerdeki eksikliği gidermeye başlamıştır (Han vd., 2022: 265–277).

Temel, uygulamalı ve bilimsel araştırmalar belirli bir çerçevede ve ilişki düzeyinde, yükseköğretim ve inovasyonu etkilemektedir. İnovasyon süreçlerinde beklenen katkı, salt özel sektör girişimleriyle gerçekleşmesi olası görülmemektedir (Marra vd. 2022: 102-170). Aynı doğrultuda, yükseköğretimin salt bilimsel faaliyetleriyle de inovatif süreçleri tetikleyemeyecektir.

Yükseköğretim ve özel sektör faaliyetleri aynı ortamda olduğu takdirde inovatif süreçleri tetikleyeceği ve yerel büyümeyi ve kalkınmayı olumlu etkileyeceği vurgulanmaktadır (Maes vd. 2011: 101-116). Bu çerçevede yükseköğretim ve inovasyon kaynaklı çıktılar, bölgelerin ekonomik büyümelerini hızlandırmakta ve kalkınma süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Bu ilişkinin temeli kabul edilen üniversiteler geliştikçe ve yaygınlaştıkça, yerel ekonomik büyümede ve kalkınma farklılaşan boyutlarda etkilenmektedir. Bu gelişme de beraberinde inovasyon ve yükseköğretim arasındaki ilişkiyi geliştirmektedir (Trippi vd., 2015: 25–45).

1.4. YÜKSEKÖĞRETİM VE YEREL BÜYÜME

Eğitimin beşerî sermaye stokunu artırarak bireylerin etkinliğini geliştirdiği ve dolayısıyla da bölgesel ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu konusunda literatürde genel bir fikir birliği söz konusudur. Yüksek üretkenlik ve inovasyon, nitelikli iş gücünün nispeten daha yoğun şekilde kullanıldığı sektörlerde açığa çıkmaktadır. Nitelikli işgücüne toplumsal kaynaklık eden yükseköğretim kurumlarının bu bağlamda bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki ciddi bir etkisi bulunmaktadır (Duch vd, 2011,; 15–25).

Yükseköğretim, yerel ekonomik büyümeye nasıl katkıda bulunmaktadır? Yükseköğretimin, kendi çevresiyle etkileşimi arttıkça ve çeşitlendikçe yerel ekonomik büyüme üzerindeki katkısı da çeşitlenmektedir. Özellikle yükseköğretim kurumları yerele yayıldıkça ekonomik büyümeye katkısı yerel ekonomik büyüme şeklinde belirginleşmekte ve çeşitlenmektedir (Keane ve Allison, 1999: 896-902). Makro veriler bağlamında yükseköğretimin endüstri, bilimsel çıktılar ve bu bilimsel çıktılar doğrultusunda ortaya çıkan inovasyon ve teknolojinin kullanımı dolayısıyla ekonomik dinamikleri etkilediğine önceki bölümlerde değinilmişti.

Yükseköğretimin yerel büyüme sürecine olan etkisinden bahsederken “Yükseköğretim birbiriyle ilintili olmayan bölgelerin ekonomik büyümelerine eşit düzeyde katkıda bulunmakta mıdır?” sorusu da literatürde tartışılmaktadır. Bu bağlamda Sterlacchini (2008) Avrupa Birliğinde yer alan ekonomik gelişmişlik açısından birbirinden farklı 12 ülkeye ait 197 (İBBS-2 düzeyinde) bölgeyi kapsayan çalışmasında, yükseköğretim ve yerel büyüme ile ilgili önemli bulgulara yer vermektedir.

Buna göre, ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelere ait bölgelerde, yükseköğretimin yerel büyüme üzerindeki etkinliği ve etkililiği yüksek iken, az gelişmiş ülkelerde yer alan bölgelerde ise yükseköğretimin yerel büyüme üzerindeki etkisinin düşük olduğu ve diğer gelişmiş bölgelere nazaran, yükseköğretimin yerel büyüme üzerinde daha az etkin olduğu belirtilmiştir (Sterlacchini, 2008: 1096-1107). Bu bağlamda yerel büyümedeki gelişmişlik düzeyi, yükseköğretimin etkinliğini ve etki gücünü kısıtlayan bir faktör olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bilimsel yükseköğretim gelişimi ve üniversitelerin bulunduğu yerelin ekosistemi birbiriyle yakından ilişkilidir (Sterlacchini, 2008: 1096-1107). Aynı zamanda, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yerel ekonomik büyümeyi sadece gelişmiş bölgelerde olumlu etkilediği çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda üniversite ve yerel büyüme ilişkisinde, ekonomik gelişmişlik düzeyi önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir (Drucker ve Harvey, 2006: 22-43).Mevcut literatür yükseköğretimin ülke düzeyinde ekonomik büyüme üzerindeki potansiyel etkileri hakkında birçok öneri sunarken, önemi gittikçe artan iki araştırma alanı ön plana çıkmaktadır. Bunlar,

i) Üniversitelerin yerel ekonomideki rolü ve

ii) Üniversitelerin heterojenliğinin daha iyi hesaba katılması ihtiyacıdır (Bertoletti vd. 2022: 101-231).

Kurumsal bir yapı olan yükseköğretim kurumları buldukları bölgelerin sosyal, ekonomik kalkınmaları ile yakından ilişkilidir ve dolayısıyla yerel ekonomik büyümeye katkıda bulunan kurumsal yapılar olarak kabul edilmektedirler(Lehmann ve Menter, 2016: 10–25). Bu bağlamda, yükseköğretim kurumları, yerel veya ulusal politika aracı olarak kabul edilmektedir. Üniversitelerin beşeri sermayenin bir belirleyeni olması, bu kurumların politika aracı olarak görülmesindeki en önemli etkenlerden biridir (Agasisti vd. 2018: 101-231). Özellikle yerele yayılan üniversiteler, yerel ekonomide sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlere neden olmaktadır.

Yükseköğretim kurumları yerelde sosyal ve beşerî sermaye ile ilintili olabilecek firmalar ile proje ve ortaklıklar aracılığıyla bağ kurmaktadır. Üniversiteler; yerel beşerî sermayenin gelişimine katkıda bulunurken, etkinlik, konferans vb. ortak çalışmalarla da yerel firmaların gelişmesine zemin hazırlamaktadır.

Üniversiteler yerel firmalarla öncesinde belirtilen (etkinlik, konferans gibi iş birlikleri) iş birlikleri çerçevesinde yerel ekonomi üzerinde belirli katkılarda bulunmaktadır. Bu katkılar, yerel ekonomik büyümeyi etkilemekte ve yükseköğretim ve yerel büyüme arasındaki ilişki firmalar çerçevesinde çeşitlenmektedir (Marra vd., 2022: 102–170).

Yerel ekonomik gelişmede farklı düzeylere sahip bölgelere ilişkin Pink-Harper, (2015) çalışmasında yükseköğretim ve yerel büyüme ilişkisini ele almaktadır. Pink-Harper, “Büyükşehir (Metropolitan) olmayan şehirlerde ekonomik büyümeyi üniversiteler açıklıyor mu?” sorusuyla ilgili belli bulguları paylaşmaktadır. Pink-Harper’a göre; büyükşehir olmayan illerde yükseköğretimin çıktıları arasında yer alan yükseköğretim eğitimi almış bireylerin yerelde yoğunlaşması, ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Bununla beraber, beşeri sermayenin belirleyenlerinden olan üniversiteler için yapılan yatırımların doğruluğunu ve verimliliğini ortaya koymaktadır. İlgili çalışmada ayrıca, yükseköğretim ve yerel büyüme ilişkisinde, yükseköğretim kurumlarının bulunduğu yerlerin, üniversite bulunmayan diğer yerlere kıyasla daha

yüksek ekonomik büyüme eğilimine sahip olduğunu yazar tarafından ortaya konmaktadır. Yazar yükseköğretim açısından, nitelikli bireylerin daha yoğun olduğu şehirlerin ekonomik büyümenin de motoru haline geldiğini vurgulamaktadır (Pink-Harper, 2015: 167-179). Bu çerçevede, yerel ekonomik büyüme ve yükseköğretim ilişkisi, belirtilen bu bulgular ışığında, yerel kalkınma süreçlerini tetikleyen sonuçlara haiz olmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarının bölge üzerindeki etkinliği, bölgesel büyümenin yönünü belirlemektedir. Agasisti vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada Rusya'da 2012-2015 yılları arasında bölgesel yükseköğretim sistemlerinin verimliliği ile bölgesel ekonomik kalkınma oranları arasındaki bağlantı analiz edilmektedir. Üniversitelerin karakteristiğini (araştırma üniversitesi veya tersi özellik taşıyan üniversiteler) dikkate aldıkları çalışmaya göre, üniversitelerin buldukları bölgenin ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğunu vurgulamaktadırlar (Agasisti vd., 2021: 507–534).

1.5. YÜKSEKÖĞRETİM VE YEREL KALKINMA

Ekonomik kalkınma beşerî sermayenin geliştirilmesine bağlıdır ve yükseköğretim de beşeri sermayenin iyileştirilmesinde birincil etmendir. Bu bağlamda yükseköğretim ekonomik kalkınma üzerinde hem kısıtlayıcı rol üstlenmekte hem de kilit bir faktör haline gelmektedir. Bununla birlikte üstlendiği bu iki rolün yansırı, yükseköğretimle ekonomik kalkınma ilişkisi yükseköğretim ve yerel kalkınma bağlamında da ele alınmaktadır (Sloka, 2009: 58–64).

Yükseköğretim ve yerel ekonomik kalkınma ilişkisi nasıl ortaya çıkmaktadır? Yerel kalkınma, ulusal kalkınmanın geliştirilmesi sürecine kaynaklık etmektedir. (Tereshchenko ve Shcherbakov, 2021: 223-234). Bu çerçevede, yerel ekonomik kalkınma, yerelde etkin aktörlerin gelişimi ve değişimi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu aktörlerin başında yükseköğretim kurumları gelmektedir. Yükseköğretim kurumlarının yerel ekonomik kalkınma üzerinde belirli etkileri söz konusudur. Bu etkiler, yerelde sosyal, ekonomik ve toplum yapısında gelişme ve iyileşme olarak kendini göstermektedir (Silva vd., 2012: 269–278).

Yerel kalkınma ajansları da (yerel düzeyde ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda etkili özel-kamu teşebbüsü kurumlar) yükseköğretim kurumlarıyla ortak çalışmalar yapmakta ve araştırma faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bu faaliyetler ya

proje odaklıdır ya da belirli bir dönemi kapsayan araştırma ve geliştirme faaliyetleri olmaktadır.

Bu çerçevede, kurulan bu ortaklıklar ve yapılan çalışmalar, yerel ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkileri tetikleyici sonuçlar ortaya koymaktadır. Bundan ötürü, yerel kalkınma ajansları, yerelde yükseköğretimin etkinliğini arttırırken, yükseköğretimin yerel ekonomik kalkınma üzerinde beklenen etkilerini de gerçekleştirmesine kaynaklık etmektedir (Çelik, 2019: 41-62).

Diğer başat aktör olan yerel firmalar ise yükseköğretimin etkileri kapsamında üniversitelerle yakından ilintilidir. Yükseköğretim, yerel düzeyde, teknolojik gelişme, bilimsel bilginin ticarileştirilmesi gibi faaliyetleri yerel firmalarla kurduğu ortaklıklar kapsamında gerçekleştirmekte. Yükseköğretim ve yerel aktörlerle olan ilişkileri, yerel ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmakta ve yükseköğretim ve yerel kalkınma ilişkisine yeni bir boyut getirmektedir (Freeman ve Williamson, 1987: 385).

Yükseköğretim yerel kalkınmayı nasıl geliştirmektedir? Yükseköğretim üstlendiği sorumluluklar çerçevesinde, kurumsal yapı özelliklerini haiz yetkinliklerle yerel ekonomik kalkınmayı geliştirmektedir. Bununla birlikte, yükseköğretimin üstlendiği sorumluluklardaki çeşitlilik, yerel kalkınmayı etkileme bağlamında yeni bir boyuta geçmektedir (Lindqvist vd, 2012: 13–16). Böylelikle literatür yükseköğretimin yerel kalkınma üzerindeki etkilerini aşağıda sıralanan faktörler üzerinden göstermektedir. Bu faktörler;

- 1) Bilginin yaratılması,
- 2) Beşerî sermayenin yaratılması geliştirilmesi,
- 3) Teknik bilginin transferi (know-how),
- 4) Teknolojik yenilik,
- 5) Sermaye yaratımı,
- 6) Bölgesel liderlik,
- 7) Bilgi alt yapısı üretimi,
- 8) Yükseköğretimin yerel dinamikler ekosistemi üzerindeki etkisi şeklinde sıralanabilir (Lindqvist vd, 2012: 13–16).

Chankseliani vd. (2021) çalışmalarında, yükseköğretimin yerel ekonomik dinamiklerle olan bağına yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada Gürcistan ve Kazakistan üniversitelerinin bireylerin eğitiminde aktif rol üstlenmek, araştırmalar yapmak, yerel halkın geniş kesimleriyle etkileşimde bulunmak gibi yollarla yerel kalkınmayı kısıtlayan zorlukların aşılmasına nasıl katkıda bulunduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca bu çalışmada, Gürcistan'da ve Kazakistan'da eğitimin, üniversitelerin yerel kalkınma

misyonunda öncü rol üstlendiği bulgusu yer almaktadır (Chankseliani vd. 2021: 109-127).

Yine bu çalışmada yükseköğretimin yerel ekonomideki katkısının mevcut üniversitelerdeki öğrenci sayısının artırılması ile sağlanabileceği öne sürülmüştür. Çünkü daha büyük üniversiteler, birim başına daha küçük maliyetler ve yerel ekonomik kalkınmayı teşvik etmede kullanılacak fiziksel ve finansal kaynaklar anlamına gelmektedir.

Ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından farklılık gösteren ülkeler; yerel kalkınma çerçevesinde, yükseköğretim gelişimine yönelik yaklaşımları değişmektedir. Gelişmiş ülke ekonomileri, yerel kalkınma amaçları doğrultusunda, özel sektör taleplerine cevap verecek şekilde, yükseköğretimi yapılandırmaktadır (Birdsall, 1996: 407-419). Az gelişmiş veya daha alt düzey ekonomiler ise, yükseköğretim kurumlarını bir kamu kurumu şeklinde ele almakta ve devlet güdümü politikalarını yerele yaymak hedefleri doğrultusunda yükseköğretimin kurumsal özelliklerine müdahale etmektedir (Eren, 1988: 237-290; Gürüz, 2003: 290-319).

1.6. ULUSLARARASI DENEYİMLER

Bölgesel büyüme ve kalkınma temelde nicelik ve nitelik açısından ayrılmaktadır. Bu bağlamda, bölgesel büyüme, bir bölgedeki toplumun üretim ve gelir düzeylerindeki sürekli artış olarak kabul edilirken, bölgesel kalkınma ise bölgesel ekonomik gelişmenin yanı sıra; eğitimde, toplumda ve nüfusun yaşam kalitesinde iyileşme vb. olarak tanımlanmaktadır (Tsertseil vd., 2017,; 305–311). Bölgesel büyüme ve kalkınmaya yönelik politikalar birbirinden farklı gelişmiş ekonomiler tarafından belirlenmektedir.

Yükseköğretim bölgesel dinamikler üzerindeki etkilerinden ötürü; gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler tarafından çeşitli politika hedefleri doğrultusunda ele alınmaktadır.

Yükseköğretim kurumsal bağlamda merkezi otoritenin politikalarını yerele yaymada etkin bir ideolojik aygıt olarak kullanılabilir. Bu kullanım şekli daha çok gelişmekte olan ekonomilerde görülmektedir. Yükseköğretim, yerel ekonomiyi geliştirmede ve dönüştürmede temel araç olarak da ele alınabilmektedir. Fakat, gelişmekte olan ekonomilerin aksine, gelişmiş ekonomiler ekonomik dönüşüm ve gelişim hedefleri doğrultusunda, yükseköğretimi bir araç olarak ele almaktadırlar.

Yükseköğretimin bölge ile ilişkisi, tarihsel perspektif açısından dinamik bir süreç içinde gerçekleşmiştir (Ostling, 2018: 97–125). Yükseköğretim kurumunun ilk nüveleri çeşitli kültürlerde ortaya çıkmıştır. Katedraller, Manastırlar ve Medreseler bu çeşitliliğin örnekleri arasında gösterilmektedir. Bu bağlamda, eğitim ve öğretim nüfuzlu bir kesim arasında sınırlı bir şekilde gelişimini sürdürmekteydi.

Din ağırlıklı eğitim ve din adamlarının yetiştirilmesi Katedraller, Manastırlar ve Medreselerde gerçekleştirilmekteydi. Bu dönemlerde, bilimsel faaliyetlerin daha çok bireysel faaliyetlerin ürünü olduğu gözlenmektedir. Dini kurumların zayıflamaya başladığı dönemlerden itibaren, bireysel faaliyetlerle sınırlı olan bilimsel çalışmalar yerini kurumsal yapılara bırakarak günümüz yükseköğretim kurumlarının temelleri atılmıştır (Rüegg, 2004: 88–100).

Kurumsal yapıya sahip ilk yükseköğretim kurumu olan üniversiteler İtalya (Bologna Üniversitesi), Fransa (Paris Üniversitesi), İngiltere (Oxford Üniversitesi) gibi ülkelerde ortaya çıkmıştır. Fakat, Fransa’da kurulan Paris üniversitesi, Katedral okulundan yükseköğretim kurumuna dönüştürülmesi açısından diğer üniversitelerin kuruluş temelleri açısından farklılaşmaktadır. Çünkü söz konusu dönemde dini okulların yükseköğretim kurumlarına dönüştürülmesi çok nadirdir. Özet olarak, yükseköğretim kurumları ya dini kurumların dönüştürülmesi ya da dini ağırlıklı baskılar altında şekillenen üniversiteler şeklinde yapılanmışlardır.

Wilhelm von Humboldt tarafından tasarlanan Alman Yükseköğretim Modeli (Humboldt Model) özgürlüğün, seminerlerin ve laboratuvarların önemine ilişkin fikirlerle farklı bir yükseköğretim yapısını ortaya koymuştur (Cowdrey, 1998: 525–528). Bilimsel faaliyet gösteren kurumların temeli sayılan ve Humboldt Model olarak kabul gören Humboldt Berlin Üniversitesi bilimsel araştırmaya yönelik faaliyetlere yöneldiği, tek bilim dalı şeklinde yapılan fakülteler içinde bölümler oluşturulması esas kabul edilmiştir (Sintayehu, 2018: 210–227).

Alman tipi üniversite modeli şeklinde tasarlanan Berlin Üniversitesi özgürlük ve özerklik bağlamında, “akademik kürsü¹” oluşmasında öncü rol üstlenmiş ve kurumsallaşma sürecinde günümüz üniversitelerinin ilk örnekleri arasında yer almıştır. Kurulan bu üniversiteler öğretim anlamında sanat, hukuk ve tıp ağırlıklı faaliyetler göstermişlerdir. Sanat ağırlıklı faaliyet gösteren üniversiteler Avrupa’nın kuzeyinde yoğunlaşmış iken, hukuk ve tıp ağırlıklı üniversiteler ise Avrupa’nın güneyinde yoğunlaşmıştır.

¹ Bir fakültede araştırma ve öğretim birimi, bölüm.

Devlet üniversiteleri, devlet kontrolündeki misyonları ve idari yapıları nedeniyle yerel dinamikler üzerindeki etkileri bağlamında benzersiz yere sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) eyalet hükümetleri, bölgesel yerel endüstriye fayda sağlayan devlet üniversitesi araştırmalarını ve faaliyetlerini ağırlıklı desteklemektedir (Rivza vd., 2015: 643–650).

Hedge (2005) çalışmasında, kamu üniversitesi araştırmalarının özel üniversitelere kıyasla eyalet düzeyinde yerelleşme olasılığının daha yüksek olup olmadığını test etmek için 1975 ile 2000 yılları arasındaki üniversite patent alıntılarının coğrafi dağılımını incelemektedir. Yazar, bu hipotezi destekleyen çok az kanıt buluyor, ancak akademik araştırmanın kalitesi ile ortaya çıkan yayımların yerelleştirilmesi arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Dolayısıyla, devlet üniversiteleri, bölgesel yenilik taahhütlerini yerine getirmenin bir yolu olarak araştırma kalitesini arttırmaya yönelmesi gerektiği önerisini yazar paylaşmaktadır (Hegde, 2005: 373–386). Araştırma faaliyetlerini etkin bir şekilde gerçekleştiren devlet üniversiteleri, yerel gelişme üzerinde olumlu etkiler göstermektedir. Sonuç olarak, devlet üniversiteleri yerel gelişmede öncü roller üstlenmektedir.

Yükseköğretim kurumları, kısa vadede yerel kalkınma üzerinde etkilerini ampirik çalışmalarda göstermediğini ortaya konulmuştur. Bu duruma yönelik, Lilles ve Røigas, (2017) çalışmalarında 1998'den 2008'e kadar Avrupa'da İBBS-2 düzeyinde yükseköğretim öğrencileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için, yükseköğretim öğrencilerinin payının (beşeri sermayeyi ölçen) farklı bölgelerdeki bilgi yoğun istihdamın payı ile ilişkili olup olmadığına bakmışlardır.

En Küçük Kareler Yöntemiyle (EKKY) inceledikleri bu çalışmada, kısa vadede yükseköğretim öğrencilerinin payı yerel kalkınma üzerinde etkin olmadığı bu etkinin uzun vadede İBBS-2 bölgelerindeki bilgi yoğun istihdam ile ilişkisi sonucunda ortaya çıkmıştır (Lilles ve Røigas, 2017: 65–78).

Aynı zamanda, yükseköğretimde mezun sayısı ve bölgedeki nüfus içinde yükseköğretimde okullaşma oranı ile bölgesel büyüme ilişkisi arasında, kısa ve orta vadeli bir ilişki söz konusudur. Vogel ve Keen, (2010) Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin New York Eyaletinde bulunan New York Eyalet Üniversitesi ve New York Şehri ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. New York Eyalet Üniversitesi sistemi aracılığıyla sunulan yüksek öğrenim, eyalette beşeri sermayenin geliştirilmesi ve genişletilmesi için önemli bir kapı görevi gördüğünü araştırmacılar belirtmektedirler. Ayrıca, 1948 yılında kurulan New York Eyalet Üniversitesi, eyaletteki

tüm yükseköğretim kayıtlarının yaklaşık %37'sini oluşturan 427.000'den fazla öğrenciyle 28 kurumdan 64 kuruma ulaştığının önemini vurgulamaktadırlar.

Çalışma, New York Eyalet Üniversitesi'nin gelişmesi ve genişlemesi için yapılan yatırımlar ile eyalet çıktısı ve gelirindeki büyümenin eş bütünleşik ve eyalet ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu bulgularına yer verilmektedir.

Analiz, kamu yükseköğretimine yapılan yatırım ile eyaletin ekonomik büyümesi arasında uzun vadeli ve istikrarlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Vogel ve Keen, 2010: 384–393).

Sonraki bölüm, bu bölümle beraber değerlendirildiğinde, Türk yükseköğretimin tarihsel gelişiminin uluslararası deneyimlerden bağımsız bir gelişme göstermediğini, aksine belirli coğrafyalardaki yükseköğretim sisteminden de izler taşıdığı hatta aynı dönemlerde karma sistemlerin uygulanması bakımından önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELER

2.1. TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELER TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının yaşadığı değişim ve dönüşümler dünya örneklerinden bağımsız değildir. Türkiye'nin yükseköğretim kurumları üstlendikleri roller bakımından kuruluş öncesi ve kuruluş sonrası olmak üzere farklı özellikler göstermektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan önce 19. Yüzyılın ortalarına dek Osmanlıda faaliyet gösteren medreseler mevcut iken, kuruluş yıllarından itibaren beşeri sermayeyi geliştirmek, ekonomik kalkınma, bireylere milli şuur kazandırmak vb. gerekçelerle Türkiye'de yükseköğretimde bir takım yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir (Gür, 2011: 47-53; Gürüz, 2003: 290-319).

Bu bağlamda, cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı İmparatorluğunda eğitim ve öğretim alanında medreseler² faaliyet göstermektedir. Osmanlı döneminde yükseköğretimin kökleri, Sultan II. Mehmet'in İstanbul'da kurduğu Fatih Medresesi'ne dek uzanmaktadır. Bu eğitim kurumuna ek olarak öğrenci yurtları, kütüphaneler, hastahane ve eğitimciler için konukevleri gibi kompleksler 1463-1471 yılları arasında inşa edilmiştir (Topdemir, 2011: 104–107). Sonraki dönemlerde, Kanun-i Sultan Süleyman tarafından kurulan Süleymaniye Medresesi (1550-1559) bilginin ilerlemesi ve eğitimin gelişmesi amacıyla kurulmuştur. Bu medreselerde din ve hukuk, dil ve edebiyat, felsefe ve fen bilimleri (tıp, cerrahlık, matematik, doğa bilimleri) olmak üzere dört dalda eğitim verilmiştir (Balyer ve Gündüz, 2011: 69–84).

Osmanlıda medreseler kanunnamelerle çeşitli aşamalara ayrılmıştı. Farklı eğitim düzeylerindeki öğrencilere verilen isimler, maddi destekler, müderrislerde (medresede eğitim veren eğitimci) aranan nitelikler, maaş ve atamalara ilişkin usul ve esaslar kanunnameler ile belirlenmişti (Yamamoto, 2018: 132–138). Medreselerde okuma-yazma ve temel dini bilgiler eğitimin en alt kademesi olarak kabul edilmekteydi. Akabinde, telvih (ortaokul seviyesi), dahil (lise seviyesi), ve musıla (yüksek eğitime öğrenci hazırlayan hazırlık okulları) medreselerdeki temel eğitim aşamaları olarak kabul edilmekteydi.

Matematik, tıp, din bilimleri ve astronomi eğitimi verilen kurumlar olan Sahn Medreseleri ise yükseköğretim kurumuna eş değer kurum olarak görülmekteydi.

² Cami ve mescitlerin yanındaki dersane anlamına gelmektedir.

Sahn Medreselerinde fakültelerin muadilleri olarak kabul edilen darüşşifa ve darüttıp (tıp fakültesi), darülkurra ve darülhadis (din bilimlerinde en üst kademe) kurumları medrese ile üniversite arasındaki benzerliklere örnek gösterilmektedir . Bu çerçevede, medreseler, Osmanlı İmparatorluğunun ihtiyaç duyduğu, tabip, kadı ve öğretmen gibi kamu görevlerinin kaynağı olarak ön plana çıkmaktaydı (Karakök, 2013: 208–234). Medreseler, Osmanlı İmparatorluğunun ihtiyaçlarına 16. yüzyıl sonlarına kadar cevap verebilmişlerdir. Sonraki dönemlerde ise medreselerin yetersiz kaldığı ifade edilmektedir. Bu duruma, dinsel çalışmaların, fen, tıp vb. bilimlere ağır basması gibi nedenler gösterilmektedir (Çağatay, 1937: 3–19).

18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı'da yükseköğretimde önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Geleneksel medrese eğitiminden ilk kopuş bu yüzyıllarda başlamıştır. Osmanlı donanması, Rus donanması tarafından yok edilince İstanbul'da 1773'te Sultan II. Mustafa tarafından Mühendishane-i Bahri Hümayun kurulmuştur. Teknik bir kurum olan bu eğitim kurumu, geleneksel medrese sisteminden ayrılmaktaydı (Beyazıt, 2014: 956–980). Bir diğer teknik eğitim kurumu Mühendishane-i Berri-i Hümayun 1795 yılında Sultan III. Selim tarafından kurulmuştur. Bu iki kurum 1909 yılında birleştirilerek, Mühendis Mekteb-i Alisi kurumu olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Daha sonra bu eğitim kurumu, bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi'nin (İTÜ) temelini oluşturmuştur (Mızıkacı, 2006: 13-32).

Yükseköğretim bazında ikinci önemli olay Sultan III. Selim'in 1705 yılındaki fermanıdır. Bu ferman ile, tam zamanlı çalışma, akademik ilerlemelerde yayın ve sınav gereklerini kapsayan usul ve esaslar ayrıntılı olarak belirlenmiştir (Mızıkacı, 2006: 13-32). 1827 yılında yüksek öğrenim amacıyla kurulan Tıbbiye ve 1834 yılında kurulan Harbiye bu iki mühendislik okulundan sonra kurulmuştur.

Söz konusu Mühendishane, Tıbbiye ve Harbiye kurumları, Fransa'da kurulan yüksekokullar model alınarak oluşturulmuştur (Gürüz, 2003: 290-319). 19. yüzyıl sonlarına doğru Fransız yüksekokullarına benzer diğer yükseköğretim kurumları farklı devlet kurumlarına bağlı olarak açılmıştır. Bunlar sırasıyla Mülkiye (1877), Hukuk Fakültesi (1878), Ticaret Mekteb-i Alisi (1882) ve Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahanedir (Namal ve Karakök, 2011). 1909 yılında açılan Mühendis Mekteb-i Ali'si Harbiye ve askeri mühendislik okullarından oluştuğu daha önceden belirtilmişti. Avrupa tarzı üniversite kurma kararı Gülhane Fermanı kararından sonra alınmıştır (Eren, 1988: 237-290).

19. yüzyılda batılılaşma hareketleri kapsamında, batı tarzı eğitim kurumu olarak kabul edilen “Darülfünun” kurulmuştur. Darülfünun faaliyete başladığı ilk dönemlerde, halka açık genel kültür, seminer ve konferanslar vermekten öteye gidememiştir.

Sonraki yıllarda düzenleme ve geliştirmeler geçiren Darülfünun, medreseden günümüz üniversite sistemine geçişin önemli bir örneği olarak gösterilmektedir (Gürbüz vd., 1994: 68-85) Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da Türkiye’de üniversiteler ekonomik kalkınma ve kurumsal yapıların güçlendirilmesi gibi hedefler doğrultusunda belirli reformlara tabi tutulmuştur (Mızıkacı, 2006: 13-32).

Bu bağlamda izleyen bölümde 1923 yılından günümüze dek üniversitelerin gelişimi, değişimi ve illere yayılma süreçleri ele alınıp tartışılacaktır. Ayrıca üniversitelerin yapısını ulusal düzeydeki gelişmelerin etkilediği (askeri darbeler, çok partili hayata geçiş vb.) ve üniversitelerdeki sayısal gelişimin ve bölgesel dağılımın belirginleştiği dönemler dikkate alınmıştır.

2.1.1. 1923-1946 Dönemi

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, sosyal, ekonomik, siyasi vb. alanlarda olduğu gibi eğitim ve öğretim alanlarında da değişim ve gelişmeler meydana gelmiştir. Osmanlıdan kalan medrese eğitim sistemi, 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile son bulmuştur (Erdem, 2012: 376-388). Bu kanun eğitimde birliği amaçlarken, ulusal eğitim sisteminin laikleştirilmesi hedefini de taşımaktaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkiye Cumhuriyeti diğer alanlarda olduğu gibi, yükseköğretim alanında da etkinliğini ortaya koymak hedefi olduğu görülmektedir. Bu hedef daha çok hükümet/hükümetler tarafından kurumsal yapıyı kamu hedefleri doğrultusunda yapılandırmak şeklinde gerçekleşmiştir (Hoşgörür ve Hoşgörür, 2011: 111-131).

Türkiye’nin yükseköğrenimi kurumsal çerçevede ilk yapılandırma çalışmaları İstanbul’da bulunan eğitim kurumlarına yönelik gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, İstanbul’da bulunan ticaret ve mühendislik okulları, Ulum-i Aliye-i Ticariye (1925) ve Yüksek Mühendis Mektebi (1928) adlarıyla yeniden düzenlenerek, kamu hedefleri doğrultusunda yapılandırılmıştır (Yazar ve Averbek, 2018).

Yükseköğretimde kurumsal yapının özelliklerini geliştirmek ve kurumsal yapıdaki eksiklikleri tespit etmek amaçları doğrultusunda; Türkiye Cumhuriyeti’nin

kurucusu M. K. Atatürk tarafından Cenevre Üniversitesi'nden Profesör Albert Malche, ülkenin yükseköğretim durumuyla ilgili bir rapor hazırlaması için Türkiye'ye davet edilmiştir (Gür, 2011 : 47-53). Prof. Albert Malche tarafından (1931-1932) yükseköğretimle ilgili detaylı bir rapor hazırlanmıştır.

Prof. Albert Malche tarafından hazırlanan rapor, temel olarak aşağıda sıralanan eksiklikleri içermektedir.

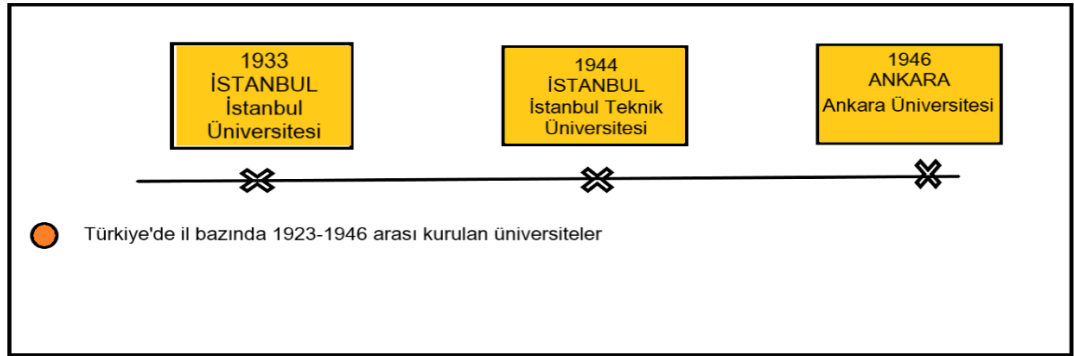
- Türkçe yayımlanan bilimsel literatürde ciddi eksiklik bulunmaktadır.
- Öğretim görevlilerine verilen düşük ücretler, onları ek iş yapmaya sevk etmektedir.
- Darülfünunun halktan ve hükümetten kopuk olmasının en önemli sebebi özerk bir yapı olmasıdır.
- Kullanılan ders metodu gelecek vadetmeyen bir sistemdir.
- Bu bilimsel çalışmalara yönelimi de olumsuz etkilemektedir.
- Türk öğrencilerin yabancı dil bilgisi oldukça yetersizdir.

Bu raporun ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 31 Mayıs 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi'ni (İÜ) Darülfünunun yerini almak üzere 2253 sayılı yasaı onaylayarak şekil 1'de gösterilen İstanbul şehrinde kurmuştur. 2253 sayılı yasa şu maddeleri içermektedir: "...Madde 1- İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatlarıyla beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren kaldırılmıştır. Madde 2- Maarif Vekilliği 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul'da İstanbul Üniversitesi adıyla yeni bir müessese kurmaya memurdur". Bu yasa ile, Cumhuriyet döneminde İstanbul Üniversitesi kurulan ilk üniversite olmuştur (Günergun ve Kadioğlu, 2006: 376-388). Kapatılan/lağvedilen Darülfünun eğitim kurumunda görevli akademik personellerden bazıları İstanbul Üniversitesinde görev alabilmişken, hükümetle aynı görüşte olmayan ve politik hedefleri taşımayan 156 akademisyenden 87'si kurulan yeni üniversitede görevlendirilmemiştir. Yükseköğretimin kurulduğu yerler üzerindeki etkileri açısından, İstanbul Üniversitesi Cumhuriyet döneminin ilk yükseköğretim kurumu örneği kabul edilmektedir. Dolayısıyla hükümet politikalarına uyumlu olmayan kurumlar, yapısal özellikleri değiştirilerek veya lağvedilerek kamu hedefleriyle uyumlu yükseköğretim kurumuna dönüştürmektedirler (Kömürlü, 2019: 35-42).

1933 yılından itibaren, yükseköğretim kurumu yapılandırma faaliyetleri devam ettiği görülmektedir. Şekil 1'de görüldüğü üzere 1944 yılında, Yüksek Mühendislik Okulu yeniden düzenlenip İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) haline getirilerek, Türkiye'nin ikinci üniversitesi kurulmuştur. Ayrıca, Ankara ilindeki Hukuk Fakültesi

(1925), Ziraat Fakültesi (1930), Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi (1937), Fen Fakültesi (1943), Tıp Fakültesi (1945) 1946 yılında birleştirilerek Ankara Üniversitesi haline getirilmiştir (Kavili, 2010: 1-29). 1923-1946 yılları arası, Türkiye’de Cumhuriyetin ilanıyla beraber, Osmanlıdan kalan eğitim kurumları lağvedildi veya yeniden yapılandırıldı.

Şekil 1: 1923 – 1946 Üniversitelerin İl Bazında Gösterimi

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Türkiye’de yükseköğretim üzerine çalışmalar, alt yapının uygun olduğu illere yoğunlaştığı ve sonrasında ise, adım adım bir sonraki şehirde üniversite kurma çalışmalarının devam ettiği Şekil 2 ‘de yer alan haritada görselleştirilmiştir. Bu çerçevede, Ankara, üniversite kurmak ve yükseköğretimde yapısal geliştirme çalışmalarını sürdürmek bağlamında ikinci şehir olmuştur.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, yükseköğretim yapısının inşa edilmesi sürecinde, Avrupa yükseköğretim sistemlerinden ve bilim insanlarından faydalandığı görülmektedir. Bu bağlamda, 1933 yılı ve sonrasında, Almanya’daki faşist Nazi politikaları Alman üniversiteleri bünyesinde çalışan başta Yahudi ve muhalif olmak üzere bilim insanlarını çalışamaz hale getirince, söz konusu bilim insanlarının bir kısmı Türkiye yükseköğretiminde kendilerine yer bulmuşlardır (Sofracı, 2018: 93-106).

Böylece Türkiye’ye göçen söz konusu akademisyenlerin katkısıyla Türk yükseköğretim sistemi bilimsel anlamda farklı bir boyuta geçmiştir. Türkiye’ye sığınan Yahudi bilim insanları, reform ihtiyaçlarının belirlenmesi, sosyal, fen vb. disiplinlerin geliştirilmesi konularında önemli roller üstlenmiştir.

Şekil 2: 1923 – 1946 Yılları Arası Üniversitelerin Yerele Yayılımları

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Albert Malche pedagoji profesörü ve siyaset bilimcisi olarak Türk üniversitelerindeki reform ihtiyaçlarını ve imkanlarını araştırmak ve gerekli önerileri yapmak üzere 1933 yılında Türk Hükümeti tarafından görevlendirilmiştir ve bir çalışma raporu ortaya koymuştur (Karataş vd., 2017: 1911-1933). Bu rapor az önce yukarıda bahsedilen ve Türkiye'nin ilk üniversitesi olan İstanbul Üniversitesinin kuruluş gerekçesi olmuştur. Yine aynı yıl, Türk Millî Eğitim Bakanlığı ve merkezi İsviçre'de kurulan "Yurt Dışındaki Alman Bilim İnsanları Dayanışma Birliği" arasında imzalanan ortaklıkta Alman Prof. Philip Schwartz baş imzacı olarak bulunmuştur.

Bu birlik, Almanya'dan kaçan bilim insanlarının Türkiye'ye gönderilmesiyle ilgili çalışmalarda bulunmak için görev ve sorumluluk üstlenmiştir (Çağatay, 1937: 3-19). 1936 yılında, tiyatro okullarının kurulmasına yönelik bilirkişi raporu hazırlayan ve devlet konservatuarında öğretim görevlisi olan Carl Ebert Türkiye'ye gelen etkili diğer bilim insanları arasında gösterilmektedir. Eduard Zuckmayer 1936 yılından itibaren, P. Hindemith ve C. Elbert ile Ankara devlet konservatuarını kurmuşlardır.

Akabinde, 1940 yılında Celemens Holzmeister İstanbul Teknik Üniversitesinin kuruluşunda görev alan öğretim görevlisi olan diğer önemli bilim insanları arasında gösterilmektedir (Gür, 2011: 47-53). Öte yandan, aşağıda kronolojik liste halinde gösterilen Yahudi bilim insanlarının Türk Yükseköğretimindeki katkıları ve Türkiye'de ikamet ettikleri yıl aralığı gösterilmektedir;

1. Friedrich Dessauer (1934-1938) İstanbul Üniversitesi Radyoloji Enstitüsü ve Biyofizik Enstitüsü kurulmasında rol üstlendi.

2. Erwin Freundlich (1933-1937) İstanbul Üniversitesi Astronomi Bölümü,
3. Felix Michael Haurowitz (1939-1948) İ.Ü. Biyokimya Enstitü kurucu başkanı,
4. Paul Hindemith (1935-1938) Ankara Devlet Konservatoryum kurucusu,
5. Ernst Eduard Hirsch 1933-1952) Türk Ticaret Hukuku eserinin yaratıcısı, Türkiye'de telif hakkı sisteminin kurucusu,
6. Alfred Isaac (1933-1950) ve Wilhelm Röpke (1933-1939) İstanbul Üniversitesi Ekonomi Bölümü kurucusu,
7. Wilhelm Peters (1937-1952) İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü kurucusu,
8. Hans Wilbrandt (1934-1952) Türk Tarım Kooperatif sisteminin kurucusu
9. Hans Winsterstein (1934-1953) İstanbul Üniversitesi Fizyoloji Bölümünün kurucusudur. Türkiye'de çok partili yaşamla birlikte, iktidarda olan Demokrat Parti hükümetinin yükseköğretim politikaları kapsamında, yükseköğretimin kurumsal yapısında değişimlere devam edilmiştir. Aşağıdaki bölümde detaylı bir şekilde ele alınarak tartışılmaktadır.

2.1.2. 1946-1960 Dönemi

Türkiye'de 1940'lı yıllar, çok partili sistemin de uygulanmaya başlandığı dönem olmak üzere ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, iktidar değişiklikleri, yükseköğretimde kurumsal çerçevede değişiklikleri de beraberinde getireceği kabul edilmektedir. Özellikle bu durum iktidara gelen, Demokrat Parti (DP) hükümetinin uygulamalarında daha da belirgin hale gelmektedir.

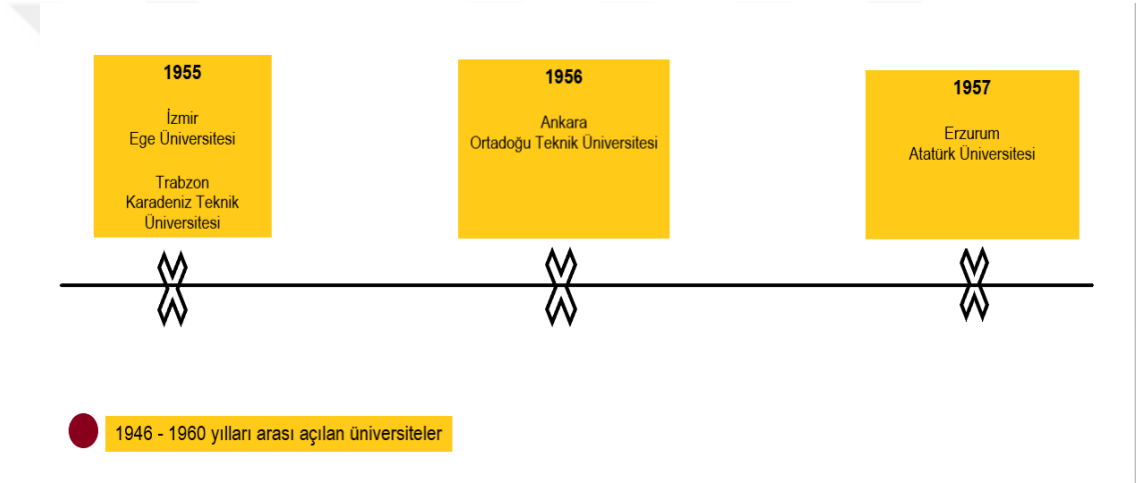
Siyasi ve politik iklimin değişimiyle (çok partili hayata geçiş, ekonomik ve sosyal gelişmeler vb.) birlikte Türk üniversitelerinin yapısı, 1950'li yıllardan itibaren önemli yapısal değişimler geçirmeye devam etmiştir. Ekonomide yaşanan serbestleşme, pazar ekonomisine verilen önem, kurulan yeni DP hükümetini büyüyen ekonominin insan gücü gereksiniminin Amerikan tipi üniversite modeliyle daha iyi karşılanacağı fikrine itmiştir. Bu nedenle DP Hükümeti üniversite sisteminin 10 yıllık iktidarı süresince yeniden yapılandırmaya önem vermiştir.

Bu dönemde çıkarılan 116 sayılı üniversite kanunu ile üniversitelerin özerk bir yapıya kavuşması 1946 yılında gerçekleştirilmiştir (Güler, 2022: 207–225). Fakat, aynı zamanda dönemin hükümeti tarafından uygun görülmeyen akademisyenler

(Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav vd.) üniversitelerde görevlerinden uzaklaştırılmıştır (Ak, 2015: 251–293; Karakök,2011: 89-95).

1946 yılından itibaren, yeni üniversiteler kurulmaya devam edildiği görülmektedir. Bu çerçevede, Şekil 3'te gösterildiği üzere, Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) ve İzmir'de Ege Üniversitesi , Ankara'da Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve Erzurum'da Atatürk Üniversitesi kurulmuştur (Yazar ve Averbek, 2018: 1341-1360). Kurulan bu dört üniversite, birbirinden ayrı birimlerden oluşan bir şehir üniversitesinden çok, kampüs biçiminde kurulmuştur (Karakök, 2011: 10–25).

Şekil 3: 1946–1960 Yılları Arası Açılan Üniversiteler

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

ODTÜ, daha eski olan üç üniversitede benimsenen rektörün seçilmesi sisteminin tersine, rektörü atama yetkisine sahip ve üyeleri üniversite dışından gelen bir mütevelli heyetin yönettiği tipik bir Amerikan eyalet üniversitesi gibi düzenlenmiş ve öğretim dili İngilizce olarak belirlenmiştir. ODTÜ diğer üniversitelere kıyasla daha fazla idari ve mali özerkliğe sahipti. Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Ege Üniversitesi doğrudan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı iken, bu iki üniversite İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerin altında faaliyet göstermiştir. Bu faaliyet biçimiyle birlikte, KTÜ ve Ege Üniversiteleri Kıta Avrupası modeline sahip oldukları görülmektedir (Kaçmazoğlu, 2020: 33–58).

ABD tipi üniversite modelleri tarımsal faaliyetlerin gelişimi amacıyla, bölge üniversiteleri şeklinde ABD'nin belirli eyaletlerinde kurulmuştur (Cowdrey, 1998: 525-528). Benzer şekilde, Türkiye'de de Erzurum ilinde bir bölge üniversitesi kurulmuş ve

zirai faaliyetlerin gelişmesinde rol üstlenmesi amacıyla Amerikan eyalet üniversitelerinde olduğu gibi hazine arazisi üzerine kurulmuştur (Eren, 1988: 237-290).

Ancak daha sonra, ABD'de kurulan eyalet üniversiteleriyle benzer özelliklere sahip ve doğu bölgesinde ziraatın kalkınmasında önemli sorumluluklar yüklenen Erzurum Atatürk Üniversitesi, kendisinden beklenen katkı ve etkileri göstermediği için, Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. (Gürüz 2003: 290-319).

Şekil 4: 1946–1960 yılları arası üniversitelerin yerele yayılmaları

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Yükseköğretim kurumlarını yerele yaygınlaştırma çalışmalarında, Şekil 4'te görselleştirilen Türkiye haritasında da görüldüğü üzere 1960lı yıllara gelindiğinde toplamda 7 üniversite kurulmuştur. Kurulan bu üniversitelerden Trabzon'da KTÜ Türkiye'nin bütünüyle kendi imkanlarıyla kurduğu ilk yükseköğretim kurumu olarak kabul edilmektedir. Çünkü, İstanbul ve Ankara'da kurulan üniversiteler Osmanlıdan kalan eğitim kurumlarından dönüştürülmüştür. Alt yapının hazır olduğu iller dışında üniversite kurma fikri ilk olarak Trabzon ilinde hayata geçirilmesi, yükseköğretimin yerele yaygınlaşmasında atılan ilk adım olmuştur.

2.1.3. 1960-1980 Dönemi

1960 - 1980 iki askeri darbe ve 1971 askeri muhtırası üniversiteleri hem kurumsal hem de yapısal bağlamda etkilemiştir. Üniversiteler yerel ile olan güçlü

ilişkilerinden dolayı, askeri vesayet döneminde uygulanan politikalar kapsamında ilk etkilenen kurumlardan olmuştur. Bu dönemlerde, yükseköğretim kurumları toplumun denetim altına alınmasında ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır.

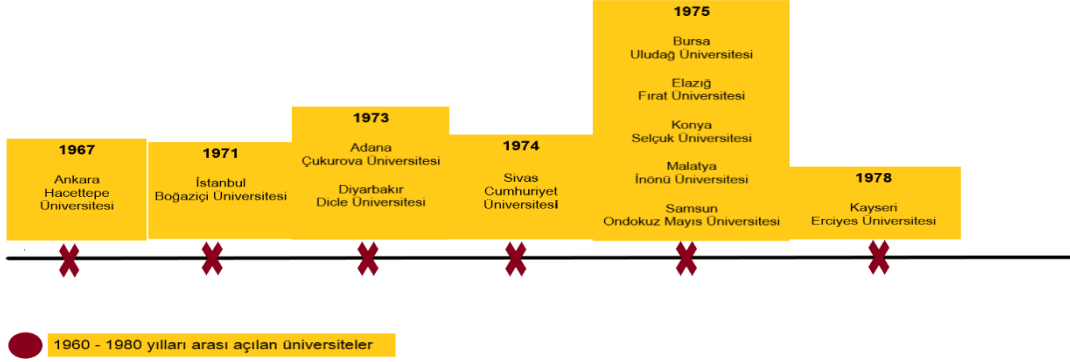
1971 yılında Üniversiteler Ortak Kanunu Tasarısı, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), Ankara, Ege ve Hacettepe Üniversitelerinin müşterek çalışmalarıyla kurumsal bir yapı denetim mekanizma sistemi getirilmiştir (Yükseköğretim Kurulu, 2000: 141–145). Bu tasarı ile, üniversitelerin tanımı, görev ve sorumlulukları değiştirilmiştir.

Bu tasarıda, üniversitelerin hükümetle ve bağlı kuruluşlarla uyumlu olmaları ve buna yönelik bilimsel faaliyetlerde bulunmaları beklenmektedir. Üniversitelerin merkezi hükümetle uyumlu faaliyetlerde, çalışmada ve etkinliklerde bulunmalarını, onları yönlendirmek ve yönetmek amacıyla üniversitelerarası denetim mekanizmasını yürütecek olan Yükseköğretim Kurulu da bu kanun tasarısında yer almıştır. Bu çerçevede Üniversiteleri Denetleme Kurulu ve Üniversitelerarası Kurul, YÖK işleyişine benzer görev ve sorumluluklarla kurulan diğer yükseköğretim kuruluşları arasındadır (Günay ve Günay, 2017: 156–178).

Bu dönemde, üniversitelerin yapılarında köklü değişiklikler yapılmasının yansısı, üniversitelerin yerele yaygınlaşmaya devam ettiği görülmektedir. Şekil 5 söz konusu üniversitelerin kuruluş yıllarını görselleştirmektedir.

Şekil 5'te il bazında düzenlenen verilere göre, yükseköğretimi İstanbul ve Ankara dışına taşımak ve yurt geneline yaymak amacıyla, Adana Çukurova Üniversitesi (1973), Diyarbakır Dicle Üniversitesi (1973), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (1974) kuruldu. Ayrıca 1975 yılında Bursa'da Uludağ Üniversitesi, Elazığ Fırat Üniversitesi, Konya Selçuk Üniversitesi, Malatya İnönü Üniversitesi ve Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi kurulmuştur. Kayseri Erciyes Üniversitesi ise üniversitelerin ülke geneline yayılma çalışmalarında 1978 yılında açılan bir diğer üniversite olmuştur (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022)

Şekil 5: Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında açılan üniversiteler

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Yapılan bu tespitlere karşılık belirlenen politikalarda, yükseköğretimin geliştirilmesi ve yükseköğretimde mevcut problemlerin çözülmesi aşamalar halinde belirlenmiştir. Ülke sathına yayılan üniversite sayılarının artırılmasına yönelik çalışmalar aşamalar halinde kalkınma raporlarında ortaya konmuştur.

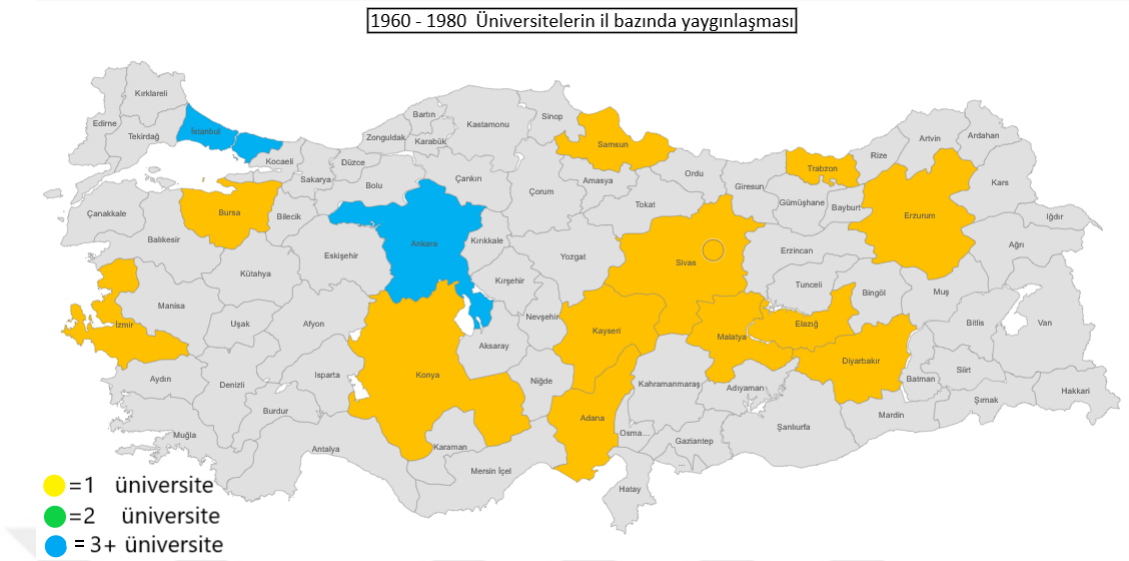
Türkiye 1963 yılından itibaren hazırlamış olduğu 5 yıllık kalkınma planları bağlamında da yükseköğretim politikalarını düzenlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda, ilk 7 kalkınma planında yer alan İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi başlığı altında derlenen Eğitim Reformuna dair tespitler aşağıdaki gibidir:

1. Nüfustaki eğitim düzeyinin yetersizliği
2. Eğitime katılım oranlarının düşüklüğü
3. Eğitimin iş gücü talebini karşılamayışı
4. İlgi ve yeteneklere göre yükseköğretime öğrencilerin yerleştirilemeyişi
5. Üniversite kurumsal yapısı ve alt yapılarının yetersiz oluşu vb.

Söz konusu tespitler kalkınma 1962-1995 yılları arasındaki kalkınma planlarındaki ortak durum tespitleridir (Çakmak, 2008: 33-41).

Bu tespitler doğrultusunda, yerel ile olan güçlü ilişkisinden ötürü, 1980’lerden itibaren iktidara gelen hükümetler, denetim ve yönetim bağlamında, yükseköğretim kurumları değişim geçirmeye devam etmiştir. Bununla birlikte, kamunun yereldeki etkinliğini arttırabilmek adına, üniversitelerdeki il bazında sayısal artış belirginleşmeye başlamıştır.

Şekil 6: Türkiye’de 1960 – 1980 yılları arasında üniversitelerin yerele yayılımları

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

1980 yılı itibariyle, Türkiye’de çok partili süreçten geçmiş, iki askeri darbe ve 1971 askeri müdahale yaşamış olduğu dönemlerde yükseköğretime dönemin yönetim algısına göre yapısal müdahaleler gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 6’daki harita da sarı renkli illerde 1 üniversite bulunan illeri ifade ederken, yeşil renk ise 2 adet üniversite bulunan illeri göstermektedir. Son olarak, mavi renk ise 3 ve üzeri üniversite bulunan illeri ifade etmektedir. Şekil 6’da yer alan harita, 20 yıllık sürede, üniversiteler gelişmişlik açısından geri kalmış illere doğru yayıldığı görülmektedir.

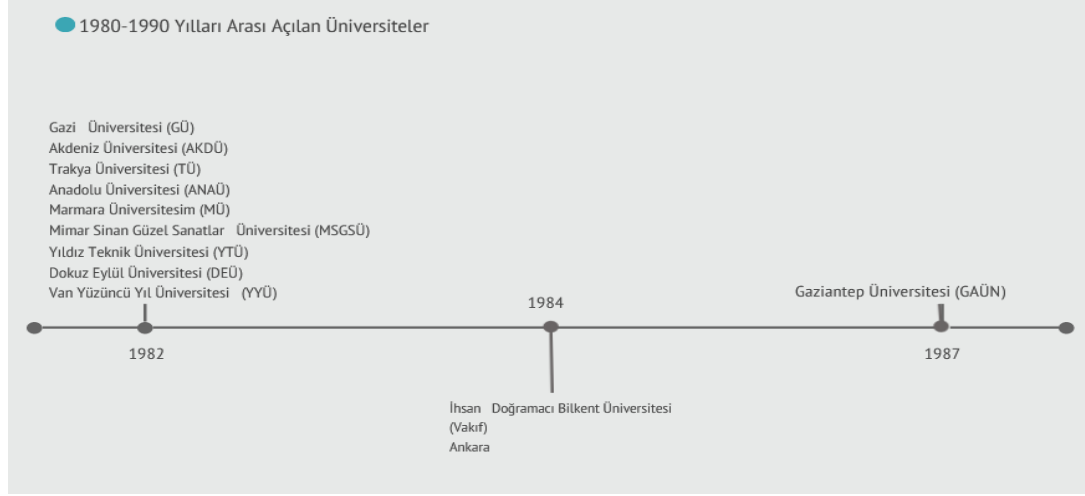
2.1.4. 1980-2001 Dönemi

Türkiye’de yaşanan siyasi ve sosyal olaylar Anayasa’nın 1980 yılında yaşanan askeri darbe sonucu değişmesiyle birlikte farklı bir yöne evrilmiştir. Dolayısıyla, 1980’den sonra yükseköğretimde ortaya konan yapısal düzenlemeler yükseköğretim tarihinde bir diğer mihenk taşı olarak görülmektedir (Kadı, 2019: 65-74). Değiştirilen Türk Anayasası, yükseköğretim kurumlarının akademik özerkliklerini budayarak onları merkezi ve anayasal bir kurum olarak oluşturulan Yükseköğretim Kurumu (YÖK)’na bağlamıştır. Ayrıca 1981 anayasasının, kâr amacı gütmeyen yükseköğretim kurumları oluşturmayı amaçlayan vakıflara da izin verdiği görülmektedir. Getirilen bu anayasal düzenleme ile beraber, Türk Yükseköğretim Sistemi Anglosakson sisteminin (lisans derecesinden sonra, doğrudan doktora programlarına başlanabilen bir eğitim sistemi) temel ilkelerine dayandırıldığı görülmektedir (Eren, 1988: 237-290).

Yapısal düzenlemelerin ardından, Şekil 7de görüldüğü gibi 1982 yılında Van, İstanbul, Edirne, Antalya, İzmir ve Ankara illerinde toplamda 9 üniversite kurulmuştur. Yükseköğretim kurumlarını ülkeye yayma çalışmaları neticesinde toplam üniversite sayısının 28’ye çıktığı görülmektedir (Yükseköğretim Kurumu, 2022).

İlk uzaktan yüksek öğrenim modeli, Anadolu Üniversitesi tarafından oluşturulan açık öğretim programları, televizyonlardan yayınlanan dersler ve doğrudan görüşme saatleri içerek şekilde bu dönemde uygulamaya konmuştur. 1984 yılında Türkiye’de İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi adıyla ilk özel üniversite kuruldu.1984 yılından önce, başta İhsan Doğramacı olmak üzere özel teşebbüs tarafından yüksekokul (hemşire, muhasebeci gibi nitelikli personel yetiştirme okulları) düzeyinde girişimler olmasına karşın, tam teşekküllü vakıf üniversitesi, İ.D. Bilkent Üniversitesidir (Asalioğlu, 2020: 42–50; Doğramacı, 2007: 16–20). 1987 yılında Gaziantep Üniversitesi, ODTÜ’ye bağlı bir kurum olmaktan çıkarılıp, bağımsız bir üniversiteye bu dönemde dönüştürülmüştür.

Şekil 7 : Türkiye’de 1980-1990 yılları arasında açılan üniversiteler

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

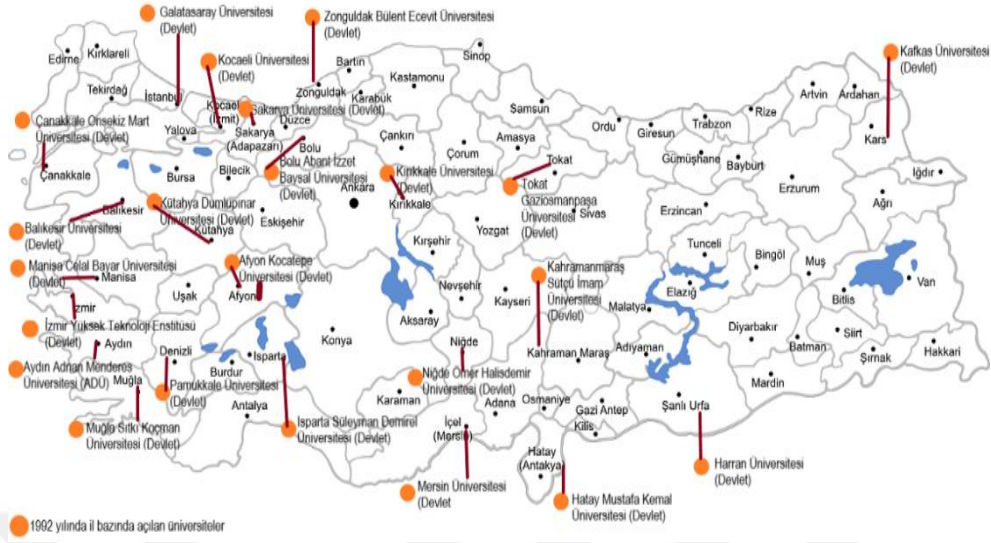
Yapısal düzenlemelerin ardından, Şekil 7de görüldüğü gibi 1982 yılında Van, İstanbul, Edirne, Antalya, İzmir ve Ankara illerinde toplamda 9 üniversite kurulmuştur. Yükseköğretim kurumlarını ülkeye yayma çalışmaları neticesinde toplam üniversite sayısının 28’ye çıktığı görülmektedir (Yükseköğretim Kurumu, 2022).

İlk özel üniversitenin kurulmasının ardından, Anayasa mahkemesinde iki kez kapatılması ile dava açılmış ve mahkeme bu ve benzeri üniversitelerin (İstanbul Koç Üniversitesi ve Ankara Başkent Üniversitesi) yasa ile kurulması gerektiğine hükmetmiştir³ (Gürüz 2003: 290-318). Böylelikle özel üniversitelerle ilgili yasal tartışmalar⁴ sonlanmış ve sonraki yıllarda vakıf üniversiteleri sayısındaki artış hızlanmıştır. Diğer illerdeki eğitim birimlerinin çoğu 3 Temmuz 1992’de çıkarılan 3837 sayılı kanunla üniversiteye dönüştürülmüştür.

³ 9 Şubat 1991 tarih ve 20781 nolu Resmi Gazete.

⁴ Türkiye’de yükseköğretimin kamu tekelinde olması gerektiği tartışmaları o dönemde yüksek perdeden dile getirilmekteydi.

Şekil 8: Türkiye’de 1992 Yılında il Bazında Açılan Üniversiteler

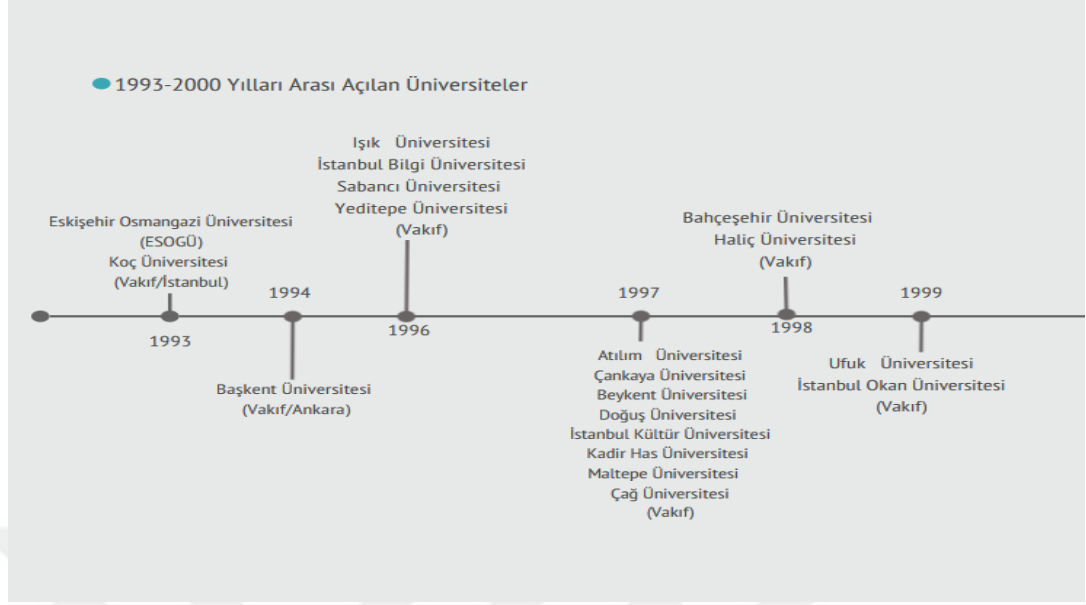
Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Bu dönemde Afyon, Aydın, Balıkesir, Bolu, Çanakkale, Denizli, Hatay, Kars, Isparta, Kahraman Maraş, Kırıkkale, Kocaeli, Kütahya, Manisa, Mersin, Muğla, Niğde, Sakarya, Şanlı Urfa, Tokat ve Zonguldak illerinde toplam 21 yeni üniversite kurulmuştur. Şekil 8’de söz konusu üniversitelerin kuruluş yerleri görselleştirilmiştir. Bununla beraber İzmir ve Kocaeli’nde (Gebze) 2 yüksek teknoloji enstitüsü kurulmuştur. 1992 yılında, yükseköğretim kurumlarının ülke geneline yayılması hedefi önemli ölçüde tamamlandığı görülmektedir.

1993 yılına gelindiğinde Eskişehir’de bulunan Anadolu üniversitesi ikiye bölünerek o ildeki ikinci üniversite olan Osmangazi Üniversitesi ve Türkiye’nin diğer vakıf üniversitesi olan Başkent Üniversitesi kurulmuştur. Türkiye’de Fransızca eğitim veren ilk üniversite olan Galatasaray Üniversitesi de İstanbul’da kurulmuştur.

Türkiye’de yükseköğretimin yerele yayılması 1994-2000 yılları arasında daha çok vakıf üniversiteleri eliyle sürmüştür. Şekil 9’da görüldüğü üzere, 1996 yılında 4, 1997’de 8, 1998’de 2 ve 1999 yılında 2 vakıf üniversitesi kurulmasıyla birlikte, Türkiye’de üniversite sayısı 1999 yılı itibariyle 73’e yükselmiştir.

Şekil 9: Türkiye’de 1993-2000 Yılları Arası Açılan Üniversiteler

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Türkiye’de yükseköğretimin yerele yayılması 1994-2000 yılları arasında daha çok vakıf üniversiteleri eliyle sürmüştür. Şekil 9’da görüldüğü üzere, 1996 yılında 4, 1997’de 8, 1998’de 2 ve 1999 yılında 2 vakıf üniversitesi kurulmasıyla birlikte, Türkiye’de üniversite sayısı 1999 yılı itibariyle 73’e yükselmiştir.

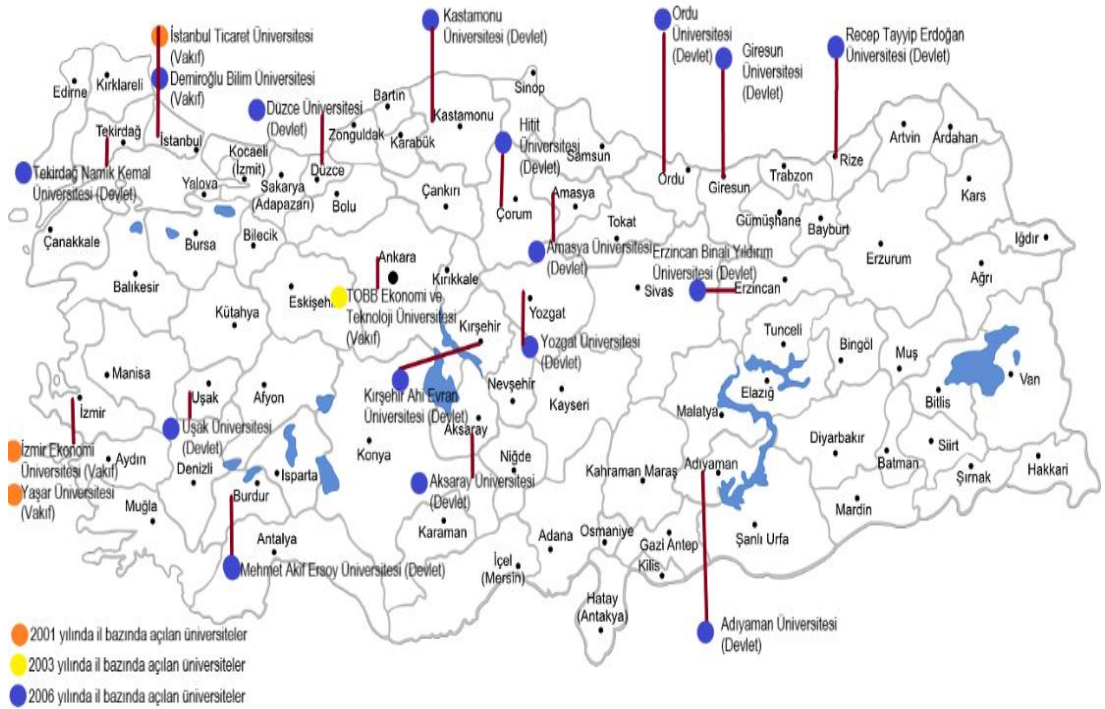
Yükseköğretim sistemi, kalite yönünden nitelikli insan gücünü oluşturacak şekilde geliştirilmesi amacıyla yükseköğretim yapısında değişikliklere (atama kriterleri, araştırmacı yetiştirme, eğitimci ve öğrenci yurtdışı değişim programları, yükseköğretim kurumlarında idari özerklik vb.) gidilmiştir. Yükseköğretimin geliştirilmesine yönelik hazırlanan politikalar, mevcut problemlerden olan yükseköğretimdeki talebe yönelik çözümler üretirken, nitelik açısından hedeflerin kısmen gerçekleştirilemediği araştırma raporlarında ve kapsamlı yükseköğretim sistemi değerlendirmelerinde yer almaktadır (Akçığit ve Özcan-Tok 2020: 110-114).

2.1.5. 2001-2006 Dönemi

Türkiye’de 2000’li yıllara dek vakıf ve devlet üniversiteleri kamu ve özel sektör eliyle kurulmaya devam etmiştir. 2000’li yıllar sosyal, siyasal ve ekonomik krizlerin yaşandığı yıllar olarak kabul edilmektedir. 2001 yılından sonra iktidara gelen yeni Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı Türkiye’de sosyal, siyasal ve ekonomi alanlarında yeni politikalar hayata geçirmeye başladığı görülmektedir (Ekinci vd., 2018: 778-791).

Yükseköğretimde 2000 yılına dek sürdürülen ülke sathına üniversitelerin yayılması politikasının 2000 yılından itibaren üniversite sayılarındaki hızlı artışla devam ettiği görülmektedir (Aydın, 2014: 69).

Şekil 10 : Türkiye’de 2000-2006 yılları arası il bazında açılan üniversiteler

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Yükseköğretimdeki sorunların çözümüne yönelik, yeni üniversitelerin kurulması ve üniversite alt yapılarının güçlendirilmesi gibi politikalar uygulamaya konulurken, Şekil 10’da da görüldüğü üzere, 2000-2006 yılları arasında, yeni üniversiteler de kurulmuştur.

Bu bağlamda, 2000 ve 2003 yıllarında 2 vakıf üniversitesi (İstanbul ve Ankara), özel teşebbüs girişimiyle açılmışken, 2006 yılında toplamda 16 yeni devlet üniversitesi açılmıştır.

Sekizinci kalkınma planlarında belirtilen yükseköğretimdeki eksikliklerden bazı sorunlar 2006 yılından itibaren yeni üniversiteler açılmak suretiyle çözülmeye çalışılmıştır (Erol ve Çetin, 2020: 84-103).

2006 yılı, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Hükümet'inin üniversitelerin yerele yaygınlaşması politikası bağlamında mihenk yılı olarak görülmektedir. Bu çerçevede, 20 yıl boyunca, Türkiye'nin 81 iline hem özel hem de kamu üniversiteleri hızla açılmaya başlandığı görülmektedir. Yükseköğretime yönelik talebin hızla karşılandığı bu 20 yıllık süreçte, beraberinde yükseköğretimin yapısı ve işleyişiyle ilgili yeni problemleri getirmiştir.

AKP hükümetleri, 20 yılı aşkın süre boyunca yükseköğretimin yapısının değişmesine yönelik ciddi politikalar uygulamaya koymuştur. Merkezi otorite yükseköğretimdeki genç nüfusu kontrol altına almak, denetlemek ve yerel üzerinde etkin olabilmek için önceki hükümetlere nazaran daha etkin politikalar uygulamaya koymuştur.

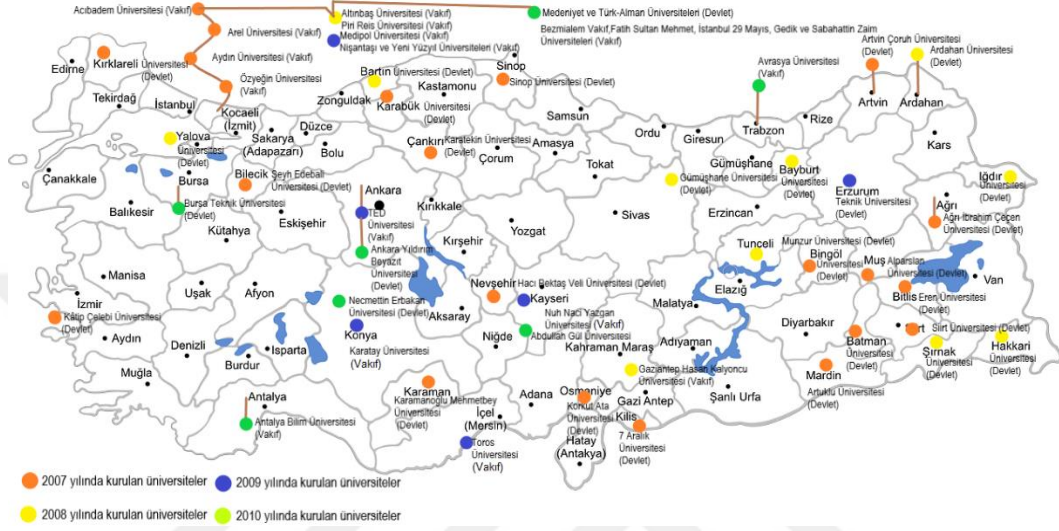
2.1.6. 2006 ve sonrası: Yeni Üniversiteler Dönemi

Türk Yükseköğretiminde yaşanan gelişmelerin, 2006 yılından itibaren, nitelik ve nicelik bağlamında bir ayrışma şeklinde ortaya çıktığını gerek literatürdeki çalışmalardan gerekse de kamu tarafından hazırlanan raporlarda yer almaktadır. (Hoşgörür ve Hoşgörür 2011: 111-131). Bu bağlamda, 2006'dan itibaren, Türkiye'de yükseköğretimin geliştirilmesine yönelik sırasıyla Dokuzuncu, Onuncu ve On Birinci kalkınma planlarında temelde şu hedefler belirlenmiştir:

1. Yükseköğretim kurumlarının alt yapı eksikliklerinin giderilmesi
2. Nitelik açısından yükseköğretim kurumlarında yapısal iyileştirmelerin belirlenmesi ve bu iyileştirmelerin hayata geçirilmesi
3. Yükseköğretim kurumlarının sanayii ile iş birliği içerisinde teknoloji üretimine önem veren, çıktı odaklı bir yapıya dönüştürülmesi teşvik edilerek ve girişimci faaliyetler ile gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006: 36-38). Temelde bu ortak üç ana madde 2006 yılından günümüze dek 5 yıllık kalkınma planlarında belirlenen yükseköğretimin gelişimi ve dönüşümünü özetlemektedir.

Bu bağlamda, 2007 ve 2010 yıllarını gösteren Şekil 11, il bazında yeni kurulan üniversiteleri içermektedir. 2007-2010 yılları arası, 71 yeni üniversitenin (devlet + vakıf) kurulduğu görülmektedir. Vakıf üniversiteleri bağlamında, İstanbul ili, yeni kurulan 14 vakıf üniversite ile başı çekmektedir.

Şekil 11 : Türkiye’de 2007-2010 yılları arası il bazında açılan üniversiteler

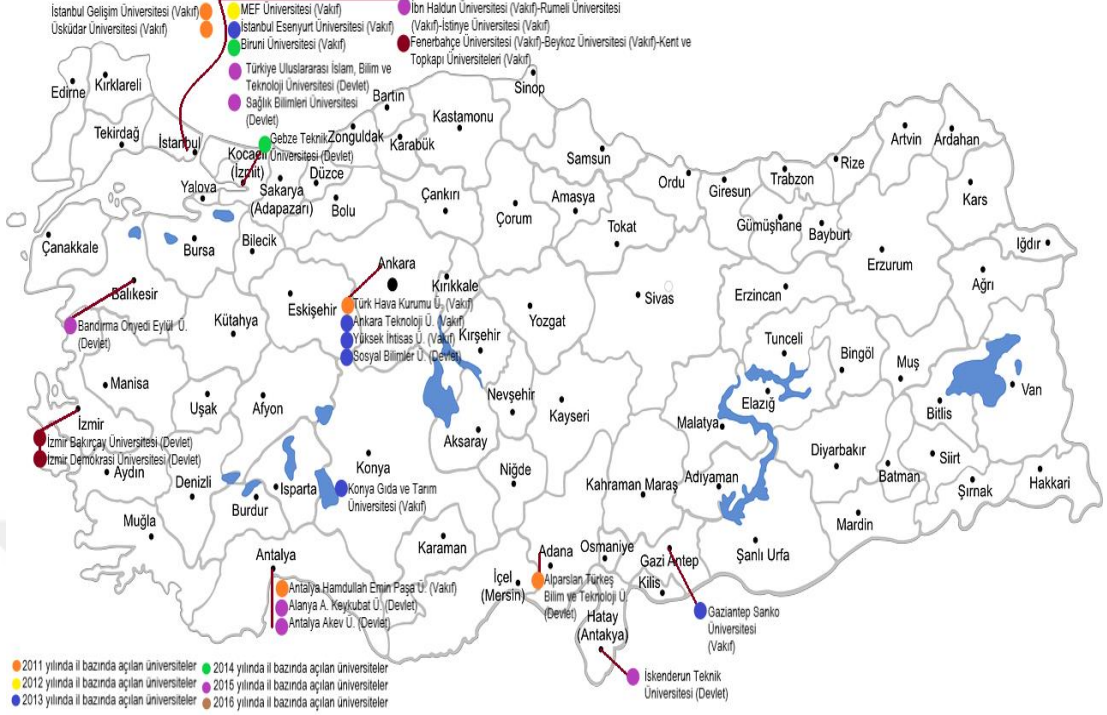

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Şekil 11’deki haritada gösterildiği gibi, 7 ilde birer vakıf üniversitesi kurulduğu görülmektedir. Bunlar; Gaziantep (2008), Ankara (2009), Kayseri (2009), Konya (2009), Mersin (2009), Antalya ve Trabzon (2010) birer vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 7 vakıf üniversitesi kurulmuştur.

Bu dönemde, hem yükseköğretimde mevcut olan yükseköğretime yönelik talebin karşılanması hem de özel girişimin yükseköğretim kurumu kurabilmesi yolunda politikalar belirlenmiştir. Açılan devlet üniversiteleri sayılarının yanı sıra vakıf üniversitelerinin de illere yayılmasında bu dönem en çok artışın yaşandığı dönem olmuştur. Fakat vakıf üniversiteleri ağırlıklı olarak İstanbul, İzmir, Ankara gibi yoğun nüfuslu illerde yoğunlaşmıştır (Günay ve Günay, 2017: 156-178). Bununla birlikte yükseköğretimin gelişiminde ve yayılmasına yönelik yeni üniversitelerin açılmasına devam edildiği görülmektedir. Şekil 12’ye bakıldığında devlet ve vakıf üniversiteleri 2011 ve 2016 yıllarında ağırlıklı büyükşehirler olmak üzere açılmaya devam etmiştir.

Şekil 12: Türkiye’de 2011-2016 Yılları Arası İl Bazında Açılan Üniversiteler

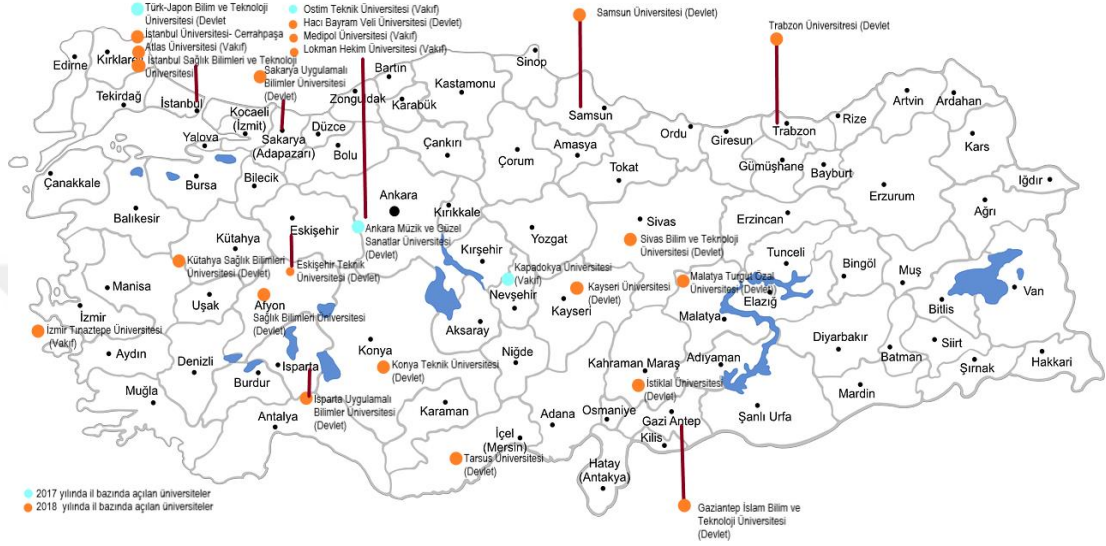
Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Bu görselde (Şekil 12) görüldüğü üzere, 2011 ve 2016 yıllarını kapsayan il bazında kurulan devlet ve vakıf üniversitelerini göstermektedir. Ulusal kalkınma planı çerçevesinde, yukarıdaki iller haritasında üniversiteler illere yayılmaya devam ettiği görülmektedir. Bu durum tespitinin yanı sıra kalkınmaya katkısı olması hedefiyle YÖK tarafından da üniversite yapılarında çeşitlendirmeye gidilmiştir.

Bu dönemde, Araştırma Üniversitesi kavramı ele alınmış ve mevcut üniversitelere bu yönde kendilerini geliştirmeleri konusunda teşvikler verilmiştir. Araştırma üniversitesi yetkinliğini elde eden üniversiteler, hâkim oldukları tematik alanları daha da geliştirmeye yönelik araştırmalarda bulunmaktadır. Bu dönemde, İstanbul ilinden 3 devlet üniversitesi (İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi (BOUN)), Ankara’dan 4 devlet (Gazi Üniversitesi ,Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Hacettepe ve Ankara Üniversiteleri) , Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kocaeli (Gebze Teknik Üniversitesi), ve İzmir’den (Yüksek Teknoloji Enstitüsü) üniversiteleri araştırma üniversitesi olarak seçilmiştir. Ayrıca, 2011 ve 2016 yıllarını kapsayan Şekil 13’te görüldüğü üzere, yeni üniversiteler açılmaya devam edilmiştir. 5 yıllık süreçte, İstanbul ili her yıl üniversite açılan il

konumundadır. 2011-2016 yılları arası 19 vakıf üniversitesi il bazında açılmışken, 10 devlet üniversitesi de açılmıştır. Bu yıllardan itibaren, 2017- 2018 yıllarını kapsayan Şekil 13'te görüldüğü üzere, 18 devlet ve 7 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 25 yükseköğretim kurumu açılmıştır (Yükseköğretim Kurumu, 2022: 9-15).

Şekil 13 : Türkiye’de 2017-2018 Yılları Arası İl Bazında Açılan Üniversiteler

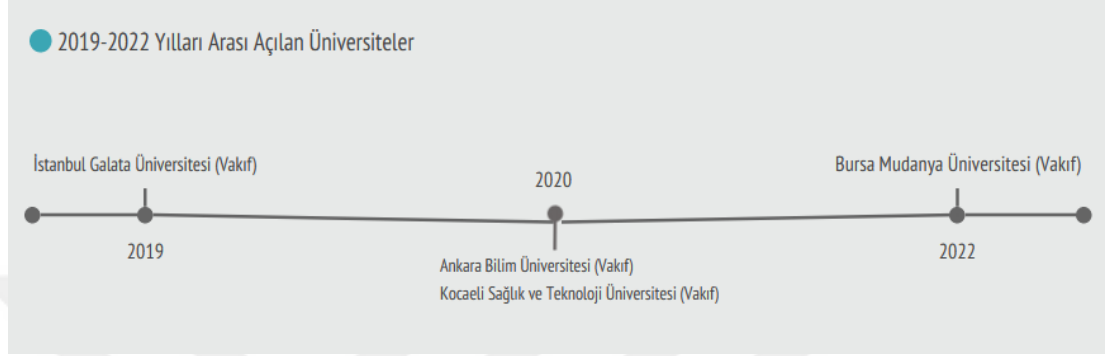
Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Şekil 13'teki iller haritasında görüldüğü üzere, 2017 ve 2018 yılları arası, başta İstanbul ve Ankara olmak üzere, sırasıyla, 2017 yılında, Ankara'da 2, İstanbul 1 ve Nevşehir'de 1 adet üniversite açılmıştır. Bu açılan üniversitelerden 2 adeti vakıf ve 2 adedi devlet olmak üzere toplam 4 üniversite açılmıştır. 2018 yılına gelindiğinde ise, 21 üniversiteden 3'ü İstanbul'da (2 vakıf ve 1 devlet), 3'ü Ankara'da (2 vakıf ve 1 devlet) açılmıştır. Geri kalan 15 üniversite ise, Türkiye'nin muhtelif illerinde kurulmuştur. Bununla birlikte, On birinci kalkınma planı, yükseköğretime yönelik yoğun talebin yeni açılan üniversitelerle karşılanmaya başlandığı belirtmektedir. Bu bağlamda On Birinci kalkınma planında yükseköğretime atfedilen temel sorumluluklar şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Üniversite-sanayi iş birliği
 2. Firmalar, bünyelerinde eğitim birimlerinin kurulmasında kolaylıklar sağlanması,
 3. Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerinde üniversitelere özel roller.
10. Kalkınma planında belirtilen bu sorumluluklar, üniversitelere getirilmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 125-130).

Aşağıda kronolojik olarak gösterilen şekil 14' te görüldüğü üzere, yeni üniversite kurma çalışmaları 2019-2022 yılları arasında yavaşlamıştır. Bunun en temel olası nedeni Türkiye'de her ile bir üniversite açma politikasında üniversitesi olmayan ilin artık kalmamış olmasıdır.

Şekil 14 : Türkiye'de 2019-2022 Yılları Arası Açılan Üniversiteler

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Şekil 14'te görüldüğü üzere, 2019-2022 yılları arası, 4 vakıf üniversitesi açılmıştır. Bu vakıf üniversitelerinden 2019 yılında 1 adedi İstanbul'da, 2020 yılında 1'er adedi Ankara ve Kocaeli'nde ve 2022 yılında ise 1 adedi de Bursa ilinde açılmıştır. Türk Yükseköğretim sistemi, 2022 yılına gelindiğinde reformlar ve idari düzenlemeler açısından yoğun bir süreçten geçmiştir (Yükseköğretim Kurumu, 2020: 6–12).

2.2. GENEL DEĞERLENDİRME

Türk yükseköğretim tarihi cumhuriyet öncesi, cumhuriyet dönemi ve sonrası olmak üzere 3 temel gelişim ve değişim evresinden geçmiştir. 1923 yılından çok partili sisteme geçiş dönemine dek, genç Türkiye Cumhuriyeti yükseköğretim sistemini oluşturma ve yükseköğretim politikalarını belirleme çalışmalarında bulunmuştur. Türk Yükseköğretimi cumhuriyet tarihindeki ilk köklü değişimi ve dönüşümü 1933 yılında çıkarılan yasa ile başlamaktadır. Önceki bölümde değinilen yasa ile İstanbul Üniversitesi, Prof. Alber Malche tarafından hazırlanan rapor sonucu kuruldu.

1944 yılından itibaren çok partili hayata geçişle birlikte iktidara gelen Demokrat Parti hükümeti, yükseköğretimi önemli bir ideolojik aygıt olarak el almış ve dönemin şartlarına göre kurumsal çerçevede yapılandırmıştır. DP iktidarı 1960 yılında askeri darbe ile devrilmiş, iktidarı eline alan askeri hükümet tarafından belirlenen politikaların büyükşehirlerde etkin uygulanabilmesi, toplumun ve eğitimdeki genç nüfusun kontrol

altında tutulabilmesi amaçları doğrultusunda yükseköğretimin kurumsal yapısını hedefleri doğrultusunda değiştirmiştir.

YÖK, 1971'de üniversitelerin denetimi, koordinasyonu hükümetin yükseköğretim kurumları ile ilgili etkin bir şekilde karar almak hedefleri doğrultusunda yasa ile kurulmuştur. Bu kurul temelde üniversitelerdeki koordinasyonu sağlamakla görevlendirilirken, Üniversiteleri Denetleme Kurulu ise, üniversitelerin denetiminden sorumlu olan alt kurul olarak yasayla kurulan diğer yükseköğretim denetim mekanizmasıdır. Bu çerçevede, Türk yükseköğretimi 1980 askeri darbe sürecine dek, yapısal ve işlevsel değişimler ve dönüşümlerden geçmeye devam etmiştir. Bu dönemlere bakıldığında, yeni üniversiteler kurulmuş ve bu üniversitelerin yönetimi diğer köklü üniversitelerdeki aktif görevde bulunan akademisyenler tarafından oluşturulmuştur.

1980'lerin sonlarına doğru Türkiye Cumhuriyeti vakıf üniversitesi kavramıyla tam anlamıyla karşılaştığı görülmektedir. Önceki yıllara dek, daha çok vakıf çalışma okulları bağlamında bir dizi görüşler ortaya konsada Ankara şehrinde İhsan Doğramacı Vakıf Üniversitesi (1984) kurularak, vakıf yükseköğretim kurumu tarihinde önemli bir adım atılmıştır. Kamu odaklı bir eğitim politikasına sahip Türkiye Cumhuriyetinde, kendisi de akademisyen olan İhsan Doğramacı tarafından Türkiye'nin ilk vakıf üniversitesi Ankara şehrinde kurulmuştur.

Devlet ve vakıf üniversitesinin ilk örnekleri büyük şehirlerde kurulmaya başlandığı dönemlerde, toplumun günlük yaşamında kendine yer bulan televizyonların kullanılmasıyla birlikte uzaktan yükseköğretim faaliyetleri için Eskişehir'de (Anadolu Üniversitesi) bir üniversite görevlendirilmiştir. Üniversitelerin yerele yaygınlaşmasında teknolojik gelişmeler takip edilerek yeni yöntemlerin uygulandığı da görülmektedir. 2000'li yıllara gelindiğinde, neredeyse her ilde bir üniversite (kamu + özel) kurulduğu görülmektedir.

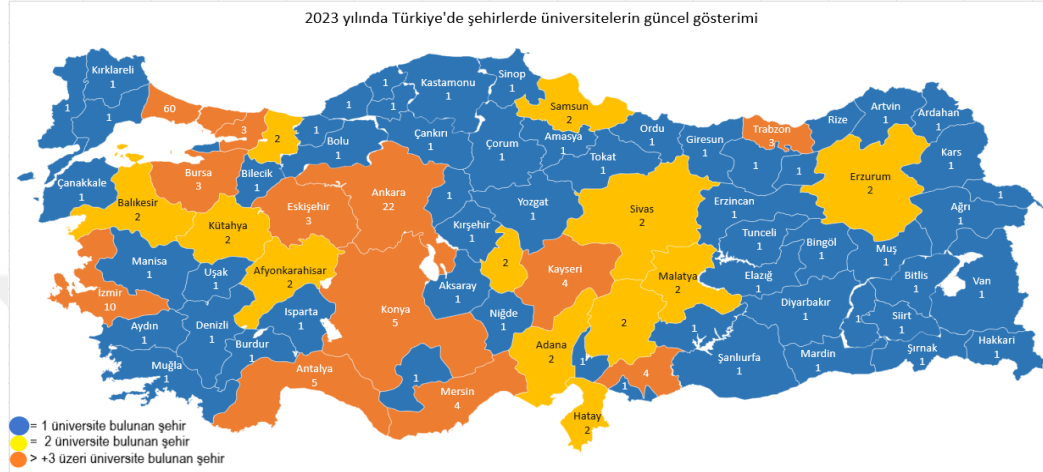
Türkiye'de siyasi istikrarsızlık uzun yıllardır süren bir problem olarak kabul edilmektedir. Bu istikrarsızlık, kendini yükseköğretim politikalarında da göstermektedir. 5 yıllık kalkınma planlarında, önceki yıllarda çözülemeyen üniversitelerin yapısal sorunları, sonraki 5 yıllık kalkınma planlarında öneriler ve politikalar kısmında kendini göstermektedir.

Bu durum, siyasi krizlerin yaşandığı koalisyon dönemlerinin son bulduğu ve AKP'nin tek başına iktidara geldiği döneme dek devam etmiştir.

2000-2006 yılları arası AKP iktidarı döneminde yükseköğretim politikası , "her ile bir üniversite" olarak belirlendiği ve bu hedefe yönelik politikaların hükümet

tarafından belirlendiği dönem olarak kabul edilmektedir. 2023 yılı itibariyle, şekil 15 Türkiye’de illere yayılmış üniversitelerin güncel hali gösterilmektedir. 2006 ve sonraki dönem 20 yıllık AKP iktidarının üniversiteler ile ilgili politikalarında, Türkiye’nin 81 ilinde en az 1 üniversite kurmak temel amaç olduğu görülmektedir.

Şekil 15 : 2023 Yılı İtibariyle Üniversitelerin Yerele Yayılımları

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022

Yaklaşık 20 yıldan uzun bir süredir Türkiye’yi yöneten AKP hükümetlerine ait yükseköğretim politikalarına bakıldığında, önceki hükümet (askeri vesayet ve koalisyon hükümetleri) politikalarına benzer izler taşımaktadır.

Üniversitelerin kurumsal yapılarını denetleyen ve koordine eden YÖK’ün varlığı, AKP döneminde devam ettiği görülmektedir. Üniversitelerin rektörleri, 2000’li yıllara dek, köklü üniversiteler ağırlıklı olarak üzere seçilmeyle belirleniyorken, bu durum, sonraki yıllarda değişmeye başladığı görülmektedir.

AKP hükümetleri, yükseköğretimin kurumsal yapısında köklü değişiklikler yapmak yerine, üniversiteleri yerele yayarak, yeni kurulan üniversitelerden bu köklü değişimleri (ideolojik aygıt, merkezi hükümetin siyasi ve politik hedefleri doğrultusunda stratejiler belirlemek vb.) hayata geçirdiği görülmektedir.

Bu kurulan yeni üniversiteler, kuruldukları şehrin ekonomisini ve sosyal yapısını değiştirirken, Türk Yükseköğretimin kurumsal yapısını da yerelden değiştirmeye başladığı görülmektedir. Bu bağlamda hükümet ile aynı görüşte olan üniversite rektörleri, benzer politik görüşte olan akademisyenler vb. AKP hükümetlerinin yerelde uygulamaya koyduğu üniversite politikalarına örnek gösterilmektedir. Üniversitelerin yerel üzerindeki güçlü etkinliği merkezi otorite olan

hükümetin politik hedeflerine yerelden başlamasında etkili gerekçedir (Ömürlüoğlu, 2020: 97-99; Tekerek, 2023: 15-400).

Bu çerçevede, Tekerek, (2023); 5 şehir (Ağrı, Bingöl, Giresun, Kilise ve Yalova) ve 5 üniversiteyi (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yalova Üniversitesi) kapsayan bir çalışma ile son 20 yılda AKP hükümetlerinin üniversiteler üzerindeki etkinliğini ve üniversitelerin durumunu 5 üniversite kapsamında araştırmıştır. Yazar, AKP hükümetlerinin üniversiteleri kendi ideolojisi çerçevesinde yapılandırmak amacı taşıdığını belirtmektedir. Bunu da üniversiteleri yerele yayarak gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Merkezi hükümet, illerde kurulan bu yeni üniversitelerin kaynaklık ettiği ekonomik canlılıkla birlikte, yeni güç merkezleri oluşturmayı hedeflediğine değinmektedir. Üniversite yöneticileri bu yeni kurulan üniversitelerde merkezi otoritenin bir memuru olarak görülürken, bilimsel faaliyetlerde bulunması gereken üniversiteler, hükümetin bir ideolojik aygıtı haline geldiğini yazar çalışmasında ortaya koymaktadır (Tekerek, 2023; 15-400).

Yükseköğretim kurumları, Türk siyasi tarihinde kontrol edilmesi gereken bir yapı olarak kabul edilmiştir. Üniversitelere kurum düzeyinde yeni düzenlemeler getirilirken, hükümetler bilimsel faaliyetleri öncelemek yerine, kontrol ve denetim mekanizmalarına öncelik verdikleri görülmektedir.

Bunun gerekçesi öncesinde de belirtildiği gibi, politik ve siyasi saikler, yerel ekonomik büyüme ve kalkınma amaçlarına kıyasla daha yüksek önem taşıması olarak görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜNİVERSİTELER VE YEREL DİNAMİKLER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1 VERİ SETİ VE MODEL

3.1.1 Veri Seti

Bu çalışmada üniversitelerin yerel büyüme ve kalkınma süreçlerine olan etkilerini araştırmak amacıyla Türkiye'nin 81 iline ait üniversite ve yerel ekonomik büyüme verileri derlenmiştir. Çalışmada kullanılan veri seti 2006 yılından sonra her ile bir üniversite açma politikasının etkilerini sınamak bakımından 2007-2021 yıllarını kapsamaktadır. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Yükseköğretim Kurumu (YÖK)'e ait resmi web sitelerinden elde edilmiştir. Tablo 1'de elde edilen verilere dair tanımlar yer almaktadır.

Tablo 1'de öğrenci değişkeni, ön-lisans ve lisans, örgün ve ikinci öğretim öğrenci verilerinden oluşmaktadır. Üniversite değişkeni ise özel (vakıf) ve devlet üniversitelerinden oluşmaktadır. Hoca değişkeni üniversitelerde aktif akademik personel verilerinden derlenmiştir. Kontrol değişkenlerden mesken elektrik tüketimi il bazında meskenlerdeki yıllık tüketim miktarını (Megavat saat) ifade etmektedir. Son olarak bir diğer kontrol değişkeni olan ortaöğretim değişkeni, il bazında (yıllık) nüfustaki ortaöğretili bireyleri ifade etmektedir. Modele bağımlı değişken olarak dahil edilen Kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (KBGSYH) değişkeni ise, yıllık ve ABD doları cinsinden oluşmaktadır. Elde edilen değişkenler sonuçların yorumlanmasında kolaylık olması açısından logaritmik dönüşüme tabi tutulmuşlardır.

Üniversite ve yerel büyüme ilişkisi analizinde; yerel büyümeyi temsilen kişi başına gelirin logaritmik dönüşü kullanılmaktadır (Sterlacchini, 2008; 1100–1102). Literatürde, üniversiteyi temsilen; toplam, kadın ve erkek öğrenci, üniversite sayısı ve akademisyen verisi sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Lilles ve Røigas, 2017; 71–72). Ampirik çalışmalarda kontrol değişken olarak eğitim düzeyi (ilk okul, ortaokul) sıklıkla kullanılmaktadır (Bramwell ve Wolfe, 2008, 1175–1187; Denктаş ve Kiper, 2021, 36–59; Di Liberto, 2008, 5–7; Keller, 2006, 18–34). Enerji tüketimini temsilen mesken elektrik tüketimi, kurulan ampirik modelde sahte regresyona karşı bir diğer kontrol değişkeni olarak seçilmiştir.

Tablo 1: Modelde kullanılan değişkenler ve açıklamaları

Değişkenler	Açıklama	Düzeý	Veri Kaynağı
Bağımlı değişken			
LGDP	İl bazında kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla.(Logaritmik)	Yıllık/81 İl	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)
Bağımsız Değişken			
LHOCA	Yükseköğretim kurumlarında çalışan toplam profesör, doçent, doktor öğretim üyesi, öğretim görevlisi, araştırma görevlisi, uzman ve eğitim planlayıcısı sayısı (logaritmik)	Yıllık/81 İl	Yükseköğretim Kurumu (YÖK)
LRUNIVERSITE	Her bir ilde bulunan yükseköğretim kurumlarının sayısı.(100 bin kişi başına, logaritmik)	Yıllık/81 İl	Yükseköğretim Kurumu (YÖK)
LRTOGRENCI	Her bir ilde bulunan yükseköğretim kurumlarında kayıtlı toplam öğrenci sayısı. (nüfusa oranlı ve logaritmik)	Yıllık/81 İl	Yükseköğretim Kurumu (YÖK)
LROGRENCI_K	Her bir ilde bulunan yükseköğretim kurumlarında kayıtlı kadın öğrenci sayısı. (nüfusa oranlı ve logaritmik)	Yıllık/81 İl	Yükseköğretim Kurumu (YÖK)
LROGRENCI_E	Her bir ilde bulunan yükseköğretim kurumlarında kayıtlı erkek öğrenci sayısı. (nüfusa oranlı ve logaritmik)	Yıllık/81 İl	Yükseköğretim Kurumu (YÖK)
Kontrol Değişken			
LRMHW	İl bazında mesken elektrik tüketimi. (megavat saat, logaritmik)	Yıllık/81 İl	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)
LORTAOGRETİM	il bazında ortaöğretime kayıtlı öğrenci verisi (oranlı, logaritmik)	Yıllık/81 İl	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2022); *Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi*, (2022)

3.1.2 Model

Bu çalışmada, Türkiye'deki yüksek öğretim kurumlarının bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada kullanılan ekonometrik model, aşağıda eşitliklerde gösterilmektedir.

Model1

$$LGDP_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 LHOCA_{i,t} + \beta_2 LRUNIVERSITE_{i,t} + \beta_3 LRTOGRENCI_{i,t} + \beta_4 LMWH_{i,t} + \beta_5 LORTAOGRETIM_{i,t} + \varepsilon \quad (1)$$

Model2

$$LGDP_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 LHOCA_{i,t} + \beta_2 LRUNIVERSITE_{i,t} + \beta_3 LROGRENCI_K_{i,t} + \beta_4 LMWH_{i,t} + \beta_5 LORTAOGRETIM_{i,t} + \varepsilon \quad (2)$$

Model3

$$LGDP_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 LHOCA_{i,t} + \beta_2 LRUNIVERSITE_{i,t} + \beta_3 LROGRENCI_E_{i,t} + \beta_4 LMWH_{i,t} + \beta_5 LORTAOGRETIM_{i,t} + \varepsilon \quad (3)$$

Model 1, 2 ve 3'te yer alan LGDP bağımlı değişken iken, LHOCA, LRUNIVERSITE, LRTOGRENCI, LROGRENCI_K ve LROGRENCI_E bağımsız değişkenlerdir. LMWH ve LORTAOGRETIM ise modellere ait kontrol değişkenleridir. Modellerdeki β_0 , β_1 , β_2 , β_3 , β_4 ve β_5 modeldeki parametrelerin katsayılarını ifade ederken ε ise modellerin hata terimidir. Modelde, LGDP'nin LHOCA, LRUNIVERSITE, LRTOGRENCI, LROGRENCI_K ve LROGRENCI_E 'ye bağlı olarak nasıl değiştiği açıklanmaktadır. β_0 , β_1 , β_2 ve β_3 ise LHOCA, LRUNIVERSITE, LRTOGRENCI, LROGRENCI_K ve LROGRENCI_E model parametrelerinin etkisini ölçerken ε , model tarafından açıklanamayan hata terimlerini ifade etmektedir. Modelin panel verileriyle analizi için, Panel En Kareler Yöntemi (EKKY) başlangıç modeli olarak kullanılmıştır.

Bu yöntem, yatay kesit verilerini (farklı bölgelerdeki veriler) ve zaman serilerini (farklı zamanlardaki veriler) bir arada kullanarak istatistiksel analiz yapmaya imkan vermektedir.

3.2. AMPİRİK YÖNTEM

3.2.1. Analiz Yöntemi

Panel veri; aynı bireyler, kurumlar veya ülkeler gibi birbirleriyle bağlantılı birimler üzerinde yapılan gözlemleri içeren veri setleridir. Panel veri, zaman serisi ve kesit verilerinin bir arada kullanılması nedeniyle, diğer veri setlerine göre daha zengin ve detaylı bilgiler sağlayabilmektedir. Panel veri analizi, bu veri setlerini kullanarak birimler arasındaki ilişkileri ve değişimleri analiz ederek sonuçlar çıkarmak için kullanılmaktadır. Bu çalışmada da veri seti panel veri şeklinde dizayn edildiği için başlangıç olarak Panel En Küçük Kareler (EKKY) Yöntemi kullanılmıştır (Gujarati, 1972; 636–644). Daha sonra ise modelin bölgesel etkilerini belirlemek amacıyla mekansal rejim regresyonları kullanılmıştır. Mekansal rejim regresyonlarına ilişkin detaylı bilgi ilgili bölümde verilecektir.

3.2.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Modele dahil edilen değişkenlere ait temel tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

İstatistikler	Gözlem	Ortalama	Std. Sp.	25%	Medyan	Minimum	75%	Maksimum
LGDP	1215	8.923	0.363329025	8.678	8.934	7.926	9.156	9.947
LHOCA	1215	6.66	1.309216745	6.071	6.779	0	7.416	10.577
LMWH	1215	12.53	1.088823557	11.76	12.37	10.2	13.24	16.34
LORTAOGRETİM	1215	4.306	0.255369046	4.215	4.386	3.065	4.483	4.627
LRTOGRENCI	1215	-3.385	0.82677946	-3.851	-3.322	-7.105	-2.853	0
LRUNIVERSITE	1215	0.2935	0.227789342	0.1437	0.2388	0	0.3667	1.3439
LROGRENCI_E	1215	-4.007	0.807025023	-4.472	-3.94	-7.662	-3.522	0
LROGRENCI_K	1215	-4.189	0.940702064	-4.693	-4.117	-7.956	-3.612	0

Kaynak: RStudio programı ile hesaplanmıştır.

3.3. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR

3.3.1. Ampirik Bulgular

Bu çalışma, üniversite ve yerel büyüme dinamikleri arasındaki ilişkiyi panel veri analizi kullanarak analiz ederken, öncelikle veri serileri arasındaki yatay kesit bağımlılığını test etmektedir. Bu, değişkenler arasında sağlam bir ilişkinin ortaya çıkarılması açısından elzemdir.

Veri setinin panel veri olması nedeniyle hem yatay kesit bağımlılığının hem de birim kök analizinin yapılması büyük önem taşımaktadır. Yatay kesit bağımlılığı varsa, veri setinde birim kök olup olmadığını belirlemek için ikinci nesil birim kök testleri yapılmalıdır. Panel OLS'nin kullanımında bu testler yol gösterici olacaktır.

Yatay kesit bağımlılığını test etmek için yaygın olarak kullanılan iki farklı test bulunmaktadır. Bunlar Breusch-Pagan (1980) LM testi ve Pesaran (2007) CD testidir. Bu iki test arasındaki en önemli fark N (yatay kesit) ve T (zaman) boyutlarıdır. Breusch-Pagan LM testi zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olduğu veri setlerinde kullanılırken, Pesaran CD Testi yatay kesit boyutunun (N) zaman (T) boyutundan büyük olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Pesaran, 2007, 25–36).

Bu analizde 81 il ve 14 yıllık veri kullanılmıştır, yani $T=14$ ve $N=81$ 'dir. Dolayısıyla yatay kesit boyutu ile zaman boyutu arasındaki farkın yüksek olması nedeniyle Pesaran CD (2007) testinin tüm model için kullanılması uygun olup, boyut uzun olduğu için model zaman etkisi ve sabit etki eklenerek aşağıdaki yatay kesit testine tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda, aşağıda test çıktılarının yanı sıra, sıfır ve alternatif hipotezler verilmiştir.

H_0 : Yatay kesit yoktur

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır. Sıfır hipotezi, kurulan modellerde yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade etmektedir (Choi, 2001, 25–30; Pesaran, 2007, 50–60).

Tablo 3: Yatay kesit bağımlılığı testi

Panel Veri Yatay Kesit Bağımlılığı: Pesaran CD (2007) Testi	
Model:1	
LGDP= LH2 + LRUNIVER + LMWH + LRTOGREN + LORTAOGRETİM	
0.146 (1.450)	
Model2:	
LGDP= LH2 + LRUNI3 + LMWH + LROGRENK + LORTAOGRETİM	
0.059 (1.884)	
Model3	
LGDP= LH2 + LRUNI3 + LMWH + LROGRENE + LORTAOGRETİM	
0.185 (1.325)	
* <0.05 CIPS test istatistikleri parantez içinde gösterilmiştir. Alternatif hipotez: yatay kesit bağımlılığı var	

Kaynak: RStudio programı ile hesaplanmıştır.

Tablo 3'te yer alan Model 1'de prob değeri $0.14 > 0.05$ olduğu için, sıfır hipotezi kabul edilerek yatay kesit bağımlılığını olmadığı görülmektedir. Model 2'deki prob değeri ise $0.059 > 0.05$, sıfır hipotezi kabul edilerek, yatay kesit bağımlılığı yoktur kararı verilmiştir. Son olarak, Model 3'teki yatay kesit bağımlılığı test sonucu $0.18 > 0.05$ olduğu için sıfır hipotezi kabul edilerek, yatay kesit bağımlılığı yoktur sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum da her üç model içinde iller arasında yatay kesit bağımlılığın olmadığı sonucuna varılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı test edildikten sonraki adım ise panel veride birim kök olup olmadığının testidir. Yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda, birinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan veri setinde de yatay kesit bağımlılığı saptanmadığı için 1. nesil birik kök testleriyle analize devam edilmiştir.

Aşağıdaki tablolarda hem sabit ve hem de sabit ve trendli birinci nesil birim kök testi sonuçları verilmiştir. Tablo 4'te yer alan sabit ve trendli Levin Lin Chu birim kök test sonuçları, birim kök ile ilgili hipotezler yer almaktadır.

Levin, Lin ve Chu birim kök testlerine yönelik hipotezler aşağıda gösterilmektedir.

H0: Birim kök vardır.

H1: Birim kök yoktur.

Sıfır(Boş) hipotezin kabul edilmesi durumunda, birim kökün yoktur kararı verilmekte ve değişkenlerin durağan olduğu savı elde edilmektedir (Levin vd., 2002, 1–24).

Tablo 4'teki çıktılarına göre, LGDP, LRUNIVERSITE, LHOCA, LRTOGRENCI, LROGRENCI_K, LRTORENCI_E, LORTAOGRETIM ve son olarak, LMWH değişkenlerine ait prob değerleri topluca kritik değer olan 0.05'ten küçük olduğu için, birim kökün olduğunu savlayan boş (sıfır) hipotez reddedilmektedir. Dolayısıyla, yukarıdaki değişkenlerde birim kök yoktur ve değişkenlerin durağan oldukları görülmektedir.

Tablo 4: Birim Kök Testi Sonucu

Panel birim kök testi Özet Çıktı					
User-specified maximum lags: Automatic lag length selection based on AIC: 0 to 2 Newey-West automatic bandwidth selection and Bartlett kernel					
Levin, Lin ve Chu t*					
Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend	Cross Section	N	Birim Kök
LGDP	0.00* (-41.84)	0.00* (-10.7123)	81	1114	RED Durağan
LRUNIVERSITE	0.00* (-16.915)	0.00* (-90.27)	81	1088	RED Durağan
LHOCA	0.00* (-93.987)	0.00* (-28.5881)	81	1109	RED Durağan
LRTOGRENCI	0.00* (-16.260)	0.00* (-15.75)	81	1110	RED Durağan
LROGRENCI_K	0.00 (-15.844)	0.00* (-20.85)	81	1098	RED Durağan
LROGRENCI_E	0.00* (-8.38)	0.00* (-18.17)	81	1064	RED Durağan
LORTAOGRETIM	0.00* (-15.92)	0.00* (-5.71)	81	1102	RED Durağan
LMWH	0.00* (-2.88)	0.00* (-15.87)	81	1094	RED Durağan
Sıfır Hipotezi :Birim kök / Test istatistikleri parantez içinde gösterilmiştir. * <0.05					

Kaynak: E-Views programı ile hesaplanmıştır.

Tablo 4'te birim kök çıktılarına göre, LGDP, LRUNIVER, LH2, LRTOGRENCI, LROGRENCI_K, LROGRENCI_E, LORTAOGRETIM ve son olarak, LMWH değişkenlerine ait prob değerleri 0.05'ten küçüktür, dolayısıyla birim kökün varlığını savlayan sıfır hipotezi reddedilmektedir. Böylelikle değişkenlerde birim yoktur ve değişkenler durağandır.

Veri setinde yatay kesit bağımlılığının olmaması ve verilerin durağan olması durumunda Panel EKKY kullanmak doğrudur. Panel EKKY sonuçlarını negatif şekilde etkileyecek ve katsayıları değerlendirmeleri üzerinde negatif bir etki yaratacak bir diğer potansiyel sorun ise çoklu doğrusallık sorunudur. Literatürde modeldeki çoklu doğrusallığı test etmek için Varyans Şişkinlik Faktörü (VIF) testi kullanılır. VIF değişkenler arasında çoklu doğrusallık probleminin olup olmadığı test edebilmenin yöntemlerinden biridir. VIF değerleri 5'ten küçük ise veriler arasında çoklu doğrusallığın olmadığı söylenebilir. Tablo 5'teki test sonuçları değişkenlere ait vif değerleri kritik değer olan 5'ten küçük olduğu için, modellerdeki değişkenlerde çoklu doğrusallık sorunu olmadığını göstermektedir. Nihayet, veri setimizde yatay kesit bağımlılığı Peseran (2007) ile test edilmiş ve bulunmamış, değişkenlerdeki birim kök testi Levin Lin Chu testi ile test edilmiş ve veriler durağan çıkmış, son olarak da değişkenler arasında çoklu doğrusallık olmadığı VIF ile test edilmiş ve çoklu doğrusallık sorunu bulgulanmamıştır. Bu sonuçlar çalışmada Panel EKKY yöntemi uygulayabileceğimizi bize göstermektedir.

Tablo 5: Varyans Şişkinlik Faktörü (VIF) testi sonuçları

MODEL1		MODEL2		MODEL3	
DEĞİŞKENLER	VIF	DEĞİŞKENLER	VIF	DEĞİŞKENLER	VIF
LHOCA	2.73	LHOCA	2.69	LHOCA	2.69
LRUNIVERSITE	1.84	LRUNIVER	1.84	LRUNIVERSITE	1.84
LMWH	3.66	LMWH	3.55	LMWH	3.61
LORTAOGRETIM	1.95	LORTAOGRETIM	1.96	LORTAOGRETI	1.81
LRTOGRENCI	1.68	LROGRENCI_K	1.62	M	
				LROGRENCI_E	1.48

Kaynak: RStüdyo programı ile hesaplanmıştır.

Bu test sonuçlarından hareketle, üniversite ve yerel büyüme ilişkisi için oluşturulan modellerin regresyon bulguları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Birinci modeldeki bulgulara göre, toplam öğrenci sayısı ve üniversite sayısı istatistiksel olarak anlamlı ve kişi başına gelir üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Buna göre, il bazında üniversite sayısının ve toplam öğrenci sayısının artması il bazında kişi başı geliri olumlu etkilemektedir.

Tablo 6: Zaman Sabit Etkili Modellere Ait Panel Ekky Regresyon Sonuçları

ONE WAY (TIME) EFFECT WITHIN MODEL			
BAĞIMLI DEĞİŞKEN LGDP			
DEĞİŞKEN/MODEL	MODEL 1	MODEL 2	MODEL 3
LRTOGRENCİ	0.065 *** (0.009)		
LROGRENCİ_K		0.051*** (0.008)	
LROGRENCİ_E			0.064*** (0.009)
LHOCA	-0.011 (0.008)	-0.007 (0.008)	-0.008 (-0.008)
LRUNİVERSİTE	0.410*** (0.036)	0.410*** (0.036)	0.415*** (0.035)
LORTAOGRETİM	0.849*** (0.036)	0.868*** (0.036)	0.858*** (0.035)
LMWH	0.183*** (0.011)	0.177*** (0.011)	0.182*** (0.011)
GÖZLEMLER	1,215	1,215	1215
R ²	0.651	0.648	0.651
DÜZELTİLMİŞ R ²	0.645	0.643	0.646
F istatistik	445.551 DF (5/1195) p value: < 2.22e-16	440.165 DF(5/1195) p value: 2.22e-16	446.442 DF(5/11959) p value: 2.22e-16
Standart hatalar parantez içinde gösterilmiştir.			
*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01			

Kaynak: RStudio ile hesaplanmıştır.

2 ve 3. Modeller ise öğrencilerin gelir üzerindeki etkisini cinsiyet bazında kadın ve erkek öğrenciler olarak ayırtmaktadır ve onlar da toplam öğrenci sayısına benzer şekilde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yine il bazında yüz bin kişi başına düşen üniversite sayısı da istatistiki beklentilere uygun olarak pozitif ve anlamlıdır. Bu bağlamda üniversite sayısı ve öğrenci sayısı Türkiye’de 2007-2021 yılları arasında kişi başına düşen gelir üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir denilebilir. Fakat modelin logaritmik yapısı ve katsayıların düşüklüğü göz önüne alındığında her ile bir üniversite açmanın GSYİH üzerinde çok güçlü bir etkisinin olmadığını söylemekte

fayda vardır. Yine üniversite çalışanlarını temsil eden LHOCA değişkeni de istatistiksel olarak anlamsızdır.

Yukarıdaki bulgulara göre; ikinci modeldeki kadın öğrenci ve üniversite sayısının artmasının il bazında kişi başına büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olması Perrons (1995), Nandan ve Mallick (2020), Kasozi (2006), Lilles ve Rõigas (2017) gibi çalışmalarda yer alan bulgulara benzerdir. Yine, birinci modelde yer alan değişkenler dikkate alındığında, toplam öğrenci sayısının ve üniversite sayısının LGDP üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olması literatürde mevcut bulgularla benzerlik göstermektedir (Holmes, 2013; Keller, 2006; Lilles ve Rõigas, 2017). Bu bağlamda kabaca her ile bir üniversite açılmasının kişi başına GSHİY üzerinde üniversite ve öğrenci sayıları üzerinden pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır denilebilir. Bu regresyon bulguları, 2007-2021 yılları arasında ve 81 yıl için bir değerlendirme yapılmasına imkan vermektedir. Fakat söz konusu sonuçlar bölgesel farklılıkları göz ardı etmekte ve her ile bir üniversite politikasının ulusal çapta bir faydaya neden olduğunu bulgulamaktadır. Öte yandan her ile bir üniversite politikasının temel amaçlarından biri de üniversitelerin il ve bölgelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine katkıda bulunmasıdır. Bu nedenle yukarıda sonuçları değerlendirilen Panel EKKY sonuçları bölgesel etkileri görmezden gelmekte ve bölgesel çerçevede değerlendirme ve karşılaştırma yapılabilmesine imkan vermemektedir. Bu bağlamda, bölgesel karşılaştırma yapabilmek ve bölgesel dinamikler üzerinde üniversite ve yerel büyüme ilişkisini analiz edebilmek amacıyla söz konusu modeller bölgesel yapısal kırılmaları dikkate alan mekansal rejim regresyonları ile bölge bazlı yeniden analiz edilmiştir. İzleyen bölümde üniversite ve yerel büyüme dinamikleri ilişkisi, farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinde gruplandırılmış bölgelerde ele alınmaktadır.

3.3.2. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE) ve Mekansal Rejim Regresyonları

Her ile bir üniversite politikasının farklı bölgelerde ne gibi sonuçlara yol açtığı sorusu bölgenin kapsamı ile yakından ilintilidir. Bu bağlamda illerin benzer sosyo ekonomik gelişmişlik düzeylerine sınıflandırılması elzemdir. İllerin ve ilçelerin gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesi ile ilgili Ticaret ve Sanayii Bakanlığı tarafından, 1969, 1972, 1980, 1985, 1991, 2003, 2011 ve 2017 yıllarında İl ve İlçe SEGE (Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları) çalışmalarını raporlanmıştır. Bu

raporlardan en güncel olan 2017 il SEGE raporunda Güçlü Temel Bileşenler Analizi (GTBA)⁵ kullanılarak 8 başlık⁶ altında 52 değişken kullanılarak iller gelişmişlik düzeyine göre gruplandırılmıştır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, 2019). Bu gruplandırmaya göre, 1 en yüksek gelişmişlik düzeyini ifade ederken, 6 en az gelişmişlik düzeyini ifade etmektedir. Aşağıdaki tabloda, söz konusu 6'lı sınıflama harita olarak görünmektedir.

İl SEGE-2017 haritasında da görüleceği üzere illerin gruplandırılmasında mekansal komşuluk ilişkileri dikkate alınmamıştır. Haritada ilk dikkati çeken, en az gelişmiş bölge olan 6 nolu skorda 16 ilin neredeyse tamamının Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illerden oluşmasıdır. Yine, en gelişmiş iller sıralamasında yer alan illerin

- i- denize kıyısı olan İzmir, Muğla ve Antalya gibi Ege-Akdeniz aksı
- ii- İstanbul ve komşuluğundaki iller
- iii- Ve Ankara ve Eskişehir,

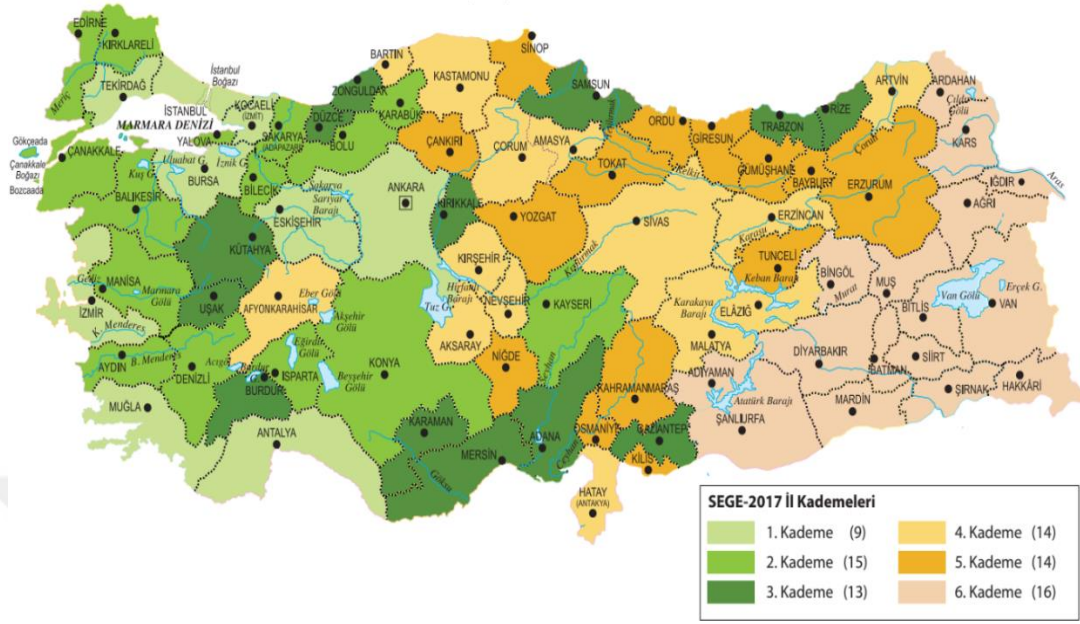
Olmak üzere birbiriyle ilişkisiz üç mekansal gruptan oluşması dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra yukarıdaki haritada;1. kademede 9, 2. kademede 15, 3. kademede 13, 4. Kademedede 14, 5. Kademedede 14, 6. Kademedede 16 il yer almaktadır.

⁵ Çok sayıda ve farklı boyuttaki bilgi setinin kapsadığı ortak ve temel anlamı veya bilginin kullanılması, analize tabii tutulması olarak tanımlanmaktadır.

⁶ Bu başlıklar; demografi, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçi ve yenilikçi kapasite değişkeni, mali değişken, erişilebilirlik değişkeni, yaşam değişkeni şeklinde sıralanmaktadır.

Şekil 16 : Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, İİ SEGE 2017

İİ SEGE-2017 Gelişmişlik Kademeleri Haritası

Kaynak: Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, (2017)

Bu tespitlerin ardından, her ilin SEGE'de içinde bulunduğu gruba göre oluşturulan SKOR kukla değişkeni oluşturulmuş, fakat klasik ekonometrik çalışmalarda kukla değişkenin modele dahil edilmesi yerine kukla değişken kullanılarak veri seti 6 ayrı bölgeye ayrıştırılmış ve mekansal rejim regresyonları aracılığıyla bölgeler arasındaki yapısal kırılmalar Chow yapısal kırılma testi yardımıyla tespit edilmiştir.

Mekansal Rejim Regresyonları Panel EKKY için oluşturulan modellerdeki değişkenlere ek olarak SEGE-2017'ye ait mekansal sınıflandırmanın bir yapısal kırılmanın sergileyip sergilemediğinin tespit edilmesini Chow Testi ile olanak sağlamaktadır. Bu yöntem, değişkenler arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin farklı mekanlar boyunca nasıl değiştiğini analiz etmektedir. Bu bağlamda Chow testi, veri kümesindeki mekansal bir değişikliğin modelde ne kadar etkili olduğunu ve bu etkinin mekan boyunca nasıl değiştiğini belirlemeye imkan sağlamaktadır (Anselin ve Rey, 2014).

Chow testi teknik olarak mekansal anlamda yapısal kırılmanın olmadığı boş hipotezinin mekansal kırılmanın var olduğu alternatif hipotezine karşı sınanmasıdır. Toplam öğrenci değişkeninin yer aldığı model olan Tablo 7' de, kurulan modellere ait mekansal rejimlerde Global Chow prob değerinin 0.05'ten küçük olması, sıfır hipotezinin reddedilerek, mekansal rejimlerde yapısal kırılmanın varlığını göstermektedir. Ayrıca, modeldeki değişkenler için yapılan Chow testleri de

değişkenlerin mekansal olarak farklı karakterler sergilediği durumları yakalamaya izin vermektedir. Buna göre değişkenlerin Chow testlerinin prob değerlerinin 0.05'ten küçük olması, değişkenlerinin mekansal olarak da yapısal kırılma gösterdiklerini ve her mekansal rejim regresyonunda farklı etkilere sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 7: Birinci Modele ait Mekansal Rejimli Regresyon Bulguları

Model 1 LGDP= LRTOGRENCI + LHOCA+ LRUNIVERSITE+ LORTAOGRETIM + LMWH							
Değişkenler/Rejimler	Rejim1	Rejim2	Rejim3	Rejim4	Rejim5	Rejim6	Chow (G)Prob
LHOCA	-0.016 (0.0379)	-0.025 (0.014)	-0.048*** (0.016)	-0.005 (0.008)	0.039*** (0.011)	-0.004 (0.011)	23.414***
LMWH	0.076 (0.049)	-0.180*** (0.027)	-0.016 (0.20)	-0.078*** (0.021)	0.144*** (0.028)	-0.024 (0.020)	43.697***
LORTAOGRETIM	-0.052 (0.387)	0.338*** (0.132)	0.057 (0.099)	0.212*** (0.083)	0.386*** (0.086)	0.427*** (0.059)	13.370***
LRTOGRENCI	0.033 (0.0719)	-0.115*** (0.025)	0.02 (0.020)	-0.006 (0.015)	-0.013 (0.015)	-0.002 (0.009)	20.684***
LRUNIVERSITE	0.279 (0.2839)	-0.41*** (0.115)	0.139 (0.095)	0.117*** (0.053)	-0.087 (0.061)	0.272*** (0.050)	41.446***
Global Chow							2955.208***
N	135	225	195	210	210	240	
R ²	0.44	0.66	0.73	0.61	0.58	0.68	
Düzeltilmiş R ²	0.34	0.63	0.71	0.57	0.54	0.65	
Note: p value <0.05* ve white standart errors parantez içinde gösterilmiştir.							
*Sosyal ve ekonomik gelişmişliğe göre bölgesel sınıflandırma parametresi (SEGE)							

Kaynak: GeoDaSpace programı ile hesaplanmıştır.

Her ile bir üniversite politikasının beklenen etkiyi yaratması için, üniversite, öğrenci ve hoca değişkenlerinin daha az gelişmiş bölgeler olan 4., 5., ve 6. Bölgelerde pozitif ve anlamlı olması beklenir. Sonuçlara bakıldığında en az gelişmiş illerin yer aldığı mekansal Rejim 4-5-6'da sırasıyla, LHOCA (Rejim5), LRUNIVERSITE (Rejim4-

6) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. LRTOGRENCİ değişkeni ise Rejim4-5-6 regresyonlarında istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bağlamda mekansal farklılıkları dikkate almayan global Panel EKKY yönteminde elde edilen üniversite ve öğrenci sayılarının kişi başına GSYİH üzerindeki anlamlılık etkisi mekansal regresyonlarda kaybolmaktadır. Ayrıca, her ile bir üniversite açılmasından beklenen az gelişmiş bölgelerdeki pozitif etki de ortadan kalkmaktadır. Yine, Rejim-2 regresyonunda, LRTOGRENCİ VE LRUNIVERSITE değişkeni istatistiksel olarak anlamlı iken LGDP üzerinde negatif bir etkisi vardır ve teorik açıklamadan yoksundur. En gelişmiş illerin yer aldığı Rejim-1 regresyonunda ise, tüm değişkenler istatistiksel olarak anlamsız iken ve düzeltilmiş R^2 'si 0.34 olarak en düşük olacak şekilde gerçekleşmiştir. Buradan hareketle toplam öğrenci sayısının yer aldığı regresyonlar için söz konusu olumlu etkiler mekansal perspektifle değerlendirildiğinde ortadan kalkmaktadır. Aynı mekansal modeller cinsiyet farklılıklarını da içeren kadın ve erkek öğrencilerin dahil edildiği modellere de uygulamak mümkündür. Kadın öğrencilerin yer aldığı modele ait mekansal yapısal kırılma test sonuçlarına göre, modelde global Chow testi sonucu istatistiksel olarak anlamlı, yani modellerde mekansal yapısal kırılmalar vardır. Rejimlerde yer alan değişkenlerin Chow testi sonuçlarına göre değişkenlerde de mekansal yapısal kırılma olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8: İkinci Modele ait Rejimli Regresyon Bulguları

Mode2							
LGDP= LROGRENCI_K + LHOCA+ LRUNIVERSITE + LROTAOGRETIM + LWMH							
Değişkenler/Rejim	Rejim1	Rejim2	Rejim3	Rejim4	Rejim5	Rejim6	Chow (G)Prob
LHOCA	-0.027 (0.033)	-0.033*** (0.0109)	- 0.0467*** (0.016)	-0.005 (0.007)	0.038*** (0.027)	-0.004 (0.010)	28.695 ***
LWMH	0.083 (0.038)	-0.15*** (0.022)	-0.019 (0.020)	-0.081*** (0.021)	0.395*** (0.084)	-0.023 (0.020)	46.893 ***
LRORTAOGRETIM	-0.076 (0.398)	0.321*** (0.321)	0.074 (0.092)	0.211*** (0.083)	-0.004*** (0.012)	0.425 (0.059)	13.717 ***
LROGRENCI_K	0.095 (0.048)	-0.081*** (0.018)	0.015 (0.018)	-0.010 (0.013)	-0.076 (0.061)	-0.001 (0.008)	22.73 ***
LRUNIVERSITE	0.236 (0.247)	-0.367*** (0.104)	0.140 (0.0949)	0.112*** (0.051)	-0.076 (0.061)	0.272*** (0.050)	40.417 ***
Global Chow							2921.490 ***
N	135	225	195	210	210	240	
R ²	0.45	0.63	0.73	0.61	0.58	0.68	
Düzeltilmiş R ²	0.36	0.60	0.71	0.57	0.54	0.65	
Note: p value <0.05* ve white standart errors parantez içinde gösterilmiştir.							
*Sosyal ve ekonomik gelişmişliğe göre bölgesel sınıflandırma parametresi (SEGE)							

Kaynak: GeoDaSpace programı ile hesaplanmıştır.

Buradan hareketle, en az gelişmiş illerin yer aldığı Rejim-4-5-6 regresyonlarında LHOCA istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır. LROGRENCI_K'nın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Ayrıca LRUNIVERSITE değişkeni Rejim-4 ve Rejim-6 da istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi varken, Rejim-5'te anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. Rejim-2 regresyonu, tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tek rejim regresyonu olarak ön plana çıkmaktadır. Öte yandan Rejim-2 regresyonunda, LRUNIVERSITE ve LROGRENCI_K değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı fakat negatif olması, literatürdeki mevcut bulgularla örtüşmemektedir. Rejim-1 regresyonu en gelişmiş illerin yer aldığı rejim regresyonunu ifade etmekteydi. Bununla beraber değişkenlere bakıldığında, bu rejimdeki iller için, regresyondaki değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

LRUNIVERSITE, LROGRENCI_K VE LHOCA ve kontrol değişkenler olarak modele dahil edilen LMWH ve LORTAOGRETIM değişkenleri de istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu bulgular her ile bir üniversite politikasının mekansal ölçekte çok da işe yaramadığını ortaya koymaktadır. Son olarak, erkek öğrencilerin de yer aldığı modele bakmak, önceki sonuçları teyit açısından önemlidir. Erkek öğrencilerin

modele dahil olduğu regresyon sonuçlarına ait Global Chow testine göre bu model de bütün değişkenlerle beraber mekansal yapısal kırılma (***)<0.05) göstermektedir.

Tablo 9: Üçüncü Modele Ait Rejimli Chow Testi Bulguları

Model 3							
LGDP= LROGRENCI_E + LHOCA + LRUNIVERSITE + LRORTAOGRETIM + LMWH							
Değişkenler/Rejim	Rejim1	Rejim2	Rejim3	Rejim4	Rejim5	Rejim6	Chow (G)Prob
LHOCA	-0.020 (0.032)	-0.029 (0.015)	-0.049*** (0.016)	-0.005 (0.0089)	0.038*** (0.011)	-0.004 (0.010)	24.107***
LMWH	0.086*** (0.040)	-0.180*** (0.027)	-0.016 (0.0219)	-0.075*** (0.021)	-0.14*** (0.0299)	-0.023 (0.059)	48.93***
LORTAOGRETIM	0.042 (0.4229)	0.330*** (0.127)	0.057 (0.1049)	0.212*** (0.083)	0.386*** (0.087)	0.422*** (0.059)	11.995***
LROGRENCI_E	0.088 (0.054)	-0.11*** (0.025)	0.020 (0.0209)	-0.002 (0.015)	-0.011 (0.0169)	0.00 (0.009)	23.585***
LRUNIVERSITE	0.186 (0.270)	-0.421*** (0.115)	0.139 (0.095)	0.121*** (0.055)	-0.088 (0.062)	0.272*** (0.050)	41.38***
Global Chow							2975.460 ***
N	135	225	195	210	210	240	
R ²	0.45	0.67	0.73	0.61	0.58	0.68	
Düzeltilmiş R ²	0.36	0.64	0.71	0.57	0.54	0.65	
Note: p value <0.05* ve white standart errors parantez içinde gösterilmiştir.							
*Sosyal ve ekonomik gelişmişliğe göre bölgesel sınıflandırma parametresi (SEGE)							

Kaynak: GeoDaSpace programı ile hesaplanmıştır.

Buradan hareketle, en az gelişmiş illerin yer aldığı Rejim-4-5-6 regresyonlarındaki değişkenlere bakıldığında; LHOCA (Rejim-5), LRUNIVERSITE (Rejim-4-6) değişkenleri LGDP üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. En gelişmiş illerin yer aldığı Rejim-1’de LROGRENCI_E ve LRUNIVERSITE istatistiksel olarak anlamsızdır. Rejim-2’deki LROGRENCI_E istatistiksel olarak anlamlı fakat negatif bir etkisi vardır. LRUNIVERSITE Rejim-2’de ise -0.42’lik’ negatif bir etkisi olduğu görülmektedir. Rejim-3 regresyonunda ise, modele ait değişkenlerden sadece LHOCA değişkeni anlamlı fakat, LGDP üzerinde -0.0492’luk negatif bir etkisi olduğu görülmektedir. Söz konusu negatif katsayılar beklentilere terstir ve daha titizlikle değerlendirilmelidir.

Her üç modele ait rejim regresyonlarından Rejim-1 düzeltilmiş R²i sırasıyla 0.34, 0.36, 0.36 olduğu görülmektedir. Her üç modeldeki en düşük düzeltilmiş R² Rejim-1de yer almaktadır. Bu sonuçlar, gelişmiş bölgelerde üniversite açılmasının bu bölgelerin kişi başına gelirlerine anlamlı bir katkı yapmadığı sonucu çıkarmaktadır. Yine en yüksek düzeltilmiş R² 0.71 ile daha çok orta gelişmiş Rejim-3 regresyonlarında gözlenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, 2007-2021 yılları arası Türkiye'deki illerde bulunan üniversiteler ile yerel dinamikler arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamıştır. Üniversitelerin göstergesi olarak, toplam, erkek ve kadın öğrenci, il bazında yüz bin kişi başına düşen üniversite ve toplam akademik personel değişkenleri seçilmiş, yerel büyüme dinamiği olarak ise kişi başı gelir değişkeni seçilerek, 81 il için analiz edilmiştir. Analiz yöntemi olarak, çalışmada panel ekky metodu ve mekânsal rejim regresyonları uygulanırken, literatürle uyumlu ampirik bulgulara ulaşılmıştır.

Bütün illerin mekansal bir ayrıma gidilmeden dahil edildiği modeller bağlamında üniversite sayısı yerel büyüme dinamikleri üzerinde il bazında beklendiği gibi anlamlı bir etki göstermiştir. Ayrıca, toplam, kadın ve erkek öğrenci sayısı da bütün yılların dahil edildiği 81 il için yapılan analize göre, il bazında kişi başına GSYİH değişkeni üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. Öte yandan, üniversitenin diğer değişkenlerinden olan toplam akademisyen değişkeni ise 81 il ve tüm modeller için istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Bu sonuçlardan hareketle her il için bir üniversite politikasının genel anlamda kişi başına GSYİH değişkeni üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucu çıkarılabilir. Üniversiteyi oluşturan temel değişkenlerden toplam, kadın ve erkek öğrenci sayısı ile ildeki yüz bin kişi başına düşen üniversite sayısı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Öte yandan söz konusu analiz üniversitelerin bölgeler özelindeki etkilerini göz ardı etmektedir. Panel EKKY analizi, bütün illeri araştırma evrenine dahil etmekte, mekânsal gelişmişlik farklılıklarını göz ardı etmektedir.

Bu bağlamda üniversite ve yerel büyüme dinamikleri ilişkisinde, bölgesel karşılaştırma yapabilmek ve bölge üzerindeki etkileri de araştırabilmek adına, Ticaret ve Sanayii Bakanlığı tarafından Güçlü Temel Bileşenler Yöntemiyle hazırlanan SEGE'ye (Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamasına) göre gruplandırılan iller, kurulan modellere dahil edilerek mekansal yapısal farklılıkları tespit eden Mekansal Rejim regresyonu yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, kurulan üç modelde de mekansal yapısal kırılma tespit edilmiştir. Yani, modeller mekansal anlamda heterojen özellikler göstermektedir. Buna göre her bölge her il için bir üniversite politikasından farklı düzeylerde etkilenmekte, global modellerde bulunan olumlu etkiler mekansal rejim regresyonlarında kaybolmaktadır.

Her şeyden önce modellerin anlamlılık düzeylerini gösteren R^2 'ler bölgesel olarak farklılaşmaktadır. En gelişmiş illeri kapsayan Rejim 1 en düşük anlamlılık düzeyine

sahip olan bölge olmuştur. Var olan üniversitelerin bu bölgelerde sayıca kümelendiği göz önünde bulundurulduğunda Rejim 1 illerinde yeni üniversiteler açmak rasyonel bir politika olarak görülememektedir. Yine gelişmiş illerden oluşan Rejim 2'de de teorik anlamda açıklanması zor olan negatif anlamlılıklar elde edilmiştir. Bunun bir nedeni söz konusu modellerin Rejim 2 illeri için uygun olmaması, başkaca lokal değişkenlere de ihtiyaç olmasıdır.

Üniversitelerin kişi başına çıktı düzeyi üzerindeki etkisini gösteren modellerin en az gelişmiş bölgeler olan Rejim 4-5-6 bölgelerinde de global regresyon sonuçlarından farklılık göstermesi, her ile bir üniversite politikasından beklenen etkilerin özellikle az gelişmiş bölgelerde öngörüldüğü kadar somut ve anlamlı sonuçlara yol açmaması çalışmanın önemli bulguları arasındadır. Bu bölgelerde olumlu etki genellikle il bazında yüz bin kişi başına düşen üniversite sayısı aracılığıyla ortaya çıkmakta, öğrenci ve akademik personelin etkisi ya istatistiksel olarak anlamsız ya da teorik açıklamaya muhtaç şekilde negatif çıkmaktadır. Bu durum her ile bir üniversite açma politikasının bölgesel olarak farklı çıktılara yol açtığına en önemli kanıtlarındandır. Türkiye'de üniversite açma kararı, yerel dinamiklerden bağımsız olarak merkezi otorite tarafından alındığı göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu sonuç çok da şaşırtıcı olmamaktadır. Böylesi bir bakış açısı hem üniversite kavramının kendisini nesneleştirerek içeriğini boşaltmakta, hem de az gelişmiş bölgelerde üniversiteden beklenen olumlu etkilerin ortaya çıkmamasına yol açmaktadır. Bu bağlamda politika yapıcı, üniversite kuruluş kararlarını yerel dinamiklerle beraber ve üniversite kavramının kendine özgü bilimsellik, akademik yetkinlik vb. özelliklerini de göz önünde bulundurarak alması yerinde olacaktır.

Sonuç olarak, üniversite ve yerel dinamikler ilişkisinde üniversiteler her bölgede kişi başına gelir üzerinde aynı etkileri göstermemektedir. Söz konusu ilişkinin daha detaylı ampirik tespiti, yine politika yapıcıların söz konusu analizlere olanak sağlayıcı verileri kamuoyuyla paylaşması ile mümkün olacaktır. Gelecekteki araştırmalar, üniversitelerin yerel gelir üzerindeki etkilerini mekansal komşuluk etkilerini de dikkate alarak değerlendirmelidir. Ancak böylece üniversitelerden beklenen toplumsal katkı maksimize olmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

Acemoglu, D., Akcigit, U., Alp, H., Bloom, N., ve Kerr, W. (2018). Innovation, Reallocation, and Growth. *American Economic Review*, 108(11), 3450–3491. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3079898>

Acemoglu, D., Johnson, S., ve Robinson, J. A. (2005a). A Theory of Institutions. *Institutions as A Fundamental Cause of Long Run Growth* (C. 1, ss. 385–472). [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)

Acemoglu, D., Johnson, S., ve Robinson, J. A. (2005b). Economic Institutions. *Handbook of Economic Growth* (C. 1, ss. 397–400). [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)

Adams, J. (2018). Institutions and Economic Development. *Institutional Economics: Theory, Method, Policy* (ss. 245–281). <https://doi.org/10.4324/9780429499760-9>

Agasisti, T., Egorov, A., Zinchenko, D., ve Leshukov, O. (2021). Efficiency Of Regional Higher Education Systems And Regional Economic Short-Run Growth: Empirical Evidence From Russia. *Industry And Innovation*, 28(4), 507–534. <https://doi.org/10.1080/13662716.2020.1738914>

Aghion, P. (2006). On Institutions and Growth. *CESifo Seminar Series*, 3–32.

Ak, G. (2015). Türk Düşünce Hayatında Mediha Esenel (Berkes) ve 1948 DTCF Tasfiyeleri İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(30), 251–293.

Akçığit, U., ve Özcan-Tok, E. (2020). Üniversiteler. *Türkiye Bilim Raporu* (ss. 1–115). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları. www.tuba.gov.tr

Anselin, L., ve Rey, S. J. (2014). Spatial Heterogeneity (IV.). *Modern Spatial Econometrics in Practice: Spatial Weights Contiguity* (ss. 281–298). GeoDa Press

LLC.

Asalioğlu, A. (2020). İhsan Doğramacı'nın Türk Yükseköğretim Sistemi Üzerindeki Etkilerinin Liderlik Yaklaşımları Bakımından İncelenmesi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 42–50.

Aydın, İ. H. (2014). Üniversite ve Bilim İnsanı. *Yükseköğretim Dergisi*, 4(2), 69–75. <https://doi.org/10.2399/yod.14.016>

Baland, J.-M., Bourguignon, F., Platteau, J.-P., ve Verdier, T. (2020). Economic Development and Institutions: *The Handbook of Economic Development and Institutions*. <https://doi.org/10.2307/j.ctvm7bbxr.4>

Balyer, A., ve Gündüz, Y. (2011). Türkyükseköğretim Yönetim Sisteminde YÖK ile Yaşanan Paradigmatik Dönüşüm: Vakıf Üniversiteleri Çelişkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(2), 69–84.

Bertoletti, A., Berbegal-Mirabent, J., ve Agasisti, T. (2022). Higher Education Systems And Regional Economic Development In Europe: A Combined Approach Using Econometric And Machine Learning Methods. *Socio-Economic Planning Sciences*, 82(4), 101–231. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2022.101231>

Beyazıt, Y. (2014). XIV. Osmanlı İlimiye Kanunnameleri ve Medreseler Eğitimi. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Dergisi*, 283(3), 956–980.

Bilge, M. (2016). Bilgi, Bilim ve Üniversite. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(28), 15–24.

Birdsall, N. (1996). Public Spending On Higher Education In Developing Countries: Too Much Or Too Little? *Economics of Education Review*, 15(4), 407–419. [https://doi.org/10.1016/S0272-7757\(96\)00028-3](https://doi.org/10.1016/S0272-7757(96)00028-3)

Bong, K. H., Kwon, J., ve Park, J. (2022). University Technology Transfer And Entrepreneurship As Drivers Of Regional Development: Evidence From Korea. *Asian Journal Of Technology Innovation*, 30(2), 428–446. <https://doi.org/10.1080/19761597.2021.1891443>

Brekke, T. (2021). What Do We Know about the University Contribution to Regional Economic Development? A Conceptual Framework. *International Regional Science Review*, 44(2), 229–261. <https://doi.org/10.1177/0160017620909538>

Çağatay, N. (1937). Türk Yüksek Öğretim Tarihine Genel Bakış. *Türk Tarih Kurumu*, 3, 3–19.

Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi. *Dokuz Eylül Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (C. 11, ss. 33–41).

Cavalcanti, T. V., Magalhães, A. M., ve Tavares, J. A. (2008). Institutions And Economic Development In Brazil. *Quarterly Review Of Economics and Finance*, 48(2), 412–432. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2006.12.019>

Çelik, F. (2019). Yerel Kalkınmada Üniversite-Kalkınma Ajansı İşbirliği: Türkiye(İzmir) Örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(9), 41–62.

Chang, H. J. (2011). Institutions and Economic Development: Theory, policy and history. *Journal of Institutional Economics*, 7(4), 473–498. <https://doi.org/10.1017/S1744137410000378>

Chankseliani, M., Qoraboyev, I., ve Gimranova, D. (2021). Higher Education Contributing to Local, National, and Global Development: New Empirical and Conceptual Insights. *Higher Education*, 81(1), 109–127. <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00565-8>

Chatterji, M. (1998). Tertiary Education and Economic Growth. *Regional Studies*, 32(4), 349–354. <https://doi.org/10.1080/00343409850117807>

Çiçen, Y. B., ve Arslan, Ş. (2020). Kurumsal Yapı ve Ekonomik Performans İlişkisi: Kırılğan Beşli Ülkeleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 7–29.

Coase, R. H. (1937). The Nature of the Firm. *Economica New Series*, 4(16), 386–405. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817410.009>

Coase, R. H. (1984). Economics The New Institutional by. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 140(März 1984), 229–231.

Cowdrey, H. E. J. (1998). Higher Education, Ancient and Medieval. *Oxford Review of Education*, 24(4), 525–528. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.14254.46406>

Cui, Z., ve Li, E. (2022). Does Industry-University-Research Cooperation Matter? An Analysis of Its Coupling Effect on Regional Innovation and Economic Development. *Chinese Geographical Science*, 32(5), 915–930. <https://doi.org/10.1007/s11769-022-1308-y>

Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi. *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)* (ss. 80–84). Devlet Planlama Teşkilatı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı-2007-2013. *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)* (ss. 38–41).

Di Liberto, A. (2008). Education and Italian Regional Development. *Economics of Education Review*, 27(1), 94–107. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2006.08.004>

Dogramacı, İ. (2007). Türkiye’de 1933 Reformu ve Sonrası. *Türkiye’de ve Dünyada yükseköğretim yönetimi* (ss. 16–20). <http://www.eminencecy.com/english/annousment/13>. Türkiye’de ve Dünya’da Yüksek Öğretim Yönetimi/ATT00035.pdf

Duch, N., García-Estévez, J., ve Parellada, M. (2011). *Universities and Regional Economic Growth in Spanish Regions*.

Dunning, J. C. (1924). Legal foundations of capitalism. *Journal of Social Forces*, 2(5), 759–761. <https://doi.org/10.2307/3006238>

Ekinci, E., Anasız, B. T., ve Püsküllüoğlu, E. I. (2018). Yükseköğretim Modelleri ve Türkiye Yükseköğretim Modelinin Değerlendirilmesi. *Journal of International Scientific Researches*, 3(2), 778–791. <https://doi.org/10.21733/ibad.464288>

Erdem, A. R. (2012). Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası. *BELGİ*, 4(2), 376–388.

Eren, F. (Yurtışık). (1988). Üniversite Reformları Açısından Yükseköğretimin Tarihi Gelişimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi*, 1(3), 237–290.

Erol, İ., ve Çetin, M. (2020). Türkiye'deki Siyasi Partilerin Güncel Eğitim Politikaları Bu. *International Journal of Scientific and Technological Research*, 6(6), 84–103. <https://doi.org/10.7176/JSTR/6-06-07>

Freeman, R. E., ve Williamson, O. (1987). The Economic Institutions of Capitalism. *The Academy of Management Review*, 12(2), 385. <https://doi.org/10.2307/258544>

Gallick, S. (1998). Technology in higher education: Opportunities and threats. *Faculty Association of the Univ. of California-Los Angeles*, 2(18). <https://libproxy.library.unt.edu:9443/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED415929&site=ehost-live&scope=site>

Goldstein, H. A., ve Renault, C. S. (2004). Contributions of Universities to Regional Economic Development: A Quasi-Experimental Approach. *Regional Studies*, 38(7), 733–746. <https://doi.org/10.1080/0034340042000265232>

Goldstein, H., ve Drucker, H. (2006). The Economic Development Impacts Of Universities on Regions: Do size and distance matter? *Economic Development Quarterly*, 20(1), 22–43. <https://doi.org/10.1177/0891242405283387>

Gujarati, D. N. (1972). Basic Econometrics Fourth Edition. *The Economic Journal* (C. 82, Sayı 326). McGraw-Hill Higher Education. <https://doi.org/10.2307/2230043>

Güler, C. (2022). 115 Sayılı Kanunun Türk Üniversite Tarihindeki Yeri ve Önemi. *International Journal of History*, 14(1), 207–225.

Güler, S., Ekinci, C., Başpınar, N., Yalçınkaya, A. N., Demir, R., Atıcı, S., Akgün, K., Ve Yiğit, M. (2021). Vakıf Yükseköğretim Kurumları. *Yükseköğretim Kurumu Dergisi*. <https://www.yok.gov.tr/dergi>

Günay, D., ve Günay, A. (2017). Türkiye’de Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durumu. *Yuksekogretim Dergisi*, 7(3), 156–178. <https://doi.org/10.2399/yod.17.024>

Günergun, F., ve Kadioğlu, S. (2006). İstanbul Üniversitesi’nin Yerleşim Tarihi Üzerine Notlar. *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, 8(1), 136–163.

Gür, B. S. (2011). “Türkiye’de Yükseköğretimin ve Yükseköğretim Kurulu’nun Tarihi” Üzerine. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 47–53. <https://doi.org/10.5961/jhes.2011.007>

Gürbüz, K., Şuhubi, E., Şengör, C., Türker, K., ve Yurtsever, E. (1994). Çeşitli Ülkelerin Yükseköğretim Sistemlerinin Profilleri. *Türkiye’de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji* (ss. 68–85).

Gürüz, K. (2003). Türk Yükseköğretim Sistemi (III. Bölüm). *Dünyada ve Türkiye’de Yükseköğretim Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri* (ss. 290–319). http://www.yok.gov.tr/documents/10279/8348772/dunyada_ve_turkiyede_yukseogr_etim_tar_ve_bugun_sevk_ve_idare_sistemleri_2003-4.pdf/5a95fbfe-295c-48b9-a61c-37c3b4787771

Hamer, R., Frinking, E., ve Horlings, E. (2005). Stimulating Science and Technology in Higher Education. *Rand Corporation*. <https://doi.org/10.4324/9781315665825-91>

Han, L., Xu, H., ve Zhong, Y. (2022). Education Resource Reallocation and Innovation: Evidence from University Mergers in China. *China Economic Quarterly International*, 2(4), 265–277. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4219179>

Hegde, D. (2005). Public and Private Universities: Unequal Sources Of Regional Innovation? *Economic Development Quarterly*, 19(4), 373–386. <https://doi.org/10.1177/0891242405280111>

Hobbs, K. G., Link, A. N., ve Shelton, T. L. (2020). The Regional Economic Impacts of University Research and Science Parks. *Journal of the Knowledge Economy*, 11(1), 42–56. <https://doi.org/10.1007/s13132-018-0566-5>

Hodgson, G. (2007). What are institutions? *Voprosy Ekonomiki*, 2007(8), 28–48. <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2007-8-28-48>

Hodgson, G. M. (2000). Institutional Economics: Social Order and Public Policy. *Journal of Economic Issues* (C. 34, Sayı 3, ss. 751–755). <https://doi.org/10.1080/00213624.2000.11506309>

Holmes, C. (2013). Has the Expansion of Higher Education Led to Greater Economic Growth? *National Institute Economic Review*, 224(1), 29–47. <https://doi.org/10.1177/002795011322400103>

Hoşgörür, V., ve Hoşgörür, T. (2011). Planlı Dönemde Yükseköğretimdeki Gelişmeler. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 111–131.

Hou, B., Hong, J., Wang, S., Shi, X., ve Zhu, C. (2021). University-Industry Linkages, Regional Entrepreneurship and Economic Growth: Evidence From China. *Post-Communist Economies*, 33(5), 637–659. <https://doi.org/10.1080/14631377.2020.1827199>

Kaçmazoğlu, B. (2020). 1950-1960 Döneminde İktidar Üniversite İlişkileri. Y. Başkan (Ed.), *Sabit Duman Armağanı* (1. baskı, ss. 33–58). Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık.

Kadı, H. (2019). 1960 ve 1980 Askeri Darbe Dönemlerinde Eğitim Politikaları Ve Halifelik Kurumunun Ders Kitaplarına Yansıması. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 65–74.

Karakok, T. (2011). Menderes Dönemi'nde (1950 – 1960) Türkiye'de Eğitim. *Journal of Higher Education and Science*, 1(2), 89. <https://doi.org/10.5961/jhes.2011.014>

Karakök, T. (2013). Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 208–234.

Karataş Acer, E., ve Güçlü, N. (2017). The Expansion Of Higher Education In Turkey: The Rationales Behind This Expansion and Its Challenges. *Yuksekogretim Dergisi*, 7(1), 28–38. <https://doi.org/10.2399/yod.17.003>

Kasozi, A. B. K. (2006). The Role of Higher Education to Economic Development. *Higher Education*, 5(1), 9–14.

Kavili Arap, S. (2010). Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavusurken: Türkiye'de Yeni Üniversiteler ve Kurulus Gerekcileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 1–29.

Keane, J., ve Allison, J. (1999). The Intersection of the Learning Region and Local and Regional Economic Development: Analysing the Role of Higher Education. *Regional Studies*, 33(9), 896–902. <https://doi.org/10.1080/00343409950075533>

Keller, K. R. I. (2006). Investment In Primary, Secondary, and Higher Education and The Effects On Economic Growth. *Contemporary Economic Policy*, 24(1), 18–34. <https://doi.org/10.1093/cep/byj012>

Klein, P. G. (2016). New Institutional Economics. *Public Management Review*, 59(12), 83–100.

Kömürlü, E. (2019). 1960 'lara kadar Türkiye 'de İlk Üniversitelerin Kuruluşları. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 35–42. <https://doi.org/10.26701/uad.473016>

Kremenska, A., ve Yaneva, P. (2017). Effective Use of Innovation and Technology In Higher Education. *Journal of International Scientific Publications*, 2511(1996), 316–329.

L., D., R., B., Lucchesi, A., ve Vedder, R. K. (2010). For-Profit Higher Education :Growth, Innovation and Regulation. *History Workshop Journal*, 48(1), 1–60. <https://doi.org/10.1093/hwj/1999.48.222>

Lehmann, E. E., ve Menter, M. (2016). University–Industry Collaboration and Regional Wealth. *Journal of Technology Transfer*, 41(6), 1284–1307. <https://doi.org/10.1007/s10961-015-9445-4>

Lilles, A., ve Rõigas, K. (2017). How Higher Education Institutions Contribute to The Growth In Regions of Europe? *Studies in Higher Education*, 42(1), 65–78. <https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1034264>

Lindqvist, M., Olsen, L. S., Arbo, P., ve Lehto, V. (2012). The New Roles of Higher Education Institutions. *Strategies for Interaction and the Role of Higher Education Institutions in Regional Development in the Nordic Countries – Case Studies* (ss. 13–16).

Lopes, J., ve Lussuamo, J. (2021). Barriers to University-Industry Cooperation in a Developing Region. *Journal of the Knowledge Economy*, 12(3), 1019–1035. <https://doi.org/10.1007/s13132-020-00646-0>

Maes, K., Debackere, K., ve Van Dun, P. (2011). Universities, Research and The “Innovation Union”. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 13, 101–116. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.03.008>

Marra, M., Alfano, V., ve Celentano, R. M. (2022). Assessing University-Business Collaborations For Moderate Innovators: Implications For University-Led Innovation Policy Evaluation. *Evaluation and Program Planning*, 95(9), 102–170. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2022.102170>

Massow, V. von. (1984). The Role of Universities in Economic Development: National, Regional, and International. *University-Industry Research Interactions*, 5(1983), 105–111. <https://doi.org/10.1016/b978-0-08-030987-3.50024-3>

McBeth, C. H. (2018). Social innovation in higher education: The emergence and evolution of social impact centers. *ProQuest Dissertations and Theses* (s. 223). https://search.proquest.com/docview/2099202215?accountid=8330%0Ahttp://jn8sf5hk5v.search.serialssolutions.com?ctx_ver=Z39.88-2004&ctx_enc=info:ofi/enc:UTF-8&rft_id=info:sid/Publicly+Available+Content+Database&rft_val_fmt=info:ofi/fmt:kev:mtx:dissertation&

Mızıkcı, F. (2006). The History of Turkish Higher Education and Recent Challenges -Chapter I. *Higher Education in Turkey* (ss. 13–32). UNESCO.

Namal, Y., ve Karakok, T. (2011). Atatürk ve Üniversite Reformu (1933). *Journal of Higher Education and Science*, 1(1), 27–29. <https://doi.org/10.5961/jhes.2011.003>

Nandan, A., ve Mallick, H. (2020). Does Gender Equality Matter for Regional Growth and Income Inequality? An Empirical Analysis for the Indian States. *Journal of International Development*, 32(4), 439–469. <https://doi.org/10.1002/jid.3460>

Nord, J. R. (1973). *Instruction learning and adaptive behavior*.

North, D. (1989). Institutions and economic growth: An historical introduction. *World Development*, 17(9), 1319–1332. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(89\)90075-2](https://doi.org/10.1016/0305-750X(89)90075-2)

North, D., The, S., Economist, A., Ve Spring, N. (2013). *Institutions And Economic Theory All Use Subject To JSTOR Terms And Conditions John R . Commons Award Lecture Institutions And Economic Theory*. 36(1), 3–6.

Ömürlüoğlu, G. (2020). Ak Parti Döneminde Eğitim Sisteminin İdeolojik Temelleri. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 75–102.

Ostling, J. (2018). Humboldt And The Modern German University. An Iterlectual History.

Özlem, D. (2001). Bilim Nedir ? Ne Değildir ? *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 2(4), 7–18.

Peer, V., ve Penker, M. (2016). Higher Education Institutions and Regional Development: A Meta-analysis. *International Regional Science Review*, 39(2), 228–253. <https://doi.org/10.1177/0160017614531145>

Perrons, D. (1995). Gender Inequalities in Regional Development. *Regional Studies*, 29(5), 465–476. <https://doi.org/10.1080/00343409512331349113>

Pink-Harper, S. A. (2015). Educational Attainment: An Examination of Its Impact on Regional Economic Growth. *Economic Development Quarterly*, 29(2), 167–179. <https://doi.org/10.1177/0891242414561495>

Rios, C. R. (2022). The Rationale For Higher University Education-Industry Collaborations. *Higher Education and Industry Collaborations: A Primer* (Sayı January, ss. 5–10). United States Agency for International Development.

Rivza, B., Bikse, V., ve Brence, I. (2015). Evaluation of Higher Education Study Programmes and their Development Trends as Drivers of Regional Growth. *Procedia Economics and Finance*, 26(15), 643–650. [https://doi.org/10.1016/s2212-5671\(15\)00804-7](https://doi.org/10.1016/s2212-5671(15)00804-7)

Rodrik, D. (1999). Where did all the Growth Go? External Shocks, Social Conflict, And Growth Collapses. *Journal Of Economic Growth*, 4(4), 385–412.

Rüegg, W. (2004). A History of The University In Europe (1800-1945) Volume III. W. Rüegg, A. Briggs, A. Browning, A. Gieysztor, N. Hammestein, O. Pedersten, H. de Ridder-Symoens, J. Roberts, E. Shils, ve J. Verger (Ed.), *Cambridge University Press* (C. 4, Sayı 1). Cambridge University Press.

Silva, Y. F., Fretias, C. C., Paranhos, J., ve Hasenclever, L. (2012). University and the Local Development in Goiás – Brazil. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 52, 269–278. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.464>

Sintayehu, K. A. (2018). The Meaning, Idea and History of University/Higher Education in Africa: A Brief Literature Review. *Fire: Forum for International Research in Education*, 4(3), 210–227.

Sloka, B. (2009). Contribution of Regional Higher Education Institutions for Regional Development. *Economic Science for Rural Development*, 2(19), 58–64.

Smith, H. L. (2007). Universities, Innovation, And Territorial Development: A Review Of The Evidence. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 25(1), 98–114. <https://doi.org/10.1068/c0561>

Sofracı, İ. E. (2018). Nazi Zulmünden Kaçan Almanca Konuşan Mülteci Bilim İnsanlarının İktisat ve Maliye İlimine Katkıları'na Bir Bakış. *Çukurova İİBF Dergisi*, 22(1), 93–106.

Sterlacchini, A. (2008). RveD, higher education and regional growth: Uneven linkages among European regions. *Research Policy*, 37(6–7), 1096–1107. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2008.04.009>

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum. *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)* (ss. 27–30).

T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. (2019). İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması. M. I. Salih Acar, Dr. Leyla Bilen Kazancık, Mustafa Caner Meydan (Ed.), *İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması Sege-2017* (3. Baskı, Ss. 37–40). Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.

Taousanidis, N., ve Taousanidis, A. (2019). The Universities' Contribution To Economic Prosperity Through Technology Transfer. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 591(1). <https://doi.org/10.1088/1757-899X/591/1/012100>

Tasker, M., ve Packham, D. (1993). Industry and Higher Education: A question of values. *Studies in Higher Education*, 18(2), 127–136. <https://doi.org/10.1080/03075079312331382319>

Tekerek, T. (2023). *Taşra Üniversiteleri* (T. Bora (ed.); 1. baskı). İletişim Yayınları.

Tereshchenko, D. S., ve Shcherbakov, V. S. (2021). The Impact of Scientific Activity of Universities on Economic and Innovative Development. *Economy of Region*, 17(1), 223–234. <https://doi.org/10.17059/ekon.reg.2021-1-17>

Topdemir, H. G. (2011). Francis Bacon ve Yeni Bilimsel Yöntem. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 104–107.

Trippl, M., Sinozic, T., ve Lawton Smith, H. (2015). The Role of Universities in Regional Development: Conceptual Models and Policy Institutions in the UK, Sweden and Austria. *European Planning Studies*, 23(9), 1722–1740. <https://doi.org/10.1080/09654313.2015.1052782>

Tsertseil, J. S., Kookueva, V. V., ve Laptev, S. V. (2017). Assessment of the Relationship between Economic Growth and Investment in Higher Education. *International Journal of Economic Perspectives*, 11(4), 305–311.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum. *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)* (ss. 125–130).

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla*. İstatistiksel Tablolar. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ulusal-Hesaplar-113>

Valentín, E. M. M. (2000). Cooperation : A Framework of Bene Ts and Obstacles. *Industry and Higher Education*, 14(3), 165–172.

Vidican, G. (2009). The role of universities in innovation and sustainable development. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 120, 131–139. <https://doi.org/10.2495/SDP090131>

Vogel, R., ve Keen, W. H. (2010). Public higher education and New York State's Economy. *Economic Development Quarterly*, 24(4), 384–393. <https://doi.org/10.1177/0891242410370681>

Wang, W., ve Lu, S. (2021). University-industry innovation community dynamics and knowledge transfer: Evidence from China. *Technovation*, 106(April), 102305. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2021.102305>

Weinsten, A. (2020). Technology and Higher Education. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, 7(1), 1–5. <http://www.education.com/magazine/article/web-tech-higher-education/>

Wu, N., ve Liu, Z. K. (2021). Higher Education Development, Technological Innovation And Industrial Structure Upgrade. *Technological Forecasting and Social Change*, 162(October 2020), 120400. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120400>

Xu, Y., ve Li, A. (2020). The Relationship Between Innovative Human Capital And Interprovincial Economic Growth Based On Panel Data Model And Spatial Econometrics. *Journal of Computational and Applied Mathematics*, 365, 2–11. <https://doi.org/10.1016/j.cam.2019.112381>

Yamaç, K. (2011). Üniversiteler Ekonomik Büyümeye Nasıl Katkıda Bulunur. *Üniversiteler Ekonomik Büyümeye Nasıl Katkıda Bulunur* (Firts Edit, s. 292). Washington DC.: 2011 Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası/Dünya Bankası. www.elifyayinevi.com

Yamamoto, G. T. (2018). Türkiye ' de Yükseköğretim Sistemi Üzerine Düşünceler. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 132–138. <https://doi.org/10.26701/uad.482681>

Yasemi, V. (2016). The Relationship between Human Capital and Financial Performance. *International Journal of Advanced Biotechnology and Research*, 7(3), 1108–1116.

Yazar, T., ve Averbek, E. (2018). 1933 Üniversite Reformundan Günümüze Türkiye'de Üniversitelerin Tarihsel Gelişimi. *Journal of Turkish Studies*, 13(4), 1341–1360. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.12711>

Yıldırım, C. (1994). Bilim Nedir. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 1(6), 27.

Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi. (2022). Yüksek Öğretim Bilgi Sistemi.
<https://istatistik.yok.gov.tr/>

Yükseköğretim Kurulu. (2000). Sorunlar ve Öneriler. *Türk Yükseköğretimin Bugünkü Durumu*.

Yükseköğretim Kurumu. (2019). A Brief History of Higher Education in Turkey. *Higher Education System In a Turkey* (C. 5, Sayı 1, ss. 2–10).

Yükseköğretim Kurumu. (2020). Türkiye’de Yükseköğretime Tarihsel ve Güncel Bir Bakış. *Yükseköğretim Kurumu Dergisi*. <https://www.yok.gov.tr/dergi>